

EPIZODA ILI TREND?

Uzmak globalizacije

Posljedice Brexita

Visoka cijena razduživanja

NOVI IZAZOVI – STARE DVOJBE

Specijalni prilog o industrijskoj politici

Prvi broj časopisa Perspektive izašao je u siječnju 2011.

perspektive

Godina 7, broj 1 – Ožujak 2017.

Izdavači:

ZAGREBAČKA INICIJATIVA
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović
Urednik: Franjo Žilić
Priprema: Seniko studio, Zagreb
Tisak: Tiskara Zelina, Zelina
Tiskano u 475 primjeraka
ISSN 1848-140X

Ovaj primjerak je besplatan zahvaljujući Financijskoj podršci zaklade Konrad Adenauer, Zagreb
e-mail: info@inicijativa.com.hr

Perspektive online
Sve dosadašnje brojeve časopisa možete čitati u online verziji: vidi 3. stranicu korica

3 Pismo glavnog urednika

U FOKUSU

5 UZMAK GLOBALIZACIJE

Epizoda, a ne kraj
Drago Kojić

11 PROMJENE NA SVJETSKOJ GOSPODARSKOJ POZORNICI

Na pomolu novi multipolarni poredak
Ante Gavranović

19 PROMJENE U STRUKTURI PROIZVODNJE

Zbog čega obećanja o vraćanju poslova zvuče šuplje?
Darko Horvatin

23 POVRATAK INFLACIJE

Cijene konačno počinju rasti
Darko Horvatin

28 TRŽIŠTE KNJIGA

Papir prkosi elektronicu
Drago Kojić

31 POLEMIKE

Nevolje s makroekonomskim modelima
Mario Ribar

33 Cjeloživotno obrazovanje

Zamršen ritam promjena
Biserka Prodić

36 DIGITALNA REVOLUCIJA

Neravnomjernost u pristupu internetu

TRENDOVI

37 RAZVOJNE NESIMETRIČNOSTI

Novi porast regionalnih nejednakosti

39 PODUZETNIŠTVO

Useljenici se ne plaše rizika

41 TRŽIŠTE VINA

Veliki kineski skok

43 POSLOVNA DEMOGRAFIJA

Mladi učitelji – vremesni učenici

45 MBA

Diploma koja otvara zlatna vrata

REFLEKTOR

47 Visoka cijena razdruživanja
Žarko Primorac

SPECIJALNI PRILOG: Industrijska politika

55 ČETVRTA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA

Učinkovitost povijesnih dimenzija
Zoran Jašić

62 INDUSTRIJSKA POLITIKA

Kratak doseg „nevidljive ruke“
Ljubo Jurčić

72 PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

Nema više „zlatnih vremena“
Đuro Njavro, Miljenko Šimic

80 POKRETAČI UZLETA

Umjesto stručnjaka moramo izvoziti znanje
Marijana Ivanov

92 INDUSTRIJA 4.0

Informatički sustavi kontrolori fizičke proizvodnje
Goran Šaravanja

IZ DRUGOG KUTA

97 TEHNOLOGIJA I RAZVOJ

Robotizacija za početnike
Igor Čatić

Izlazak Britanije iz EU-a prouzročit će priličan „tsunami“, ne samo u toj zemlji, a odraziti će se na Europu kao cjelinu pa i na šire prostore. Posljedice su političke, ekonomske, obrambene, ekološke i globalnih su dimenzija. Velika Britanija je bila članica EU pune 44 godine; njezina populacija čini 13% ukupnog stanovništva i 18% bruto društvenog proizvoda Unije. Preko 44% izvoza Velike Britanije odlazi u EU27, a one realiziraju oko 8% ukupnog izvoza na tržištu te članice.

Strana 47

Pomalo je ironično da je među najglasnijim protivnicima globalizacije Donald Trump, koji je ponovio predizborne prijetnje kako će vratiti u domovinu odbjegli prerađivačku industriju. U nesmiljenoj retorici novi američki predsjednik optužio je globalne kompanije da uzrokuju „pokolj“ Amerikanaca premještajući radna mjesta i tvornice u inozemstvo. On najavljuje da će ukrotiti „pljačkaške“ nacionalne kompanije. Niži porezi vratit će njihov kapital u domovinu, carine će sputati njihove prekogranične opskrbe lance, dok će ugovori koji im pomažu u poslovanju doživjeti promjene

Strana 11

SIGNALI

- 103 BOGATI I SIROMAŠNI**
Pod povećalom novih istraživanja
- 105 SNAGA SVJETSKIH EKONOMIJA**
Snažan prodor Kine
- 106 NESLAVAN AUSTRALSKI REKORD**
Proždrljivi kockarski aparati
- 107 ANKETE**
Žele snažnijega vođu
- 108 ZDRAVSTVENA ZAŠTITA**
Skupi lijekovi za bogate

NOVE KNJIGE

- 109** Uzroci krhkosti EURA
- 111** Nepouzdana statistički dometi
- 113** Zašto Amerikanci ne vole EU
- 114** Nezamjenjivo kreativno razmišljanje
- 115** Četiri faze globalizacije
- 116** Sve starije planetarno stanovništvo

INDIKATORI

- 117** Čega se svijet pribojava
- 118** Manji udio plaća u BDP-u
- 118** Dulji radni staž za žene
- 119** Tokio najskuplji grad na svijetu
- 120** Golemi uvoz energije
- 120** Piti ili ne piti

Proizvodnja u razvijenim zemljama drastično se promijenila od doba industrijske revolucije, a s njome i radna mjesta. Politički pritisci vraćanja proizvodnje u razvijene zemlje ne garantiraju zaposlenje za slabije obrazovano stanovništvo. Neki poslovi jednostavno su nestali, a za nove trebaju nova znanja i vještine.

Strana 19

Bez obzira na kriterije kojima se netko služi za definiranje prve tri industrijske revolucije, K. Schwab je uvjeren da se danas nalazimo na početku četvrte industrijske revolucije. Ona je počela na prijelazu u 21. stoljeće i temelji se na digitalnoj revoluciji. Njene su značajke sveprisutne, mobilni internet, manji i uspješniji senzori, čiji su troškovi proizvodnje jako smanjeni, kao i umjetna inteligencija i strojevi koji uče. Digitalne tehnologije, čiju srž čine kompjutorski hardver, softver i mreže nisu nove, međutim u inovacijskom skoku u odnosu na treću industrijsku revoluciju, kompleksnije su i integriranije. Digitalne tehnologije kreiraju impuls temeljnoj društvenoj i gospodarskoj strukturnoj promjeni na nacionalnoj i globalnoj razini.

Strana 55

Dobitničke karte

Poslovni svijet danas sve stavlja na dvije karte: produktivnost i konkurentnost. Uz kvalitetu, koja se sama po sebi razumije, to su elementi za stvaranje dodatne vrijednosti. I tu dolazimo do paradoksa: prije 20-ak godina produktivnost rada u Hrvatskoj bila je iznad usporedivih zemlja regije (koje su u EU ušle 2004.). U međuvremenu je u tim zemljama produktivnost rada porasla više nego u Hrvatskoj. Tome je vjerojatno pridonio intenzivniji ulazak inozemnog kapitala i tehnologije u procesu pristupanja te nakon ulaska u EU, što je povećalo izvoz i potaknulo snažniji gospodarski rast.

Obeshrabruje činjenica da se struktura hrvatskog izvoza ne mijenja te da prerađivačka industrija još ne stvara proizvode znatnije dodane vrijednosti s većim udjelom znanja i tehnologije. Posljedica je to sporih promjena same strukture gospodarstva. Na ispitu su stoga realne sposobnosti Vlade da zaista pokrene gospodarski zamah, dugoročnije i održivo. Najvažniji je pritom povratak cijeloga društva u smjeru realne ekonomije, bez virtualnoga blagostanja zasnovanoga na prevelikome zaduživanju stanovništva.

Povećanje konkurentnosti je europski izazov u odnosu na Sjedinjene Američke Države. Izmjene i prilagodbe u obrazovnim sustavima i na tržištu rada, uz povećanje ulaganja u istraživanje i razvoj, bit će presudne karike na tom putu. Cilj je industrijske politike EU-a povećati konkurentnost europske industrije kako bi ona i dalje mogla biti pokretač održivog razvoja i zapošljavanja u Europi.

U ožujku 2010. Lisabonska strategija zamijenjena je strategijom Europa 2020. U novoj je strategiji predloženo sedam vodećih inicijativa, a četiri od njih posebno su važne za povećanje konkurentnosti industrija EU-a: „Unija inovacija“, „Digitalni program za Europu“, „Industrijska politika za globalizacijsko doba“ i „Nove vještine za nova radna

mjesta“. Vodeća inicijativa „Industrijska politika za globalizacijsko doba“ usmjerena je na deset mjera za povećanje konkurentnosti europskih industrija s većim naglaskom na pitanjima kao što su rast malih i srednjih poduzeća te opskrba i gospodarenje sirovinama. U siječnju 2014. Komisija je objavila komunikaciju „Za europski industrijski preporod“ u kojoj je stavljen naglasak na zaustavljanje trenda slabljenja industrije i na ostvarenje cilja od 20% BDP-a od proizvodnih djelatnosti do 2020.

Zanimljiv napis ovih se dana pojavio u Financial Timesu. Sam naslov članka je indikativan: Industrijska politika u Ujedinjenom kraljevstvu – bez industrije. Temeljna teza jest da UK, zapravo, ne treba industrijsku politiku kako smo je dosad prezentirali i doživljavali. Velika Britanija, kaže se u spomenutom članku, treba politiku produktivnosti. U „zelenom papiru“ Vlade, koji produbljuje ovu misao, naglasak je stavljen na gubitak utrke u produktivnosti s ostalim razvijenim zemljama. Razlika je, zapravo, u novom pristupu. Dok pojam „industrijska politika“ implicira primat proizvodnje i izvoza, dakle merkantilističku politiku ekonomije (koja je odavno za nama), naglasak se stavlja na proširene kompetencije i ponude na području usluga. Edukacija, stalno dopunsko usavršavanje i jasna politika useljavanja mogu osigurati potrebnu kadrovsku osnovu, pa time i inovacije, a potrebno je osigurati vrhunsku prometnu i IT – infrastrukturu. Takav ukupan nov pristup svakako pretpostavlja i smanjivanje troškova odnosno primjerenu poreznu politiku koja potiče poduzetništvo i rizike. Najvažnija poruka glasi: problem produktivnosti se mora riješiti!

Ta formula svakako vrijedi i za nas i poneka se razmišljanja moraju uzeti u obzir u usmjeravanju hrvatskoga gospodarstva.

Miro Gavranović

U fokusu

UZMAK GLOBALIZACIJE

Epizoda, a ne kraj

Otkako je prije nekoliko desetljeća svjetski biznis krenuo u osvajački prodor na inozemna tržišta – ne samo kao mjesto potrošnje nego i proizvodnje – vodi se žestoka bitka između pobornika i protivnika takvog korporativnog ponašanja. Potonjima se pridružio i novi vlasnik Bijele kuće Donald Trump, ali je poprilično zakasnio sa svojom ratničkom retorikom jer su brojni akteri i bez njegova „naloga“ počeli vraćati u domovinu tvornice i radna mjesta, kao i sve tanje profite. Ipak, prerano je za ispisivanje nekrologa globalizaciji.

Piše: Drago Kojić

Današnja globalizacija koja traje dulje od tri desetljeća nije prva takva pojava u povijesti, ali je po dimenzijama i efektima vjerojatno premašila sve prethodna. Nekadašnje su globalizacije bile doslovno osvajačke, a svoju su dominaciju diljem tada poznatoga svijeta širile vojskovođe od Aleksandra Velikog i Julija Cezara do Napoleona. Zatim su ulogu osvajača preuzeli istraživači koji su dominaciju nad domorodačkim stanovništvom uspostavljali s manje fizičkoga nasilja, a više s pomoću političkih i vjerskih doktrina, da ne kažemo „civilizacijom“. Ali i tu je,

naravno, bilo podosta iznimaka, poglavito u „prosvjetiteljstvu“ što su ga Španjolci provodili u Srednjoj i Južnoj Americi, ili u „licemjernoj“ kulturi što su je anglosaksonci i drugi europski puritanci nametnuli sjevernoameričkim Indijancima.

Nakon što je američka tvrtka Kentucky Fried Chicken (KFC) 1987. otvorila podružnicu nedaleko od trga Tiananmen u Pekingu, a McDonald's 1990. na Puškinovu trgu (gdje je već prvoga dana slavni birger degustiralo 30.000 Moskvoljana) trasiran je osvajački pohod u kojem su skeptici vidjeli više štete nego koristi. Činilo se da je novi globalizacijski val beskonačan, ali čini se da ipak nije tako.

Profiti više od 700 multinacionalnih kompanija sa sjedištem u razvijenim zemljama u proteklih pet godina pali su 25 posto

Pomalo je ironično da je među najglasnijim protivnicima globalizacije Donald Trump, koji je ponovio predizborne prijetnje kako će vratiti u domovinu odbjegli prerađivačku industriju. U nesmiljenoj retorici novi američki predsjednik optužio je globalne kompanije da uzrokuju „pokolj“ Amerikanaca premještajući radna mjesta i tvornice u inozemstvo. On najavljuje da će ukrotiti „pljačkaške“ nacionalne kompanije. Niži porezi vratit će njihov kapital u domovinu, carine će sputati njihove prekogranične opskrbe lance, dok će ugovori koji im pomažu u poslovanju doživjeti promjene. „Da biste izbjegli kazneni postupak sve što morate učiniti jest da ostanete kod kuće“, rekao je američkim čelnicima kompanija krajem siječnja.

Primamljiv zov internacionalizacije

Trumpovo čitanje bukvice neposlušnim kompanijskim šefovima uvelike je zakašnjelo. Poslovni tisak, davno prije ustoličenja Donalda Trumpa u Bijelu kuću, počeo je ukazivati na osvajački uzmak multinacionalnih tvrtki, koje većinu poslova obavljaju izvan matičnih zemalja. One zapošljavaju tek dva posto svjetskih zaposlenika, ali njihova je važnost golema. Na njih otpada trećina vrijednosti svjetskih burza i vlasnici su znatnoga dijela intelektualnoga vlasništva. Procvat su bilježile 1990-ih kada su se Kina i zemlje bivšega sovjetskog bloka otvarale, a Europa se ujedinjavala.

Na početku globalizacije kompanije su bile opčinjene internacionalizacijom svojih potrošača, proizvodnje, kapitala i menadžmenta. Mnoge su kompanije postale globalne na više načina istodobno, kupujući konkurente, dodvoravajući se kupcima i otvarajući tvornice gdje god se ukazala prilika. Iako je taj običaj potekao u bogatom dijelu svijeta, preuzele su ga i kompanije u zemljama u razvoju. Razmjeri su impresivni: čak 85 posto globalnih investicija multinacionalnih tvrtki uslijedilo je nakon 1990. javljali su se i nezadovoljnici, osobito nakon antiglobalističkih demonstracija u Seattleu 1999. Jedan od rijetkih poduzetničkih moćnika koji se nikad nije upuštao u globalizacijsku utrku bio je slavni Warren Buffett, koji je poslovne prilike tražio (i nalazio) u svojevrsnim monopolskim oblicima.

U svakom slučaju napokon je uslijedila globalizacijska oseka te su u 2016. prekogranične investicije multinacionalnih kompanija diljem svijeta smanjene 10 do 15 posto. Smanjuje se omjer prodaje što je kompanije ostvaruju izvan domaćeg tržišta, a u padu je i profit takvih kompanija.

Iščekavanje prednosti

Ako se pitate zašto se to događa, odgovor nudi The Economist koji podsjeća na tri okolnosti koje su omogućile razmahivanje globalizacije. To su: investicije, zatim zemlje u kojima su multinacionalke otvarale sjedišta i na koncu zemlje domaćini u kojima su te kompanije investirale. Iz različitih razloga svi su očekivali da će te tvrtke omogućiti nadprosječan financijski ili ekonomski učinak.

Investitori su golemi potencijal vidjeli u ekonomičnosti razmjera. Nakon otvaranja tržišta Kine i Sovjetskog saveza (kasnije Rusije) a Europa se liberalizirala u zajedničkom tržištu, kompanije su prodavale isti proizvod sve većem broju ljudi. I kao što je model federacije zamijenjen globalnom integracijom, tvrtke su dobile priliku fino podešavati mješavinu „inputa“ što ih dobivaju iz svih dijelova svijeta. U razvijenim zemljama mogle su dobiti menadžment, kapital, brandove i tehnologiju. U zemljama u razvoju našle su jeftine radnike i sirovine kao i labavije zakonodavstvo o zagađivanju okoliša.

Potonje su prednosti navele investitore da misle kako će rasti brže i ostvarivati veće profite. To je bilo točno neko vrijeme, ali danas nije. Profiti više od 700 multinacionalnih kompanija sa sjedištem u razvijenim zemljama u proteklih su pet godina pali 25 posto, proizlazi iz burzovnog indeksa Financial Timesa (FTSE). Dio priče je slabost mnogih valuta prema dolaru, ali objašnjava samo trećinu toga pada. Naime, istodobno su profiti domaćih poduzeća porasli dva posto.

Dodatni je pokazatelj inozemni profit svih tvrtki zabilježen u statistici bilance plaćanja. Iako podaci obuhvaćaju tvrtke svih dimenzija, dominiraju one velike. Kompanijama u zemljama OECD-a profiti u inozemstvu u pet su godina pali 17 posto. Američka su poduzeća pretrpjela manji uzmak, s padom profita od 12 posto, djelomice zato što ih je najviše u brzo rastućem tehnološkom sektoru. Ali pad neameričkih tvrtki dostiže 20 posto.

UPITNI DOMETI VISOKIH CARINA

Duboki korijeni globalizacije uvjetuju da pokušaji favoriziranja domaćih kompanija nametanjem (visokih) carina više ne pomažu kao nekad. Više od polovice ukupnog izvoza, mjenog vrijednošću, prelazi državne granice barem dva puta prije nego što stigne do krajnjeg korisnika, pa bi takve carine podjednako pogodile sve aktere.

Multinacionalke sa sjedištem u zemljama u razvoju, na koje otpada sedmina ukupne aktivnosti globalnih tvrtki, nisu prošle bolje. Njihova dobit na kapital iznosi osam posto. Nekoliko pretpostavljenih predvodnika – kao što je kineska tvrtka Lenovo, koja je preuzela IMB-ovu proizvodnju osobnih računala i dijelove Motorole – pokazali su se kao financijski neuspjesi.

Otprilike polovica pada povrata na kapital multinacionalnih kompanija unatrag pet do 10 godina pripisuje se padu cijena sirovina, dakle i profita naftnih, rudarskih i sličnih poduzeća. Desetak posto pogoršanja pripisuje se bankama. Globalizacijom su pogođene i neke tvrtke u specijaliziranim uslugama. Tako su prepolovljeni profiti (u odnosu na najpovoljnije godine) danske brodarske kompanije Maersk, japanske trgovinske tvrtke Mitsui, agenta opskrbnog lanca maloprodaje L & Fung.

Nevoljama nisu pogođene samo ključne industrije. U posljednje tri godine polovica velikih multinacionalki bilježila je pad povratka na kapital (ROE), a njih čak 40 posto nije uspjelo ostvariti veći od 10 posto što je mjerilo koje pokazuje postiže li tvrtka ikakav učinak vrijedan spomena. Čak i industrijski divovi kao što su Unilever, General

Electric, PepsiCo i još neki, bilježe profite za četvrtinu niže od prijašnjih. Jedina su svjetla točka tehnološke velesile, čiji profiti u inozemstvu čine 46 posto od ukupne inozemne zarade 50 vodećih američkih multinacionalki, prema 17 posto prije desetak godina. Apple je lani u inozemstvu zaradio 46 milijardi USD, više od bilo koje tvrtke i pet puta više od GE-a, kojega mnogi smatraju američkim predvodnikom.

**Kada bi
američke
multinacionalke
premjestile
samo četvrtinu
inozemnih
radnih mjesta u
domovinu profiti
bi im se stanjili
za 12 posto**

Opet privlačno domaće tržište

The Economist je stavio pod povećalo 500 najvećih tvrtki diljem svijeta. U osam od 10 sektora tvrtke su povećale svoju agregatnu prodaju sporije od njihovih domaćih konkurenata. U šest od 10 sektora imale su niži povrat na kapital (ROE). Za američke multinacionalne divove povrat je sad čak 30 posto viši na domaćem tržištu, gdje su ugodni oligopoli postali primamljiviji od prilika u uzburkanom svijetu.

Čelnici pojedinih kompanija često za neuspjeh okrivljuju nepovoljne okolnosti, od valutnih kretanja, do ekonomskih slomova pojedinih zemalja, depresije i obračuna s mitom i korupcijom ne samo u Kini. Međutim, dublje je objašnjenje da su se istrošile prednosti ekonomije razmjera. Globalne tvrtke imaju visoke režijske troškove, porasle su plaće zaposlenika, složeni opskrbni lanci vezuju zalihe i teško je upravljati prostorno raširenim organizacijama. Slobodan protok informacija omogućuje konkurentima da mnogo brže nego dosad smanjuju tehnološki zaostatak.

Rezultat je da tvrtke koje se oslanjaju na domaću potražnju povećavaju svoj tržišni udio. U Brazilu su dvije lokalne banke porazile globalne zajmodavce. U

Indiji Vodaphone, zapadnjački mobitelški operator i multinacionalna kompanija Eharti Airtel koja posluje u 20 zemalja, gube mušterije u konkurenciji s domaćim poduzećem Reliance. U SAD-u tvrtke koje se koriste crpljenjem nafte i plina iz škrljevca zadaju glavobolju globalnim naftnim divovima.

Raspoloženje se promijenilo nakon financijske krize kada su kritičari počeli u multinacionalkama gledati uzročnike nejednakosti. Stvarale su radna mjesta u inozemstvu, ali ne i kod kuće. U razdoblju od 2009. do 2013. samo su pet posto, tj. 400.000 radnih mjesta u SAD-u, stvorile multinacionalne tvrtke.

Put povratka posut trnjem

Prosječna multinacionalna kompanija ima više od 500 entiteta, od kojih su neki locirani u porezne oaze. Plaća porez po stopi od oko 10 posto na zaradu u inozemstvu. Europska unija pokušava podignuti tu stopu. Okomila se na Luksemburg koji je nudio privlačne nagodbe multinacionalnim kompanijama koje su tamo pohranile profite. Također je kaznila Apple s 15 milijardi USD globe zbog kršenja pravila o državnoj pomoći pohranjujući profite u Irskoj. SAD je pak zabranio velikim tvrtkama da koriste zakonsku „inverziju“ kako bi izmijenile svoju poreznu bazu u inozemstvu, a najpoznatiji je slučaj Pfizer, treći po veličini američki igrač po zaradi u inozemstvu.

Nastave li se sadašnji trendovi, porast će računi globalnih tvrtki za porez i plaće radnika, dodatno cijedeći profite. Kada bi američke multinacionalke premjestile samo četvrtinu inozemnih radnih mjesta u domovinu, uz američke plaće, uz jednaki porez u inozemstvu kao kod kuće, profiti bi im se smanjili za još 12 posto. U to nisu uključeni troškovi gradnje novih tvornica u SAD-u. Multinacionalne kompanije bile su u nevolji nakon velike depresije. U razdoblju od 1930. do 1970. njihove su inozemne investicije bile pale za trećinu u odnosu na globalni BDP i nisu se oporavile do 1991. Neke su tvrtke izbjegle carine gradeći nove tvornice u protekionističkim zemljama. Mnoge su se restrukturirale dajući autonomiju svojim inozemnim podružnicama, pokušavajući im usaditi lokalni karakter. Druge su se pokušale odvojiti.

Čini se da će u budućnosti scena globalnoga biznisa sadržavati tri elementa, prognoziraju stručnjaci. Manja skupina vodećega sloja multinacionalnih kompanija zaorat će dublje u privrede zemalja koje su ih ughostile, pomažući stišavanju nacionalističkih pobuda. Tako, primjerice, konglomerat Emerson, koji ima više od 100 tvornica izvan SAD-a, oko 80 posto svoje proizvodnje stvara na području na kojem se prodaje. Neke inozemne tvrtke više će i dublje ulagati u američki utemeljenu proizvodnju, kako bi doskočile carinama, ako ih Trump nametne.

Prosječna multinacionalna kompanija ima više od 500 filijala, od kojih su neke locirane u porezne oaze

Siemens zapošljava 50.000 ljudi u SAD-u, gdje ima 60 tvornica. Manje industrijske tvrtke nastojat će pribaviti sredstva da bi prodrle na sva ostala tržišta.

Drugi će element činiti krhki sloj globalnih multinacionalnih digitalnih tvrtki i onih koje se oslanjaju na intelektualno vlasništvo, ka što su Google i Netfiks, proizvođači lijekova i kompanije koje se koriste franšiznim ugovorima s lokalnim tvrtkama, kao lakšim načinom ostvarivanja globalnog doseg. Glavni primjeri takve taktike su velike tvrtke s brandovima u hotelijerskoj industriji kao npr. Hilton i Intercontinental. McDomald svoj model franšiza širi po Aziji.

Treći element bit će možda najzanimljiviji. Rastući broj manjih tvrtki koristi se e-trgovinom da bi kupovale i prodavale u svjetskim razmjerima. Oko 10 posto od oko 30 milijuna malih tvrtki u SAD-u to već radi u stanovitoj mjeri. Sve veći broj manjih tvrtki pojavljivat će se i na velikom kineskom tržišti.

Dakle, iako je globalizacija naišla na snažne prepreke u svome proboju diljem planeta, preuranjeno bi bilo pretkazivati njeno skorašnje iščezavanje s međunarodnog poslovnog obzora. Taj je poslovni ambijent suviše snažan da bi preko noći podlegao makar i najžešćim udarcima, uvijek se prilagođava prilikama kao što to čini i sada. Ali, naravno, novo doba multinacionalnih kompanija imat će svoju cijenu, koju će više ili manje plaćati svi društveni slojevi pa čak i prebogat kapitalisti. Rezultat će biti rascjepkana, uskogrudnija vrsta kapitalizma i po svoj prilici manje djelotvorna, ali možda s više javne podrške. A opčinjenost globalnim kompanijama možda će se smatrati epizodom u poslovnoj povijesti, a ne njihovim krajem.

PROMJENE NA SVJETSKOJ GOSPODARSKOJ POZORNICI

Na pomolu novi multipolarni poredak

Dolazak Donalda Trumpa na dužnost predsjednika SAD-a izazvat će znatne promjene u američkom i svjetskom gospodarstvu. No, promatrači se razlikuju u procjenama hoće li posljedice biti pozitivne ili negativne.

Priredio Ante Gavranović

Ovogodišnji Svjetski ekonomski forum u Davosu očito nije bio spreman za odgovore na iznenadne promjene u pogledu budućih odrednica u svjetskom gospodarstvu. Ipak, ostala je zapažena izjava globalnog bankara (William White), koji je priznao da Keynesova ekonomija više ne funkcionira i da bankari nemaju više „makroekonomske municije“ za borbu protiv daljnjeg ekonomskog propadanja i pada u ponor. Top bankar i insider iz Davosa priznao je da je ekonomski kolaps neizbježan, jer su središnje banke izgubile kontrolu i potpuno su bez ideja. Po njegovom mišljenju (koje nije usamljeno) situacija s dugovima je gora nego uoči svjetske krize iz 2008.

Što se promijenilo?

Krajem XX i početkom XXI stoljeća suvremeni svijet se suočio s procesom globalizacije, s ekspanzijom neoliberalizma kao anglo-saksonskog modela razvoja, s agresivnim nastupom snaga mega kapitala, kao i s unipolarnom stvarnošću.

Talijanski ekonomist i sociolog Giovanni Arrighi je još prije dvadeset godina u svojim radovima ustanovio da je kriza, a ne prosperitet, temeljni ciklus razvoja kapitalizma, jer sustavu omogućava da se prilagođava novim društvenim okolnostima i na taj način osigurava svoju opstojnost.

10 najvećih svjetskih ekonomija BDP izražen u PPP: 2010. i 2020.

Rank	Country – 2010	GDP (US\$ million)	Country – 2020	GDP (US\$ million)
1	USA	14,802,081	China	28,124,970
2	China	9,711,244	USA	22,644,910
3	Japan	4,267,492	India	10,225,943
4	India	3,912,911	Japan	6,196,979
5	Germany	2,861,117	Russia	4,326,987
6	Russia	2,221,755	Germany	3,981,033
7	United Kingdom	2,183,277	Brazil	3,868,813
8	France	2,154,399	United Kingdom	3,360,442
9	Brazil	2,138,888	France	3,214,921
10	Italy	1,767,120	Mexico	2,838,722

Euromonitor International from IMF, International Financial Statistics and World Economic Outlook/UN/national statistics

Bivši predsjednik SAD George W. Bush je 1989. tu tendenciju u svijetu izrazio kao izgradnju novog svjetskog poretka. U suvremenom društvu, kao izraz znanstveno-tehnološkog razvoja i međunarodne podjele rada, nastala je internacionalizacija brojnih djelatnosti i sektora društva: tehnologije, ekonomije, komunikacije, politike, kulture, informatike, ekologije. Sve se više govori o fenomenu globalnih problema koji se ne mogu uspješno rješavati u okviru jedne zemlje, države ili nacije, već zahtijevaju rješavanje na regionalnom ili planetarnom nivou. Proratne negativne posljedice procesa globalizacije i neoliberalnog razvoja u svijetu: zastrašujući rast nezaposlenosti i socijalnih nejednakosti, internacionalizacija kriminala, obnova i uspon nacionalizma, ali i povampirenih geopolitičkih i geostrateških sukoba postali su dio naše svakodnevice.

Koncentracija i centralizacija svjetskog kapitala dostigla je neslućene razmjere. U visoko razvijenim zemljama svijeta koncentrirano je preko 92 posto financijskog kapitala, odnosno novih tehnologija i inovacija sa gotovo 98 posto svih otkrića u svijetu. Nasuprot tome je nerazvijeni svijet („zemlje u razvoju“), u kojima živi oko 80 posto stanovništva, sa svega 12 posto industrijske proizvodnje, 17-18 posto svjetskog izvoza, sa 16-20 posto društvenog proizvoda, s visokim vanjskim dugom. Na neto otplatu dugova ovih država odlazi gotovo 30 posto njihovog društvenog proizvoda, a u najvećem broju zemalja i cjelokupna nacionalna štednja.

Nepravедna raspodjela svjetskoga bogatstva

Danas preko 500 transnacionalnih kompanija kontrolira najveći dio svjetskog bogatstva, a otprilike 360 milijardera, protagonista krupnog kapitala, ima veće bogatstvo nego 45 posto svjetskog stanovništva ili 2,6 milijarde ljudi. 200 najbogatijih ljudi na svijetu završili su 2016. godinu s 237 milijardi dolara više nego početkom godine, javlja njujorška agencija Bloomberg, čime je njihovo ukupno bogatstvo skočilo na 4.400 milijardi dolara. Istovremeno, 3,6 milijardi najsiriromašnijih ljudi na planetu je 2015. godine posjedovalo bogatstvo od 1.760 milijardi dolara, prema

studiji međunarodne humanitarne organizacije Oxfam, što je samo 488 dolara po osobi.

Činjenica je da 20 posto stanovništva planeta raspolaže s više od 80 posto svjetskog dohotka. Poslijeratne disproporcije u razvoju na relaciji „sjever – jug“ iznosile su jedan prema tri, a danas su jedan prema sto. Najnerazvijenije zemlje svijeta kasne u razvoju skoro 350 godina u odnosu na najrazvijenije.

Svi ovi indikatori govore da je, unatoč tehnološkom napretku i globalizaciji, suvremeno društvo kao svjetski sistem radikalno podijeljeno: na razvijeni svjetski centar, nerazvijenu zavisnu svjetsku poluperiferiju i periferiju. U ovakvoj trodijelnoj slici svijeta uspostavljeni su neravnopravni i nepravedni ekonomski, politički, kulturni i komunikacijsko-informativni odnosi. Svi pokušaji UN poslije II svjetskog rata, da se uspostave novi pravedni međunarodni ekonomski odnosi, nažalost, nisu uspjeli, jer su ih bogati minirali.

Obriši novoga multipolarnog svijeta

Ideja globalizacije bila je ključni koncept tog doba. To je omogućila revolucija u komunikaciji (internet) i transportu (avio-promet, kontejnerski transport), koji su doveli do „odumiranja udaljenosti“ i široki proces digitalizacije. Države više nisu imale drugog izbora osim prihvatiti novu realnost i potpuno se otvoriti za međunarodnu trgovinu i investicije, uz istovremenu liberalizaciju domaćega gospodarstva. To je ujedno i početak procesa nastanka multipolarnog svjetskog poretka.

Riječ je o golemoj revoluciji razvoja kulture, tehnologije i znanosti koja se paralelno događa u desecima svjetskih država. Tako je, primjerice, odnedavno najveća svjetska

10 najvećih svjetskih javnih kompanija

2014.

ICBC, Kina
China Construction Bank, Kina
Agricultural Bank of China, Kina
JP Morgan Chase, SAD
Berkshire Hathaway, SAD
Exxon Mobil, SAD
General Electric, SAD
Wells Fargo, SAD
Bank of China, Kina
PetroChina, Kina

2015.

ICBC, Kina
China Construction Bank, Kina
Agricultural Bank of China, Kina
Berkshire Hathaway, SAD
JP Morgan Chase, SAD
Bank of China, Kina
Wells Fargo, SAD
Apple, SAD
Exxon Mobil, SAD
Toyota Motor, Japan

Izvor: Forbes - The World's Biggest Public Companies, 2016 Ranking

Ako je kapitalizam društveni sustav koji samostalno evoluira i razvija se kroz krize, ključno pitanje glasi: koji je to društveni faktor koji utječe na njegove promjene? Britanski ekonomski analitičar ruskog podrijetla Anatolij Kaletski u svojoj knjizi Kapitalizam 4.0 tvrdi da je taj faktor kroz povijest uvijek bio isti – odnos političke vlasti i ekonomske ideje. Prema njemu, ekonomska recesija iz 2007. rezultirat će četvrtom bitnom promjenom kapitalističkog sustava u povijesti.

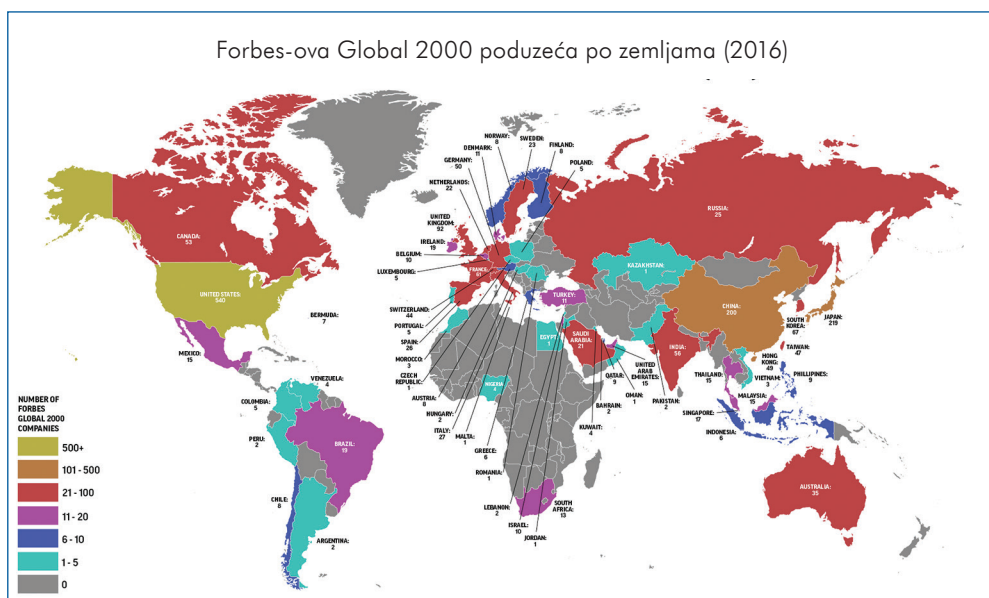
građevina smještena u Dubaiju, a druga najveća u Tajpeiju. Većina najvećih tvornica nalazi se u Kini, najveća rafinerija nafte u Indiji, a najveći petrokemijski kompleks u Brazilu. Vodeći svjetski financijski centar možda je i dalje London, no najbogatiji investicijski fond smješten je u Ujedinjenim Arapskim Emiratima, a najveća kompanija je u Kini. Donedavno je najbogatiji čovjek svijeta bio Meksikanac, vlasnik najveće jahte je Rus, od deset najvećih trgovačkih centara samo jedan je u SAD-u, najveći zabavni centar je u Singapuru, a najveći kasino nije u Las Vegasu, već u Macau.

Problem je što se takva globalna disperzija različitih obilježja društvenog razvoja nije preslikala i na sustav međunarodnih političkih i gospodarskih organizacija. Tako se, na primjer, Ujedinjeni narodi temelje na raspodjeli moći određenoj nakon Drugog svjetskog rata, koji je završio prije 65 godina. U današnjim okolnostima neodrživim se čini sastav Vijeća sigurnosti UN-a gdje među stalnim članicama nije zastupljena Indija, najveća demokratska država na svijetu, ni jedna država iz Afrike ili Južne Amerike, ali ni Japan ni Njemačka, dvije od pet najmoćnijih svjetskih ekonomskih sila. One su članovi G7, no tamo pak nema Kine ni Indije, koje su drugo i četvrto gospodarstvo po veličini u svijetu. Iako su najveći financijaši MMF-a i Svjetske banke upravo Kina, Indija i neke arapske države, te institucije tradicionalno vode Europljani i Amerikanci. Takav sustav više neće moći funkcionirati. Za postizanje

10 najvećih svjetskih kompanija po ostvarenom dohotku (\$M) u 2015.

1. Walmart	\$482,130
2. State Grid	\$329,601
3. China National Petroleum	\$299,271
4. Sinopec Group	\$294,344
5. Royal Dutch Shell	\$272,156
6. Exxon Mobil	\$246,204
7. Volkswagen	\$236,600
8. Toyota Motor	\$236,592
9. Apple	\$233,715
10. BP	\$225,982

Izvor: Global Fortune 500/ Forbes Global 2000/ FT 500

globalne ekonomske i političke stabilnosti bit će nužno oblikovati novu infrastrukturu međunarodnih organizacija.

Globalizacija i gubljenje primata Zapada

Gubljenjem primata Zapada tek sada počinje prava globalizacija: snažna gospodarstva Kine, Indije, Brazila i drugih zemalja početi će sve više utjecati na svjetsku ekonomiju. „Kapitalizam je društveni sustav koji se temelji na uvjerenju da će najpokvarenija djela najporočnijih ljudi rezultirati boljitkom svih“, poznata je izreka britanskog ekonomista Johna Maynarda Keynesa. Na taj način je Keynes još početkom 20. stoljeća kritizirao temeljnu ideju koncepta liberalne ekonomije, kojom se pretpostavlja da se društveno opće dobro najbolje može ostvariti kroz neometanu i nenadziranu konkurenciju na tržištu.

Nakon izbijanja globalne ekonomske recesije krajem 2007. godine, brojni svjetski ekonomisti, sociolozi i filozofi u svojim raspravama i analizama prihvatili su tu

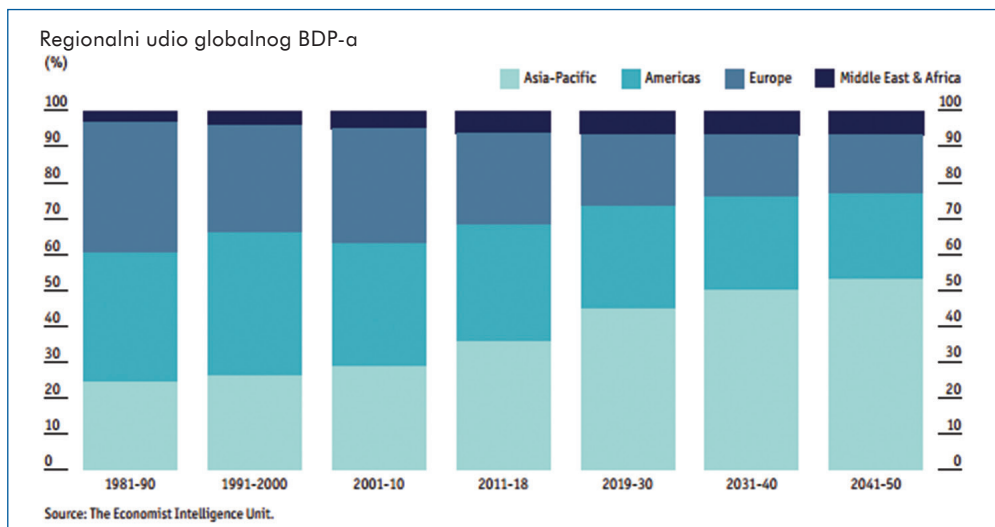
Teza da će već u bliskoj budućnosti ojačati uloga država, odnosno političkih vlasti, u svjetskoj ekonomiji danas je gotovo jednoglasno prihvaćena među ekonomskim stručnjacima. To je u jednakoj mjeri posljedica krize koja je nastala zbog slabe regulacije finansijskih tržišta, kao i činjenice da su krizu najbolje prebrodile one države koje samo dijelom prihvaćaju ideje liberalne ekonomije i slobodnog tržišta, poput Kine.

Glavna karakteristika državnog kapitalizma je da ključni cilj poslovanja nije samo profit, već su to i određeni politički ciljevi. Državne kompanije su za ostvarenje tih ciljeva ponekad spremne plaćati i višestruko veću cijenu od tržišne, pa i po cijenu gubitka, što privatne korporacije neće nikada učiniti.

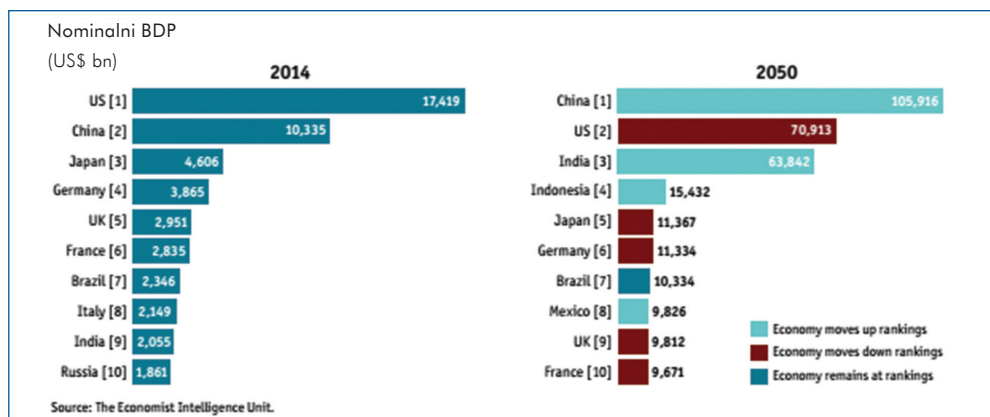
Keynesovu tezu, procjenjujući da je velika kriza hipotekarnih kredita u SAD-u početak sloma svjetskog financijskog tržišta, a samim time i kapitalističkog sustava koji se upravo na njemu temeljio tijekom posljednjih trideset godina. Dapače, propast velike američke investicijske banke Lehman Brothers u rujnu 2008. godine iz tadašnje perspektive mogla se smatrati krahom jednog od simbola sustava „pokvarenih djela i poročnih ljudi“.

Ukratko, za vjerovati je da će kapitalizam i u narednim desetljećima biti dominantan globalni model društvenog uređenja, ali i bitno drukčiji nego prije 2007. Najveća svjetska gospodarska kriza u proteklih 80 godina proizvela je novi oblik kapitalizma, prilagođen novim ekonomskim i političkim okolnostima. Utoliko je jasno da recesija iz 2007. ima vrlo malo veze s pohlepnim bankarima, njihovim naivnim klijentima i nesposobnim regulatorima, a više s dugogodišnjim golemim društvenim promjenama iz kojih će na kraju izniknuti novi svjetski poredak. Za takav novi poredak potreban je i novi kapitalizam, a kriza je bila samo proces njegova nastanka.

Općeprihvaćena činjenica je da su tijekom posljednjih 200 godina ključni uvjeti ekonomskog razvoja bili posjedovanje tehnologije i kapitala. U tom periodu praktički monopol na te dvije kategorije imale su zapadnoeuropske države i SAD. Zahvaljujući tome SAD je duže od stoljeća uspijevala s manje od pet posto svjetskog stanovništva ostvarivati više od 20 posto svjetskog BDP-a. Oni koji tehnologiju nisu posjedovali,

Deset najvećih svjetskih ekonomija

nisu imali ni novca da je kupe niti znanja da je sami razviju. Situacija se počela mijenjati 90-ih kad su nakon azijske financijske krize gotovo sve države započele voditi politiku povećanja deviznih rezervi, dok su zapadne korporacije u potrazi za što većim profitom počele svoje poslovanje seliti na istok Europe i u Aziju, gdje je postojala velika količina jeftine radne snage. Na taj način započeo je veliki ciklus transfera tehnologije i kapitala, čiji je vrhunac upravo označila globalna recesija 2007. Dostupni svjetski kapital danas u velikoj mjeri drže upravo azijske države.

Novi divovi kolo vode

Kina danas ima najveće devizne rezerve na svijetu, a procjenjuje se da 75 posto ukupnih svjetskih deviznih rezervi pripada tzv. državama u usponu, među koje, osim Kine, spadaju Indija, Rusija, Brazil, Indonezija, Koreja itd. Kompanijama iz tih država danas je lakše nego ikada pronaći jeftini kapital za razvoj, kupovinu novih tehnologija ili čak zapošljavanje stručnjaka sa Zapada, a njihove vlade ne samo da ne trebaju pomoć zapadnih institucija poput Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, već im konkuriraju. Iz toga je jasno da razlozi višestoljetne nadmoći zapadne Europe i SAD-a ne postoje. Dapače, države u usponu posjeduju nešto što Zapad ne može kupiti, a to je stanovništvo.

Dostupnost jeftine radne snage nakon više stoljeća u budućnosti će ponovno biti ključni faktor gospodarskog razvoja. Samo Kina i Indija do 2020. godine trebale bi imati oko trećinu svjetskog stanovništva i ostvarivati četvrtinu ukupnog svjetskog bruto društvenog proizvoda. Taj udjel s vremenom će rasti, naročito s obzirom na činjenicu da će demografsko stanje u Europi i SAD-u do tada biti još gore nego sada.

Potvrda tih činjenica nalazi se i u istraživanju američkog instituta McKinsey prema kojem u 28 zemalja s ispodprosječnim plaćama postoji ukupno 33 milijuna visokoobrazovanih stručnjaka s najviše sedam godina radnog iskustva, dok ih je u osam država s visokim plaćama (SAD, Velika Britanija, Njemačka, Japan, Australija, Kanada, Irska i Južna Koreja) ukupno tek 15 milijuna. Iz te je statistike vidljivo da će ljudski potencijali „država u usponu“ uskoro u potpunosti nadjačati one iz razvijenog svijeta. S golemom količinom obrazovane i jeftine radne snage, kompanije iz tih država vrlo skoro će moći proizvoditi sve što proizvode i zapadne kompanije, ali po znatno nižoj cijeni. Žele li zadržati primat, velike zapadne multinacionalne kompanije morat će pronaći načina da zadrže nadzor nad visoko profitabilnim dijelovima proizvodnog procesa.

Mnogi analitičari globalnu ekonomsku krizu i nadolazeće jačanje modela državnog kapitalizma proglasili su dokazom propasti procesa globalizacije. Ipak, ako se globalizaciju definira kao proces u kojem se različite lokalne ekonomije, kulture i društva povezuju putem globalnih komunikacijskih, transportnih i financijskih sustava, čini se da je kriza zapravo stvorila uvjete da prava globalizacija tek počne.

Naime, proces koji smo dosad nazivali globalizacijom temeljio se na dominaciji ekonomskih i društvenih doktrina razvijenog Zapada. Takvu globalizaciju u jednakoj su mjeri provodile velike korporacije i mediji, koliko i međunarodne političke i financijske institucije poput Svjetske banke, MMF-a ili Svjetske trgovinske organizacije. Kontrolirajući fondove za razvitak te organizacije, desetljećima su diljem svijeta kontrolirale i socijalnu politiku država koje su ovisile o njihovoj pomoći te promovirale neoliberalni ekonomski model. Ipak, ta situacija se danas znatno promijenila, kriza je pokazala da bez zajedničkog djelovanja cjelokupne međunarodne zajednice nema efikasnog odgovora na globalne probleme. U takvoj situaciji jasno je da će doći do jačanja utjecaja „država u usponu“, različitih kultura i mentaliteta, na različitim dijelovima svijeta. Taj proces mogao bi se nazvati multipolarnom globalizacijom. Ipak, promjene neće zaobići ni velike multinacionalne kompanije.

Zaključak da je dosadašnji svjetski poredak temeljen na ekonomskoj i političkoj prevlasti nekoliko zemalja osuđen na propast, moguće je vrlo lako ilustrirati putem statističkih podataka. Tako, primjerice, američka investicijska banka Goldman Sachs procjenjuje da će do 2040. zajednički BDP Kine, Indije, Brazila i Rusije nadmašiti zajednički BDP država članica G7, koje su stoljećima dominirale svijetom. Treba shvatiti da proces nastanka multipolarnog svjetskog poretka predstavlja puno više od pukih stopa ekonomskog rasta.

Zbog čega obećanja o vraćanju poslova zvuče šuplje?

Proizvodnja u razvijenim zemljama drastično se promijenila od doba industrijske revolucije, a s njome i radna mjesta. Politički pritisci vraćanja proizvodnje u razvijene zemlje ne garantiraju zaposlenje za slabije obrazovano stanovništvo. Neki poslovi jednostavno su nestali, a za nove trebaju nova znanja i vještine.

Piše: mr. sc. Darko Horvatin

Nakon što smo godinama svjedočili preseljenju, posebice radno intenzivne proizvodnje, u zemlje s nižim troškovima, sve su veći politički pritisci iz razvijenih zemalja da se proizvodnja vrati u matične zemlje. Jedno od temeljnih predizbornih obećanja novoizabranog američkog predsjednika Donalda Trumpa bilo je vraćanje proizvodnje u SAD. Kompanijama koje se toga neće držati zaprijetio je plaćanjem globa i uvođenjem visokih carina. Odmah nakon toga dionice azijskih proizvođača automobila pale su gotovo 3 posto. Toyota je kao i Ford, namjeravala graditi novi pogon u Meksiku u kojem bi se proizvodili automobili za američko tržište. No, nakon prijetnji američkog predsjednika, od toga se odustalo, uz najavu ulaganja u SAD. Pri tome treba znati da Toyota u SAD-u već ima 10 tvornica u kojima radi više od 130 tisuća zaposlenika. Izgleda da je Trumpova galama donijela rezultate - velike automobilske kompanije objavile su da u proširenje i modernizaciju kapaciteta na tlu SAD-a namjeravaju investirati 16 milijardi dolara. Uz otvaranje novih radnih mjesta, to će svakako potaknuti američku privredu, barem kratkoročno. Što će se dogoditi u dužem roku, ostaje za vidjeti, jer kapital se alocira po načelu profitabilnosti, a ne političkih pritisaka. Dosadašnji potezi američke administracije pokazuju sve više znakova protekcionizma te bi mogli izazvati reakciju najvećih trgovinskih partnera, što će zacijelo imati i negativnih posljedica za američku, ali i svjetsku privredu.

Made in France

Kada već govorimo o automobilskoj industriji današnja tvornica njemačkog proizvođača Mercedes u engleskom Brixworthu predstavlja sasvim drukčiji svijet od nekadašnjih bučnih hala u kojima je mnoštvo radnika na proizvodnim linijama sastavljalo aute – pisao je nedavno tjednik *The Economist*. Sve je tiho i mirno. Vješti mehaničari upravljaju sofisticiranom tehnologijom, a dizajneri i inženjeri sjede pred kompjutorima. Jedini ostatak starog svijeta je škripac, koji se nalazi na gotovo svakom radnom mjestu. Rad s metalom zahtijeva da se u nekom trenutku komad može fiksirati radi daljnje obrade. Proizvodnja ima sve snažniji utjecaj na političare u bogatom svijetu. Nakon što su kompanije godinama u cilju optimiziranja troškova proizvodnje radno intenzivne industrije premještale u jeftinije zemlje, političari sada traže njihov povratak. Razlog je jasan. Proizvođačke kompanije tradicionalno su osiguravale dobra, solidno plaćena radna mjesta za skupinu stanovništva umjerenog obrazovanja i vještina – uglavnom muškarce – do kraja njihovog radnog vijeka. Takvi su poslovi rjeđi nego nekad i stanovništvo zbog toga trpi. U svojoj patnji pronašli su saveznika u političarima, protiv kojih se vrlo lako mogu okrenuti. Stoga je Donald Trump obećao kreirati milijune radnih mjesta u proizvodnoj industriji. Slična retorika čuje se i u Velikoj Britaniji gdje premijerka Theresa May naglašava važnost prerađivačke industrije. Europska unija također poziva na europsku industrijsku revoluciju, a među najglasnijima je Marine le Pen, šefica francuskih konzervativaca, koja traži povratak etikete „Made in France“.

Izvoznici efikasniji

Problem te retorike je što proizvodnja nije u stvarnosti nestala, ali se u potpunosti promijenila. Nekadašnji neodvojivi procesi danas su raseljeni diljem globusa, dok su nekad odvojeni procesi danas spojeni, poput dizajnera i inženjera u tvornici u Brixworthu. Sastavljanje dijelova u automobile, perilice rublja ili avione dodaje manje vrijednosti nego ranije. Danas dodanu vrijednost stvara dizajn, upravljanje nabavom, jamstvo, servis i slično. Kada shvatimo kako današnja proizvodnja izgleda, vidimo da službena statistika podcjenjuje njezino stanje i da je pad u razvijenom svijetu zapravo pretjeran. No, to ne rješava problem politike. Inovacije su promijenile broj, prirodu i lokaciju poslova koji se nude. Poslova još uvijek ima, ali mnoštvo dobrih radnih mjesta za manje obrazovanu radnu snagu neće se nikad vratiti. I u pogledu zaposlenosti i inovacija, proizvodnja je i dalje vrijedna pažnje političara. Proizvođači su u velikoj mjeri i izvoznici, čiji proizvodi moraju biti konkurentni na međunarodnom tržištu i stoga se u pravilu radi o efikasnijim i produktivnijim kompanijama od neizvoznih tvrtki. Takva poduzeća uglavnom su kapitalno intenzivnija, čime smanjuju trošak po jedinici proizvoda. A sektor koji je nadprosječno produktivan i kapitalno intenzivan moći će ponuditi bolje plaće. U Hrvatskoj tek oko 15% poduzeća izvozi, međutim, ona zapošljavaju 52% ukupno zaposlenih, ostvaruju oko 66% ukupnih prihoda od prodaje te u razvoj ulažu čak

oko 79% sredstava od ukupno ulaganih sredstava u razvoj. Zbog malog domaćeg tržišta, samo izvozno orijentirana poduzeća mogu nam osigurati održiv privredni rast. A to se može postići jedino rastom konkurentnosti kroz podizanje produktivnosti i kvalitete. Deprecijacija domaće valute može kratkoročno pripomoći izvozu, ali bez rasta produktivnosti i kvalitete teško će se naši izvoznici probiti na nova tržišta.

Nestanak rutinskih poslova

Struktura proizvodnog sektora u 20. stoljeću potvrdila je da su bolje plaće doista bile postignute. Tvornice su upošljavale mnoštvo umjereno obrazovane radne snage koja je trebala raditi s vrijednom opremom, koja vlasnike skupo košta ako radnici štrajkaju. Radnički sindikati pomogli su radnicima da se izbore za veći dio profita koji industrija generira. U drugoj polovici prošlog stoljeća sistem se urušio. Naprednija transportna i informatička tehnologija omogućila je kompanijama da odvoje različite procese – od dizajna, preko sklapanja proizvoda do prodaje. To su sastavnice današnjeg proizvođačkog biznisa. Danas je moguće upravljati dužim i složenijim sustavom nabave, stoga se mnoge aktivnosti mogu jednostavno preseliti u druge zemlje ili kompanije. Rezultat je nestanak mnogih proizvodnih poslova u razvijenim zemljama. U Britaniji je do 1960-ih u proizvodnji radila trećina zaposlenog stanovništva, dok je danas tek jedan od desetak zaposlenih vezan uz proizvodnju. U SAD-u je koncem 1940-ih, izuzevši poljoprivredu, u proizvodnji radio svaki treći zaposleni. Danas svaki jedanaesti zaposleni Amerikanac radi u proizvodnom sektoru. Čak i u tradicionalno proizvođačkoj Njemačkoj danas svaki peti zaposlenik prima plaću u proizvodnom poduzeću. Način na koji statistika prikazuje stvari čini pad pretjeranim. Ipak, deseci milijuna poslova su nestali i kako je industrija postala produktivnija a cijene padale, njezin udio u BDP-u također se smanjio. Istovremeno je broj zaposlenih u proizvodnji u zemljama u razvoju eksplodirao, a dobar dio radio je za one kompanije koje su smanjile broj zaposlenih u razvijenim zemljama. No, ti novi poslovi nisu jednostavno preseljeni, već se velikim dijelom radi o novim poslovima. Kompanije su korištenjem tehnologije i nove prakse odvojile rutinske od složenijih poslova, od kojih su prvospomenute prebacile u jeftinije zemlje. Zbog toga obećanja o vraćanju poslova zvuče šuplje. Jednostavniji rutinski poslovi neće se, barem ne u većem dijelu, vratiti u SAD niti bilo gdje drugdje jer oni nisu tek jednostavno prebačeni u inozemstvo. Uništeni su novim načinom podizanja produktivnosti i snižavanja troškova i tog duha više se ne može vratiti u bocu.

Inovacije su ključne

Prema UNIDO-u 1991. u zemljama u razvoju 234 milijuna ljudi radilo je u proizvodnji, da bi 2014. ta brojka iznosila 304 milijuna. Upravo za tu razliku smanjio se broj zaposlenih u proizvodnji razvijenih zemalja. No, šestina radnika u

bogatijem svijetu dodaje dvije trećine vrijednosti finalnom proizvodu. Čini se da je sastavljanje finalnog proizvoda ključ proizvodnog procesa, međutim ono često dodaje vrlo malo vrijednosti. The Economist iznosi podatak da sastavljanje Airbusa u Francuskoj donosi tek pet posto dodane vrijednosti, a sastavljanje iPada u Kini tek 1,6% vrijednosti. Većina dodane vrijednosti dolazi iz istraživanja i razvoja te dizajna. Stoga bi valjalo razmisliti o ponovnom približavanju razvoja, dizajna i proizvodnje, što bi mogao biti recept za vraćanje proizvodnje. Pojedine kompanije priznaju da je premještanje proizvodnje na jeftinije lokacije negativno utjecalo na inovacije. Kada je proizvodnja dislocirana prilike za učenje kako nešto napraviti bolje često je izgubljena. Razvoj novih proizvoda i procesa trpi kao i interakcija s institutima i sveučilištima. Unatoč potencijalima za nove proizvodne poslove, političari ne mogu biti posve zadovoljni. Napredna proizvodnja osigurava vrlo dobra radna mjesta, ali to su poslovi budućnosti, a ne prošlosti. Potrebna su nova znanja i vještine te prilagodljivost. Kroz radni vijek mijenjat će se poslovi i trebat će se kontinuirano educirati. Mirnih i sigurnih radnih mjesta, kakva su bila u prošlosti, više neće biti. *McKinsey Global Institute* smatra da bi vlade trebale imati umjerena očekivanja. Politika koja bi mogla pomoći vrlo je očigledna. Kroz obrazovni sustav valja osigurati dovoljan broj inženjera i tehničkog osoblja. Omogućiti više prakse i suradnje s poduzećima kako to radi Njemačka u poticanju svog *Mittelstanda*. Razviti programe preobuke za stjecanje novih radnih vještina radnika čija su radna mjesta nestala.

Većina dodane vrijednosti finalnog proizvoda dolazi iz istraživanja i razvoja te dizajna.

Brutalna sila nije rješenje

U proizvodnji se ne može računati na to da će se stari dobri poslovi za srednje obrazovanu radnu snagu jednostavno vratiti iz inozemstva. Povijest nas uči da se atraktivni poslovi kriju u drugim sektorima. Ali trebaju nove vještine. Iskrena posvećenost pomaganju ljudima da pronađu posao u proizvodnji mogla bi nesumnjivo biti djelotvorna.

Prijetnja kompanijama da vrate proizvodnju u zemlju, što čini Donald Trump, sigurno neće donijeti ništa dobro. Prekidanje složenih prekograničnih poslovnih veza uvođenjem raznih nameta moglo bi nanijeti više štete nego koristi. Obrušavanje na migrante s vještinama koje se ne mogu pronaći na domaćem tržištu nosi više lošeg nego dobrog. Politika koja favorizira radna mjesta kraj proizvodnih linija pred inovacijama u automatizaciji predstavlja korak unatrag i utjecat će na pad konkurentnosti američke privrede u svijetu. Industrijska proizvodnja nije nikad bila tako jednostavna kao što se možda zamišljala s kata nekog dućana, a danas je postala još složenija. Svakako postoje razlozi za pomoć proizvodnji – treba težiti višoj proizvodnosti i inovativnosti. Ali to zahtijeva pažljivo promišljene poteze. Primjena brutalne sile neće sat vratiti unatrag, već bi ga prije mogla slomiti.

Cijene konačno počinju rasti

Nakon višegodišnje deflacije i stagnacije globalnog gospodarstva bilježimo postupni rast cijena, što je pozitivna vijest. Ipak, ove se godine ne očekuju snažniji inflatorni pritisci, već se stvaraju preduvjeti za znatniji rast cijena robe i rada naredne godine. Eri negativnih kamata dolazi kraj, a središnje banke morat će uvjeriti javnost da inflatorne pritiske mogu držati pod kontrolom.

Piše: mr. sc. Darko Horvatin

Već duže vrijeme sa svih se strana čuju vapaji kada će cijene končano početi rasti. Deflaciju, odnosno višegodišnju stagnaciju i pad cijena, počeli smo doživljavati kao negativu pojavu, zazivati inflaciju, odnosno rast cijena. U neka bivša vremena jedan od negativnijih pojmova bila je baš riječ inflacija, koje su se svi pribojavali jer je naš novac svaki dan gubio na vrijednosti. Možemo, dakle, razumjeti kako se osjećaju građani Venezuele gdje je mjesečna stopa inflacije u studenom prošle godine iznosila 221%. U toj zemlji vrijednost lokalne valute bolivar pada tako brzo da se novac više ne broji već se važe. Ipak, niti dugotrajna deflacija nije dobra jer umanjuje vrijednost imovine, odgađa potrošnju zbog očekivanja daljnjeg pada cijena, a kompanije više ne investiraju jer pada potražnja. Sve to dovodi do stagnacije gospodarstva. Stoga je razumna (u većini zemalja dva posto) razina godišnje inflacije poželjna jer pokreće privredni kotač.

I u Hrvatskoj se nakon višegodišnje deflacije, u 2017. očekuje rast cijena za 1,6 posto (procjena HNB-a). Uz porast cijene nafte na svjetskom tržištu i posljedičnog rasta cijena energenata, tome će pridonijeti i rast neto plaća, kao rezultat porezne reforme. Zato bi naznake da se inflacija polako vraća u razvijenom svijetu, čime prestaje deflacijski pritisci, trebala biti pozitivna vijest. Od robe koja napušta kineske tvornice pa do cijene goriva na benzinskim postajama u Europi i SAD-u – cijene su končano počele rasti. Središnji bankari potrošili su godine zabrinuti zbog deflacije – kontinuiranog pada cijena – protiv koje su se borili nekonvencionalnim

metodama, poput negativnih kamatnih stopa. Sada globalna ekonomija potaknuta rastom cijena ključnih roba, poput nafte i ruda, kao i od američkog optimizma da će nova administracija pod vodstvom Donalda Trampa pokrenuti gospodarstvo kroz snižavanje poreza i povećanu javnu potrošnju, očekuje rast potražnje, plaća i ulaganja.

Kraj deflatornih pritisaka

U Njemačkoj, zemlji s fobijom prema rastu cijena, početkom ove godine objavljeno je da je inflacija prosincu u odnosu na studeni 2016. porasla s 0,8 posto na 1,7 posto, što je najveći mjesečni skok još od uvođenja eura. To je rezultiralo višim rastom inflacije u eurozoni od očekivanja prognostičara i predstavlja najbrži tempo rasta od 2013. Japan se s deflacijom bori od konca 1990-ih kada je završio njegov gospodarski procvat i od tada je ekonomija ušla u dug i polagan pad. Čelnici središnje banke (*Bank of Japan*) sve su uvjereniji da će globalni oporavak potaknuti potražnju za japanskom robom i uslugama. Tako je guverner banke Haruhiko Kuroda prilikom novogodišnjeg primanja izjavio da ove godine očekuje konačan izlazak iz zone deflacije.

Michael Shaoul, čelnik *Marketfield Asset Management* u svom pismu klijentima izražava vjeru da 2016. godina predstavlja kraj deflatornih pritisaka koji su prevladavali proteklih godina. Banka HSBC u svojim zadnjim globalnim prognozama predviđa rast gospodarstva i inflacije u ovoj i narednoj godini. Prema analitičarima u HSBC-u u razvijenim ekonomijama inflacija će se kretati oko 1,9 posto, na razini na kojoj nije bila od 2012. Nakon dvije godine neuobičajeno niskih cjenovnih pritisaka, izvjesno je da se inflacija vraća u razvijenom svijetu. Većina toga može se pripisati cijeni nafte, koja je bila pala ispod 30 dolara po barelu, da bi nedavno porasla na preko 50 dolara. Posljedično, bilježi se i rast potrošačkih cijena, što je dobra vijest. U ovoj se godini ipak ne očekuje znatnija inflacija, već prije dobrodošlo olakšanje od dugotrajnog pada cijena. Da bi se shvatilo zašto, treba razmotriti tri glavna pokretača inflacije u razvijenom svijetu: cijena uvoza, kapaciteti domaćeg gospodarstva i očekivanja javnosti.

Uvozna inflacija

Krenimo s uvoznom inflacijom. Prije godinu dana cijene roba na svjetskom tržištu padale su zbog slabe agregatne potražnje i naizgled beskrajne zasićenosti sirovinama i gotovim proizvodima. Kineska ekonomija držala se klimavo, dok tržišta u razvoju općenito, nisu stajala najbolje, a dva najveća (Brazil i Rusija) bila su u dubokoj recesiji. Stvari danas izgledaju daleko bolje. Tržišta u razvoju još uvijek imaju brdo problema, ali se velike ekonomije stabiliziraju. Nakon što su 54 mjeseca padale, proizvođačke cijene u Kini počele su rasti (5,5 posto u prosincu 2016.). Kinesko

zasićenje ponudom, premda još uvijek veliko, smanjuje se. Poboljšanje atmosfere potražnje odražava se u optimističnom istraživanju direktora nabave proizvodnih poduzeća u Aziji i razvijenim zemljama, što je također zamjetno i u porastu cijena sirovina. Tako i bogatije zemlje uvoze malo više inflacije. Koliki će njezin utjecaj biti ovisi o deviznom tečaju. U većini razvijenih zemalja devizna tržišta pokazuju pozitivan učinak. U SAD-u, gdje je inflacija blizu FED-ovog cilja od 2 posto, dolar je ojačao. U Japanu i eurozoni, gdje je inflacija niža, jen i euro su oslabjeli.

Rastu plaće u Njemačkoj

Drugi velik utjecaj na inflaciju ima i veličina neiskorištenog kapaciteta u domaćem gospodarstvu. Primjereno mjerilo neiskorištenosti kapaciteta tržišta rada je stopa nezaposlenosti. Po tome mjerilu je američka ekonomija sa stopom nezaposlenosti od 4,7 posto blizu punog kapaciteta. Prosječna plaća u SAD-u prorasla je lani za 2,9 posto – najviše od 2009. Ako pretpostavimo da je produktivnost porasla za jedan posto, tada rast plaća odgovara rastu stopi inflacije. Slika je tamnija u drugim dijelovima razvijenog svijeta. Tržište rada u eurozoni je znatno rigidnije od američkog te uz nezaposlenost od 9,8 posto ima znatno veće rezerve. Velike zemlje jugoistočne Europe, poput Italije i Španjolske, imaju ogroman neiskorišten kapacitet. Stoga, ako se inflacija približi cilju ECB-a od dva posto, to će zahtijevati da druge privrede, posebice Njemačka, generiraju inflaciju znatno višu od toga. To i nije tako nevjerojatno kao što izgleda. Njemačko tržište rada uz nezaposlenost od 4,1 posto postaje oskudno kako se uslijed procesa starenja radna snaga smanjuje. I nakon dekada ograničenja, plaće su konačno počele rasti. Primici zaposlenih rastu od 2010. po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,5 posto, što je brže od bilo koje zemlje iz skupine G7, no još uvijek nedovoljno da bi njemačku inflaciju gurnulo na razine koje bi rast cijena eurozone poguralo prema dva posto. Prema riječima Ralfa Preussera u *Bank of America Merrill Lynch*, rast plaća nije praćen rastom potrošačkih cijena. Prosječna temeljna inflacija kreće se od 2010. oko 1,1 posto. Njemačke kompanije apsorbirale su rastuće plaće bez podizanja cijena. U Japanu, gdje je kapacitet tržišta rada još manji, plaće su rasle tek jedan posto.

Rizik inflacije uglavnom je nestao, ali je neizvjesnost još uvijek prisutna

Inflatorna očekivanja

To što plaće nisu rasle brže, može se zahvaliti trećoj velikoj determinanti inflacije – očekivanju. Ako očekuju višu inflaciju kompanije će biti slobodnije u podizanju cijena, a zaposlenici u pregovorima za rast plaća. U teoriji, očekivanja su u domeni centralnih banaka. Ako mogu uvjeriti javnost da imaju dovoljno oruđa za reguliranje agregatne potražnje, a time i razine neiskorištenih kapaciteta, očekivanja bi trebala

konvergirati ciljanoj inflaciji središnjih banaka, a to je uobičajeno dva posto u bogatijim zemljama. No očekivanja su i pod utjecajem nedavne inflacije, a ona je u razvijenim zemljama padala zadnjih godina. Inflacijska očekivanja na financijskim tržištima su živnula, ali u eurozoni su još uvijek vrlo sramežljiva. Japanci su se kroz dva desetljeća deflacije navikli na znatno manje od dva posto.

Nepredvidivi Trump

Analitičar, naravno, imaju različita viđenja kretanja inflacije. U jednom scenariju politički rizici – od nepromišljenih poteza Donalda Trumpa do zbrkanog Brexita – u tolikoj mjeri straše kompanije i potrošače da rast cijena neće dovesti do viših plaća i više investicija. Nešto od optimizma s financijskih tržišta je opravdano, no politički rizici ostaju, te bi stoga globalni porast inflacije mogao biti kratkog daha, smatra Janet Henry, glavni ekonomist u HSBC-u. Na sastanku Odbora za nadzor tržišta američkog Fed-a, koji je održan u prosincu prošle godine istaknuto je da će se pratiti signali da inflacija raste brže od predviđenog, te će možda trebati povišiti kamatne stope brže od očekivanog. Osim toga, napomenuto je da su izgledi za javnu potrošnju, snižavanje poreza i trgovinsku politiku nesigurni, te da trenutni ekonomski uvjeti opravdavaju postupan rast kamatnjaka. Skeptici pak tvrde da je porast inflacije prije odražava rast cijena roba s višegodišnjih minimuma nego što je rezultat fundamentalnog oporavka poput osobne potrošnje. David Martin, glavni ekonomist za Aziju u *Standard Chartered* u Singapuru skeptičan je i izražava sumnju da će povrat inflacije imati trajniji učinak.

„Podignite te stope“

U eurozoni, gdje se stopa nezaposlenosti kreće oko 10 posto, teško je zamisliti da će se viša inflacija preliti u snažniji rast plaća što bi trebalo dovesti do stvaranja

virtualnog kruga potrošnje, investicija i gospodarskog rasta. To znači da bi glavni indeks cijena mogao doseći ciljanu godišnju stopu inflacije Europske centralne banke od blizu dva posto, dok bi temeljna inflacija, koja isključuje cijenu energenata i hrane mogla ostati na sadašnjoj razini od oko jedan posto. Euro se pokazao otpornim na razne prijetnje, od usporavanja kineske ekonomije do izglasavanja Brexita, s time da se posljedice potonjeg još neko vrijeme neće osjećati. Ipak, nije svaka inflacija dobra. U zemljama gdje cijene naglo rastu, inicijalni učinak može biti odgađanje kupnje i skraćivanje potrošnje, zbog čega se smanjuju profiti korporativnog sektora. Centralni bankari morat će reagirati vrlo pažljivo. Prenaglo podizanje kamatnih stopa kao odgovor na rast inflacije mogao bi ugušiti gospodarski rast. Ako kamatne stope ostanu prenisko, mogli bi se suočiti s bijesom štediša koji bi mogli samo promatrati kako kamata koju primaju na bankovne depozite propušta pratiti trend rastućih cijena. Njemački magazin *Bild* poručio je 5. siječnja ECB-u „podignite te stope“.

Kotači su podmazani, ali nedovoljno da bi se kolica brže kretala

Rizik protekcionizma

Druga moguća smetnja bržem globalnom rastu cijena je Trumpovo obećanje da će smanjiti američki trgovinski deficit s Kinom kroz uvođenje carina i sličnih nameta. Takvi potezi mogli bi ugroziti drugu po veličini svjetsku ekonomiju te u konačnici dovesti do pada cijena sirovina na svjetskom tržištu. Predsjednik ECB, Mario Draghi sve je to lijepo sažeo kada je nedavno izjavio da je rizik deflacije uglavnom nestao, ali je neizvjesnost još uvijek prisutna. Posložimo li sve dijelove slagalice pojavit će se jasnija slika. Izgledno je da će inflacija u razvijenom svijetu rasti 2017., zahvaljujući uglavnom rastu cijene nafte i općenito čvršćoj globalnoj pozadini. To bi moglo dovesti do povećanih inflatornih očekivanja i rezultirati zahtjevom za rast plaća u sjevernoj Europi i Japanu u 2018. Premda prognostičari često zamišljaju ekstremne scenarije, kretanja u razvijenim zemljama upućuju na umjerenost – kotači su podmazani, ali nedovoljno da bi se kolica brže kretala.

Papir prkosi elektronicima

Svojedobno otpisani analogni dinosaur uspješno se probija kroz digitalnu džunglu. Zaustavljen je pad prodaje knjiga u klasičnom obliku, dok se smanjuje broj i količina e-izdanja

Piše: Drago Kojić

Prije dvadesetak godina tadašnji su futuristi pricali skorašnji nestanak pisane riječi, prvenstveno tiskanih knjiga i novina. Kada je prije deset godina Jeff Bezos, osnivač i čelnik kompanije Amazon.com u New Yorku prikazao elektronički čitač knjige Kindle, takva se prijetnja učinila vrlo izvjesnom, a što se tiče novina od papira i tinte uvelike se i ostvarila. Tehnološka revolucija opustošila je klasičnu medijsku scenu s gašenjem ili dramatičnim padom lokalnih pa i nacionalnih dnevnika, tjednika i drugih periodika. Naravno nije bila pošteđena ni Hrvatska u kojoj su brojna glasila nestala sa scene (npr. Vjesnik) a preostala se i danas bore za preživljavanje. Relevantnom čitateljskom publikom mogu se pohvaliti samo afirmirani listovi u zemljama s brojnim stanovništvom ili oni koji su planetarno dostupni (uglavnom na engleskom jeziku koji je postao lingua franca) među kojima zaseban ugled uživaju tjednik The Economist i dnevnik Financial Times.

Objavljivanje knjiga opet unosan posao

Donedavno je ozbiljan uzmak bilježila i papirnata knjiga, što smo također doživjeli i u Hrvatskoj, unatoč naporima Interlibera i sličnih pokušaja da se sačuva Gutenbergovo nasljeđe. Ipak, u posljednjih nekoliko godina Feniks se uzdigao iz pepela: prodaja knjiga u fizičkom obliku, ponajprije na najvećem tržištu, SAD-u, ali i drugdje raste. Neki tržišni analitičari čak vide mogućnost dugotrajne poslovne uspješnosti u prodaji tih „artikala“.

„Objavljivanje knjige, sada i u budućnosti naš je strateški, temeljni biznis“, izjavio je u tjedniku Bloomberg Businessweek Thomas Rabe, glavni izvršni direktor njemačkog medijskog konglomerata Bertelsman, utemeljenoga 1835. da bi tiskao crkvene himne. Danas zapošljava 117.000 osoba u medijskim poslovima od tiskanja knjiga,

do televizijskih programa, časopisa i obrazovnih publikacija. Rabe namjerava povećati udio Bartelsmana od 53 posto u izdavačkoj kući Penguin Random House nakon što je partner Pearson najavio da će prodati svoj udio od 47 posto. Dvije su kompanije sjedinile posao 2012. kako bi se mogle nositi s velikim elektroničkim konkurentima kao što su Amazon, Apple i Google. Penguin Random House svjetski je prvak u prometu papirnatih knjiga, a prodaju je od 2,7 milijardi eura 2013. povećao na 3,7 milijardi eura 2015, uglavnom zahvaljujući prodoru na brzorastuća tržišta kao što je Indija i tiskanju nekih uspješnica iz područja popularne literature. Profit kompanije porastao je u 2015. više nego za polovicu, dostigavši 557 milijuna eura, a samo koju godinu ranije biznis s papirnatim knjigama smatrao se otpisanim kao analogni dinosaur koji posrće kroz digitalnu džunglu.

Znatno bolje od prognoze

Ukupan se dohodak nakladnika u ovom desetljeću nije puno izmijenio a izdanja koja su nekoć bila golemi izvor prihoda i zarade – rječnici, enciklopedije, atlas i sl. – sada se mogu dobiti besplatno na internetu. Klasične knjige još uvijek donose znatan prihod i pristojnu zaradu, zahvaljujući ekonomičnosti razmjera kada objavljuju naslove najpopularnijih autora. Penguin Random House, koji je vlasnik 250 nakladnika diljem svijeta, lani je u Americi objavio pet od deset najbolje prodavanih papirnatih knjiga u SAD-u. „Tržište knjiga u znatno je boljem stanju nego što su ljudi pretskazivali prije pet godina“, tvrdi Ian Whittaker, analitičar tvrtke Liberum Capital.

Iako audio-knjige i 115.000 elektroničkih knjiga pridonose porastu vrijednosti kuće Penguin Random House, njihova je važnost znatno manja nego što se u industriji očekivalo.

Globalna prodaja e-knjiga činit će manje od četvrtine utrška nakladničke industrije 2020, iako je prihod od fizičkih knjiga uglavnom stabilan i u sljedeće tri godine kretat će se oko 46 milijardi USD, procjenjuje savjetnička kuća PwC. U SAD-u se vraća povjerenje u papirnatu knjigu nasuprot elektroničkim kojima je cijena porasla. U prvom lanijskom polugodištu prodaja e-knjiga pala je 20 posto, dok je onima od papira porasla 4,6 posto, dostigavši dvije milijarde USD. Analitičari Bloomberg Intelligencea očekuju da će se takvi trendovi nastaviti jer čitatelji opet žele čitati u udobnosti, tj. opitati knjigu i listati stranice bez kompjuterske pomoći. Osim toga neka se štiva, npr. dječje knjige, ne mogu digitalizirati, tvrde analitičari, koji smatraju da su e-knjige naprosto samo još jedan format kao što su džepne knjige ili broširane.

Feniks se uzdigao iz pepela: prodaja knjiga u fizičkom obliku raste, ponajprije na najvećem tržištu, SAD-u, ali i drugdje

Trijumf tradicije nad hladnom tehnologijom

Kako upozorava John Graper u Financial Timesu, znakovi renesanse knjige vidljivi su posvud. Waterstones, knjižarski lanac u UK-u, lani je polučio profit nakon šest godina gubitaka. Digitalna tehnologija nije provela jednaku revoluciju u izdavaštvu kakvu je stvorila u televiziji, glazbi i informiranju. Još uvijek volimo knjigu u fizičkom obliku. (Zasad) neprolazna popularnost knjige planetarno se doživljava kao omiljena priča o trijumfu tradicionalnih vrijednosti nad hladnom, krutom tehnologijom. Ipak, nije to cijela priča jer se može čitati i kao iskaz o rastu tvrtke Amazon: ako snižiš cijene, ljudi će kupovati više, a ako ih podigneš kupovat će manje. Drugim riječima, ljudi općenito (negdje više drugdje manje) vole čitati. Amerikanci npr. 12 knjiga na godinu, uglavnom papirnatih. Ali nisu ravnodušni ni prema cijenama te im se ne sviđa što su e-knjige relativno skupe.

Tržište „klasičnih knjiga“ lani je poraslo za 4,6 posto, dok je prodaja e-knjiga u SAD pala za 20 posto.

Primjerice, *The Wistler* (Zviždač), nova uspješnica Johna Grishama početkom veljače bila je skuplja na Kindleu (14,99 USD) nego u tvrdom uvezu (14,47 USD).

To je nova realnost: e-knjige često su skuplje od papirnatih. Pokušaji Jaffa Bezosa prije deset godina da promovira jeftino (9,99 USD) bestselera na e-čitaču iščezli su. Danas i Amazon favorizira tiskana izdanja.

Dakle, kako primjećuje John Gapper, ne svjedočimo bibliofilskoj revoluciji protiv Amazonove digitalne hegemonije nego je Bezos promijenio taktiku. Lani je u SAD-u prodao 35 milijuna više papirnatih knjiga nego 2015. preuzevši znatan dio tržišta od staroga konkurenta Barnes & Noble.

Kako vidimo, tradicionalna knjiga je još otporna na sve tehnološke i tržišne hireve.

Nevolje s makroekonomskim modelima

Kratak rad glavnog ekonomista Svjetske banke sugerira da su nerealistični matematički modeli koje koristi većina njegovih kolega. Naravno, javila su se i osporavanja te se može očekivati nastavak žučne polemike.

Piše: Mario Ribar

Glavni ekonomist Svjetske banke Paul Romer nije namjeravao zaobići makroekonomiju kao pseudoznanost opterećenu matematikom, to se naprosto dogodilo. U mjesecima koji su prethodili njegovu preuzimanju te dužnosti, prije pola godine, latio se pisanja stručnoga rada kako bi obilježio napredak u shvaćanju onoga što pokreće ekonomski rast. Ubrzo se obeshrabrio, ponajviše zato što je globalni rast bio razočaravajući u proteklih nekoliko godina, a ekonomski modeli nisu odgovorili na ključno pitanje o proteklom ciklusu, tj. zašto produktivnost stagnira.

Zaključio je da su matematički modeli koje koristi većina makroekonomista nerealistični. Romerov rad pod naslovom *Nevolje s makroekonomijom* obrušio se poput bombe među njegove kolege. „Dulje od tri desetljeća makroekonomija se kreće unazad“, zapisao je u iskazu od samo 20-ak stranica, u kojima kritizira stanje u svojoj profesiji. Optužuje ekonomiste da su više zainteresirani za čuvanje vlastita ugleda nego za provjeru teorija u odnosu na stvarnost. „Više su odani prijateljima nego činjenicama“. Indirektno on nudi zločestu parodiju modernog makro-dokazivanja: „Pretpostavi A, pretpostavi B...bla, bla, bla... i tako smo dokazali da je P točno.“

(Ne)racionalna očekivanja

U stvari Romer cilja na jednu od temeljnih dogmi osnovne tendencije makroekonomike: ideja da potrošači i kompanije u prosjeku točno pretskazuju budućnost i prihvaćaju racionalan izbor. Autor drži ne samo da je to pogrešno nego da može dovesti do

zavaravajućeg zaključka kako vladine akcije ne mogu riješiti krupne probleme.

Ta se prepirka vraća barem do Johna Maynarda Keynesa koji je smatrao da tvorcima ekonomske politike trebaju hrabrije djelovati kako bi se izbjegli duboki podbačaji potražnje, koji su produžavali veliku depresiju. Keynesove su zamisli 1970-ih činile glavnu struju, ali politika koju su iznjedrile nije uspjela spriječiti visoku nezaposlenost i inflaciju u tom desetljeću. Ekonomisti su tad uskočili s teorijama o racionalnim očekivanjima i „realnom poslovnom ciklusu“.

Tvrdili su da keynesijanski modeli nisu zanemarili mijenjanje ponašanja kupaca i biznisa ovisno o promjenama ekonomskih mjera. Primjerice, vlada može potrošiti previše stavljajući novac u džepove potrošača. Ali isti ti potrošači, kaže teorija, mogu vidjeti daleko u budućnost i neće dopustiti da budu nasamareni. Dokućit će da će porezi morati porasti kako bi se podmirili izdaci. Zato oni drže svoju uštedevinu i čine takve mjere manje djelotvornim.

Problem je s takvim stajalištem, tvrdi Romer, što isključuje mjere ili ljude kao činitelje promjene, ostavljajući planere s nerealnim zaključkom da se ekonomija može kretati samo uz pomoć vanjskih šokova. On piše da bi se ekonomisti trebali zapitati „Koja vrsta događaja utječe na ono što će ljudi uraditi? Što zapravo vodi do poboljšanja produktivnosti u tvornici?“

Autor u svojoj kritici spominje i imena tj. tri nobelovca. To su Robert Lucas ml., Thomas Sargent i Edward Prescott, intelektualni arhitekti racionalnih očekivanja.

Reagiranja pobornika postojeće prakse

Teško bi bilo očekivati da će iznijeta stajališta ostati bez komentara, možda ne odmah, ali kroz dulje razdoblje svakako. Od spomenute trojice dnevnik Bloomberg Businessweek bilježi izjavu Thomasa Sargenta, koji je i prije nego što je pročitao tekst sugerirao da Romer možda nije upoznat s načinima na koje su promicatelji racionalnih očekivanja prilagodili svoje modele da bi obuhvatili i ponašanje ljudi. Reagirali su neki pobornici spomenute trojice ekonomista, s tvrdnjama da Romer ne nudi novi sustav koji bi nadomjestio onaj za koji on kaže da je podbacio. „Spaljivanje zgrade uz obećanje da ćemo sagraditi novu na postojećim temeljima ne čini se konstruktivnim načinom postupanja“, izjavio je u spomenutom tjedniku V.V. Chiari, profesor ekonomije na Sveučilištu Minnesota. Romer je takve primjedbe čuo i ranije pa opovrgava:

„Ja kažem da je automobil u kvaru. A ostali govore da je Romer užasan momak zato što ne može popraviti auto“.

Realno je očekivati da će se polemika o (ne)racionalnosti racionalnih očekivanja nastaviti u stručnoj literaturi.

Zamršen ritam promjena

Ipak, naziru se konture novog ekosustava za povezivanje radnoga mjesta i obrazovanja, a daljnji uspjeh ovisit će uvelike o suradnji poslodavaca, vlada i sindikata.

Piše: Biserka Prodić

U gradovima diljem svijeta putnici se, zasad eksperimentalno, mogu voziti u autobusima bez vozača, a kompanije se natječu koja će prva serijski proizvoditi automobile u kojima će vlasnik biti samo suvozač, odnosno putnik, a upravljat će robot. Trebalo bi, dakle, pretpostaviti da će u svijetu biti sve više nezaposlenih vozača, naročito imamo li na umu da bi i taksi-vozila trebala biti bez ljudskog šofera.

Zasad za radno mjesto ne bi morali strahovati vozači kamiona, naročito oni koji krstare na dugin relacijama. To je zamoran, usamljenički posao pa zato i ne treba čuditi deficit vozača o kojima su ispisane brojne knjige, snimljeni filmovi. Prosječna dob takvih „kamiondžija“ vrlo je visoka (u UK 48 godina) te se predviđa da će se sadašnji manjak povećati. Uz očekivani ekonomski rast porast će i potražnja robe, dakle i svih oblika prijevoza, uključujući cestovni.

Prekvalifikacija za ugrožene profesije

Čini se da se scenarij ipak neće odvijati na takav način, odnosno da će prijevoznička industrija prije primijeniti autonomna vozila nego što će automobil bez vozača postati općeprihvaćena praksa. Još 2014. je banka Morgan Stanley u svom izvještaju predvidjela da će potpuna automatizacija smanjiti broj američkih vozača kamiona za dvije trećina. Ritam primjene mogao bi biti usporen zakonskom regulativom. Vozači će i dalje biti potrebni kako bi uklanjali nepredviđene probleme. Budu li takvi poslovi iziskivali veće znanje i plaće bi im mogle porasti. Ali u svakom slučaju izvjesno je da će u doglednoj budućnosti znatan broj „kamiondžija“ ostati bez radnoga mjesta – s nesagledivim posljedicama.

Za radnike pred kojima su još desetljeća radnog staža prerano je napuštati sadašnja radna mjesta, ali je riskantno pretpostavljati da se ništa neće promijeniti. Ne samo

za vozače nego i za mnoge druge ugrožene profesije izlaz je u prekvalifikaciji. Vjerojatno najveću nagradu mogu očekivati oni koji se osposobe za kompjuterske poslove, ali zamršen je put od vozača do programera. Čak i među onima koji imaju prilike za takav kvalifikacijski skok, mnogima nedostaje samouvjerenosti i volje da se u to upuste. U svome Programu za međunarodnu procjenu konkurentnosti odraslih osoba OECD prikazuje tmurnu sliku razine kvalificiranosti u 33 zemlje. U prosjeku svaka peta odrasla osoba teško se snalazi sa slovima i brojkama. Svaka četvrta nije ovladala osnovama kompjutera. Niska je i razina sposobnosti odraslih u rješavanju problema za korištenje tehnologije.

Teško rješive dvojbe

Učenje je najdjelotvornije kada ljudi mogu primjenjivati vlastito umijeće. Ali mnoga radna mjesta, uključujući i vozače kamiona, nude malo takvih mogućnosti, a neka su čak spustila kvalifikacijsku razinu. Tako istraživanje na Sveučilištu Cardiff sugerira da je sposobnost računanja koja se traži za prodavače u trgovinama ili njegovatelje u UK-u smanjena od 1997. do 2012. Čelnik jedne od najvećih svjetskih banaka zabrinut je zbog toga što su stručne službe u Indiji svoj posao rascjepkale tako djelotvorno da zaposlenici više ne mogu shvatiti radne procese kao cjelinu, a kamo li dati korisne sugestije da bi se poboljšali.

Niska je i razina sposobnosti odraslih u rješavanju problema za korištenje tehnologije

Dakle, teško će biti riješiti šofersku dvojbu. Da bi se polučio napredak u strukturi radnika s niskom i srednjom kvalifikacijom trebat će ujediniti snage zaposlenika, poslodavaca i obrazovnih institucija. Ne smije se zanemariti uloga sindikata, koja je u mnogim zemljama, uključujući SAD, zanemarena i podcijenjena. U tom

smislu Danska nudi vrlo prihvatljiv tripartitni sustav, povezujući poslodavce, vladu i sindikate. Tamošnje tvrtke i sindikati zajednički utvrđuju kvalifikacijske potrebe. Kolektivno pregovaranje i dogovaranje štiti prava na plaćeni godišnji i tjedni odmor te stručno osposobljavanje. Čuveni danski sustav nudi nezaposlenim radnicima popis od 258 programa za različita zaposlenja.

Mape industrijske prekvalifikacije

Nezamjenjiva je i uloga vlade. Mnogo se govori o cjeloživotnom školovanju, ali malo je zemalja koje čine nešto konkretno s tim u vezi. Među pozitivne iznimke možemo uvrstiti nordijske zemlje, ali i Singapur. Od poslodavaca u gradu-državi traži se da navedu promjene koje se očekuju u pojedinim industrijama u sljedeće tri do pet godina te da navedu kvalifikacije radnika koji će im trebati. Njihovi se odgovori

koriste za izradu „mapa industrijske transformacije“ da budu pojedincima orijentir kamo će se uputiti. Od siječnja 2016. svi Singapurci stariji od 25 godina dobivaju 500 tamošnjih dolara (345 USD) kredita koji se može slobodno koristiti za plaćanje bilo kojega tečaja za stručno osposobljavanje, uključujući sveučilišta. Pored toga kredita Singapurci stariji od 40 godina mogu dobiti subvencije koje im podmiruju do 90 posto troškova školovanja. Program trenutačno raspolaže proračunom od 600 milijuna singapurskih dolara, a u sljedeće tri godine trebao bi se povećati na milijardu dolar. Dobitak od te potrošnje manje je važan od promjena načina shvaćanja i ponašanja. Neki od programa namijenjeni su i onima koji nemaju ni osnovne kvalifikacije.

Neizvjesnosti vezane uz brzinu i širinu tehnoloških promjena goleme su. Neki promatrači plaše se budućnosti s masovnom nezaposlenošću. Drugi vatreno tvrde da će ljudi imati vremena za prilagodbu. Kompanije moraju htjeti prihvatiti nove tehnologije. Ali ono što nije upitno jest potreba za nove djelotvornije načine razvoja umijeća za nova radna mjesta.

Tanki obrisi novoga ekosustava za povezivanje zaposlenja i obrazovanja počinju se nazirati, poslodavci stavljaju jači naglasak na prilagodljivost, znatiželju i učenje kao poželjne attribute za zaposlenike. Surađuju sa sveučilištima i alternativnim partnerima za stvaranje i poboljšanje svoje ponude talenata. Kraći tečajevi, niži troškovi i internetska predavanja olakšavaju ljudima da kombiniraju rad i osposobljavanje.

DIGITALNA REVOLUCIJA

Neravnomjernost u pristupu internetu

U potrazi za bilo kojim podatkom ili slikom najveći dio stanovništva danas se oslanja na mobilne uređaje, ponajviše na pametne telefone. Rezultat je to široko rasprostranjene digitalne revolucije. Ukratko, u svom domu, na poslu ili u školi ljudima je potreban desktop. Većina ljudi svakodnevno je vezana uz web-stranice. To je jednostavno postao nov način rada i/ili međusobne komunikacije.

Digitalna revolucija upućuje i na evoluciju odnosno unapređenje tehnologije - od analognih i mehaničkih naprava do danas prisutne digitalne tehnologije. Početak tih promjena vezujemo uz osamdesete godine i on se, vrlo ubrzano, nastavlja i teče... Naime, upravo digitalna revolucija označava početak informatičke ere, koja je unijela ogromne promjene u načinu života, ekonomskim kretanjima i društvenim kretanjima.

Neravnomjernost u korištenju interneta vidljiva je iz priložene tabele. Top -20 zemalja raspolaže sa 74,7 posto priključaka dok sve ostale zemlje sudjeluju samo sa 25,3 posto.

OPIS	Internet korisnici 2000	Internet korisnici, 2016	2000 - 2016 Rast %
Top 20 zemalja	269,936,400	2,709,419,883	903.7 %
Ostatak svijeta	91,049,092	966,404,930	961.4 %
UKUPNO SVIJET	360,983,578	3,675,824,813	918.3 %

Izvor: Internet World Stats, stanje prosinac 2016.

Prema geografskim regijama Azija prednjači na listi sa devet zemalja: Kina, Indija, Japan, Indonezija, Bangladeš, Filipini, Vijetnam, Južna Koreja i Tajland. Na Top-listi nalazi se i šest europskih zemalja: Rusija, Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Turska i Italija. Na američkom kontinentu u tu listu ulaze SAD, Brazil i Meksiko, dok preostala dva mjesta otpadaju na Nigeriju(Afrika) i Iran (Srednji istok).

Trendovi

RAZVOJNE NESIMETRIČNOSTI

Novi porast regionalnih nejednakosti

Od izbijanja financijske krize prije desetak godina povećan je jaz između imućnijih i siromašnijih područja unutar pojedinih članica eurozone.

Prekrasne ali smećem pretrpane ulice Catanije, drugoga po veličini grada na Siciliji, svjetlosnim su godinama udaljene od Trenta na sjeveru Italije. Oko četvrtina Sicilijanaca „ozbiljno je materijalno prikraćena“, što znači da si ne mogu priuštiti materijalna dobra kao što je automobil, grijanje kuće ili stana, dok je takvih siromaha u Trentu tek pet posto. Italija nije usamljena u takvim anomalijama. U mnogim dijelovima svijeta uočljive su sve naglašenije podjele unutar zemalja.

Regionalne nejednačenosti

Prema analizi The Economist a jaz između imućnijih i siromašnijih zemalja eurozone povećan je od izbijanja financijske krize prije desetak godina, od koje se mnogi još nisu oporavili. Mjera regionalne nejednakosti, što ju je pripremio londonski tjednik, uzima u obzir prosječan dohodak po stanovniku u najsiromašnijim područjima neke zemlje iskazan kao postotak dohotka najbogatijega dijela te zemlje. Prosjek dvanaest zemalja pokazuje da su regionalne nejednakosti bile u padu u godinama koje su prethodile financijskoj krizi 2007/08. ali su od tada u porastu.

Najsiromašnije područje Slovačke, zemljopisno najneujednačenije zemlje unutar eurozone, sada ima dohodak po osobi samo 28 posto najbogatijega dijela, bilježeći znatan pad u odnosu na predkrizno razdoblje. U Calabriji, najsiromašnijoj talijanskoj

regiji, dohodak po osobi kao udio nabolje stojećeg dijela zemlje, a to je pokrajina Bolzano, iznosio je 45 posto 2007. dok je sada pao na 40 posto. U drugim siromašnim područjima eurozone dohodak je pao ne samo u relativnim nego i apsolutnim pokazateljima.

Glavni krivac deindustrijalizacija

Iznimka je Njemačka, gdje je na nekoć komunističkom istoku, s izuzećem Berlina, BDP po osobi dostigao 67 posto dohotka na području bivše Zapadne Njemačke u prošloj godini. Najveći je uspon zabilježen početkom 1990-ih, ali se i dalje nastavlja iako sporije.

Za takvo stanje djelimice je kriva deindustrijalizacija. Većina od 19 članica eurozone danas ima manje radnih mjesta u prerađivačkoj industriji nego 2008. Zaposlenost u toj industriji visoka je u mnogim siromašnijim europskim zemljama, ali su izgubile međunarodnu konkurentnost, djelomice zbog precijenjenog eura. Stezanje javne potrošnje također utječe na to. Od 2008. broj javnih službenika u eurozoni pao je na oko šest posto, što je najviše pogađalo najsiromašnija područja. Jača su bila i kresanja socijalnih davanja. Istraživački rad trojice ekonomista (to su Luca Angello, Giorgio Fazio i Ricardo Sousa) pokazuju da je prekomjerna štednja dovela do većih regionalnih nejednakosti u razdoblju od 1980. do 2008.

To sugerira da će se problem nastaviti, tj. da će u predstojećim godinama javni fondovi biti škrtiji, dok će smanjena javna potrošnja na obrazovanje i infrastrukturu sputavati budući rast. Čak i ako europodručje počne opet snažnije rasti, geografski ožiljci neće nestati.

Useljenici se ne plaše rizika

Gotovo polovicu novih poduzeća osnivaju došljaci u Njemačku

Nijemci su poznati po poslovnoj pouzdanosti, marljivosti u radu i djelotvornosti, ali nisu naročito poznati po poduzetništvu. Znatno je manja vjerojatnost da će pokrenuti novo poduzeće nego Amerikanci, Šveđani ili čak Francuzi. Ali najnoviji val useljeništva čini se da daje poticaj osnivanju novih kompanija. U 2015. čak 44 posto novoregistriranih kompanija u Njemačkoj pokrenuli su pojedinci koji su došli iz inozemstva, prema 13 posto 2003. U cjelini promatrano, od svih angažiranih u poduzetničkoj aktivnosti oko petina je rođena u inozemstvu.

Taj će se omjer jamačno povećati nakon što je u protekle dvije godine u Njemačku došlo više od milijun izbjeglica. Broj samozaposlenih osoba porijeklom s Bliskog i Srednjeg istoka povećan je za gotovo dvije trećine od 2005. do 2014. kako navode Rene Leicht i Stefan Brewing, istraživači sa Sveučilišta Mannheim. „Uočljiv je rast financiranja poslovne aktivnosti ljudi iz Sirije, Iraka i Afganistana“, kaže Maik Leonhard, iz IHK udruge za mala i srednja poduzeća u Berlinu.

Ambicije i slučajnost

Neki izbjeglice dolaze u Njemačku sa zamisli da vode vlastito poduzeće. Obitelj Lyada Slika imala je slastičarnicu u Siriji, a kad je on prije tri godine stigao u Berlin otvorio ju je i tamo. Lani je poslovala s pozitivnom nulom. Njegovo nastojanje da navikne Nijemce da jedu zašćereno voće i nugat-kockice punjene sirijskim pistacijama pokazalo se uspješnim. Među klijentima su mu luksuzna robna kuća KaDeWe i vrhunski hotel Aldon.

Drugi su izbjeglice postali poduzetnici slučajno. Hussein Shaker, kompjuterski programer, nije namjeravao pokrenuti biznis kada je došao u Njemačku, samo je želio dobiti zaposlenje u kakvoj tehnološkoj tvrtci. Kada je dobio radno mjesto u pozivnom centru shvatio je da nije jedini među svojim sirijskim prijateljima koji radi znatno ispod svoje kvalifikacijske razine. Zajedno sa nekima od njih pokrenuo je web stranicu za izbjeglice, nazvanu MigrantiHira, koja sada pokušava odabrati kandidate za 2.000 radnih mjesta među 13.000 kandidata.

Poduzetništvo među useljenicima nije samo posljedica njihovih ambicija nego i teško dostupnih radnih mjesta na regularnom tržištu rada. Mnoga nova poduzeća nastala u proteklih desetak godina otvarali su došljaci iz istočnoeuropskih zemalja, koje su postale članice EU-a, iako nije u potpunosti funkcionirala odredba o slobodnom protoku radne snage. Samozaposlenje nudi bolje izgled ambicioznim useljenicima jer im prihodi rastu brže, lakše se mogu domoći posla koji odgovara njihovim kvalifikacijama, a i manje je diskriminacije. Kandidati s imenima koja zvuče „egzotično“ teže se mogu zaposliti u domaćim tvrtkama, kao i u drugim zapadnim zemljama. U anketi što ju je provela njemačka razvojna banka KfW trećina anketiranih izjavila je da ne vide drugog načina kako bi priskrbili sredstva za život.

Apstinencija domaćih poduzetnika

Poduzetništvo zacijelo nije lako ostvariti u Njemačkoj, a Svjetska banka svrstala je tu zemlju na 114. mjesto u svijetu po uvjetima za pokretanje biznisa. Programi integracije u centrima za zapošljavanje najčešće upućuju imigrante u poduku jezika i regularno zaposlenje umjesto da ih potiču na samozaposlenje. A podosta je i birokracije, uz mnogo propisa o kojima useljenicima malo govore. I sami su Nijemci postali manje skloni upuštati se u poduzetništvo u okolnostima kada je nezaposlenost niska. Od 2005. do 2015. samozaposlenost je smanjena za tri posto.

Jedno od mogućih objašnjenja zašto imigranti češće osnivaju vlastita poduzeća jest u tome što su po prirodi i potrebi skloniji upustiti se u rizik. Za mnoge koji su pobjegli iz područja zahvaćenih građanskim ratovima, preplovili Sredozemno more u krhkim i pretrpanim čamcima i prohodali dobar dio Europe, nadmudrivanje s birokracijom i pribavljanje kredita teško bi se moglo smatrati previše zahtjevnim.

Veliki kineski skok

Kinezi su se pokazali kao manje ili više uspješni imitatori zapadnjačke tehnologije i običaja, a sada očekuju da uz pomoć čuvene francuske tvrtke LVMH postanu i uspješni majstori u pripravi šampanjca.

Na obiteljskim okupljanjima i prigodom državnih praznika, kao što je krajem siječnja bila lunarna nova godina, Kinezi ne uživaju samo u tradicionalnim napitcima od riže i drugih domaćih sastojaka. Mnogi će nazdraviti po uzoru na europske ljubitelje dobre kapljice. Ponuđena boca na prvi pogled mogla bi sadržavati fini šampanjac francuskog proizvođača vina, žestokih pića i drugih luksuznih dobara LVMH Moet Hennesy-Louis Vuitton. Pozlaćena folija obavija stlačeni čep, a naljepnica sadrži opis „tradicionalne metode“. Najzanimljiviji podaci ispisani su sitnim tiskom. Taj pjenušac proizvela je Domaine Chandon (Ningxia) Moet Hennesy, partnerstvo vinarske tvrtke i lokalne vlade malenoga područja Ningxia na sjeveru Kine.

Kinesko tržište vina preskočilo 22 milijarde dolara

LVMH kao i mnogi drugi proizvođači vina i žestokih pića računaju da će Kina postati golemo tržište. Nakon što je od 2000, više nego udvostručila vinogradarske kapacitete, Kina ima više zemljišta za uzgoj vinove loze nego Francuska. Tvrtka Euromonitor Internacional procjenjuje da je kinesko tržište vina lani dostiglo vrijednost od 153,8 milijardi juana (22,3 milijarde USD). Od 2014. spomenuto partnersko poduzeće proizvodi pjenušavu mješavinu chardonnaya i crnog pinota iz lokalnoga uroda grožđa u vinariji Ningxia. Da bi privukla kineske vinoljupce kompanija prilagođava lokalnom ukusu svoju tradicionalnu proizvodnu formulu.

Pjenušac najčešće nije dovoljno sladak da bi udovoljio lokalnom ukusu, objašnjava Claudia Masueger, osnivačica i glavna upraviteljica tvrtke Chers, lanca vinarija diljem Kine. Kaže da ljudi obično pjenušcu dodaju Coca-Colu, kako bi bio prikladan za nazdravljanja. Sada ga počinju tražiti i kupovati mlađi, imućni potrošači skloni kušati različite vrste vina.

Potrošnja pjenušca u Kini čini manje od jedan posto ukupne količine vina što se popije u toj golemoj zemlji. U SAD-u taj udio iznosi pet posto, u Japanu, Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuskoj oko 10 posto, kaže Chuan Zhou, direktor istraživačkog odjela u Vine Intelligence, u tvrtki za istraživanje tržišta i savjetništvo u Londonu. On drži da predstoji dugačak put kako bi se nagovorilo Kineze da kušaju pjenušce koji su odavno osvojili znatan dio svijeta.

Boce pjenušca što su je dosad kupovali Kinezi uglavnom su služile kao poklon kako bi pribavili kakvu povlasticu od vladinih dužnosnika. Pritom je glavni adut bila naljepnica sa cijenom, a ne kvaliteta vina. Međutim, obračun vlade predsjednika Xi Jinpinga uvelike je skresao taj oblik darežljivosti. Tako Euromonitor procjenjuje da je prošle godine prodaja pjenušaca u Kini bila osam posto manja nego 2014.

Uspjeh s okusom meda

Chandon pokušava podignuti ugled svojih vina nudeći kušanje u supermarketima, organizirajući promidžbu u restoranima i otvarajući vinarije turistima. Kompanija upravo uvodi Chandon Me, nešto slađi pjenušac napravljen specijalno za kinesko tržište. Ime napitka sugerira mandarinski naziv za med. „Pokušavamo uravnotežiti ukus“, kaže David Tung, operativni direktor tvrtke Chandon Kina. Kompanija se nada da će kineski potrošači biti voljni platiti 200 juana za bocu pjenušca Chandon Me. Ali da bi se priviklo na pjenušce kakvi danas dominiraju na tržištu trebat će 20 do 25 godina, tvrde stručnjaci. Namjeravajući pridobiti kupce i na drugim azijskim tržištima Chandon planira već u ovoj godini prodavati pjenušce s voćnim okusom u Japanu, dok se u Indiji nudi s ledom, poput viskija u Americi.

U prošloj godini osjetno je porastao prihod od prodaje vina i konjaka i drugih žestokih alkoholnih pića tvrtke LVMH. Dave de Marco globalni predsjednik LVMH-ove podružnice Chandon, koja prodaje pjenušce u Argentini, Kini i drugim zemljama, odbacuje prigovore čistunaca koji se mršte na promjene što ih uvodi Chandon kako bi privukao nove potrošače. „Moramo napustiti obrazac po kojem se pjenušac mora piti isključivo u kristalnim čašama. Ako živite u vrućem podneblju i stavite nekoliko kockica leda u pjenušac, učinit ćete ga pitkijim.“

Mladi učitelji – vremenšni učenici

Umirovljenje sve većeg broja upravljačkog osoblja u Njemačkoj prisiljava kompanije da na izvršna mjesta postavljaju mlade menadžera što izaziva neželjene psihološke ali i materijalne posljedice.

„Čak i da su mi nešto zamjerali, nismo o tome govorili“, kaže mladi njemački menadžer u medijskoj tvrtki u Frankfurtu. Ipak, kako napominje, bilo je primjetno kad je njemu podređeni zaposlenik 20 godina stariji od njega zahvalio zato što mu je platio ručak da je morao dva puta progutati riječi prije nego što je dodao „šefe“.

Stariji zaposlenici katkad nerado prihvaćaju činjenicu što su im menadžeri mladi neiskusni kolege. Prerano sazrijeli mladići također znaju osjećati nelagodnost kada moraju šefovati mnogo starijima od sebe. Ali u Njemačkoj nestašica kvalificiranih radnika čini takve situacije sve uobičajenijima.

Dobna neravnoteža

Broj stanovnika u zemlji će se smanjivati a kako se Nijemci umirovljuju sve je manje mladih koji ulaze u svijet rada da bi ih nadomjestili. Kao udio u ukupnoj radnoj populaciji broj onih u dobi od 15 i 24 godine pao je za 10 posto od 1980-ih, kako priopćuje Njemačka savezna agencija za zapošljavanje. Zato tvrtke koje nastoje privući i zadržati mlade talente ranije ih promiču na menadžerske poslove. U zajedničkom stručnom radu što su ga sačinili istraživači Sveučilišta Cambridge i njemačka poslovna škola WHU, upozorava se da bi to mogao biti problem.

Kao i u mnogim drugim zemljama zakonski je predviđeno da se provjerava dob zaposlenika kad ih se promiče na radnim mjestima. Ali kako primjećuje jedan od autora spomenutog članka, kada neki žutokljunac u hijerarhiji preskoči veći broj iskusnih radnika, to može u njima izazvati osjećaj „gnjeva, straha i zgražanja“. Ljudi su skloni svoj renome mjeriti prema uspjehu sebi ravnih i smatrati se neuspješnim kad im šefuje netko mlađi. Odnos između osjećaja tjeskobe i šefove dobi linearan je, tvrde autori istraživanja. Menadžer koji je mlađi jednu godinu donekle je uznemirujući, dok je jaz od 20 godina daleko više demoralizirajući.

Ni prestari za učenje ni premladi za upravljanje

Sve to može utjecati na poslovni učinak. Proučavajući stanje u 61 njemačkoj kompaniji istraživači su otkrili da svake dvije godine povećanja dobne razlike između podređenih i nadređenih radni učinak smanjuju za pet posto. Razlog nije u tome što bi stariji menadžeri bili bolji na svojim radnim mjestima; istraživanje je pokazalo da nije važna apsolutna dob nadređene osobe nego samo dobna razlika.

Njemačke tvrtke jamačno se ne bi trebale vraćati na sustav u kojemu dob određuje rang, drži Gerhard Rubling, kadrovski direktor u strojograđevnoj tvrtki srednje veličina TRUMPF. Meritokracija mora biti odlučujuća. Ali mladi ljudi moraju biti osjetljivi prema upravljanju starijima od sebe. A stariji radnici trebali bi biti poticani da vide svjetliju stranu novih vještina koje mogu naučiti od onih koji su tehnološki superiorni. Veliki proizvođač automobila Daimler favorizira ekipe mješovite dobi tako da se znanje može prenositi između pojedinih naraštaja. Također podržava mlade menadžere tražeći od umirovljenih zaposlenika da im pruže podršku. Uostalom, nikad niste prestari da biste učili. Ili premladi da upravljate.

Diploma koja otvara zlatna vrata

Već godinama ne jenjava ponuda i potražnja obrazovnih programa koji polaznicima voljnim investirati nekoliko stotina tisuća dolara obećavaju izglednu poslovnu budućnost

Već gotovo dva desetljeća ekonomski teoretičari i praktičari uzdižu stručni obrazovni studij MBA (magistar, ili je možda bolje reći majstor poslovnog upravljanja) kao glavni adut u dobivanju dobro plaćenih i uvaženih radnih mjesta. Ponuda i potražnja toga obrazovnog profila motivira učilišta diljem svijeta da nude potencijalnim kandidatima stjecanje cijenjene diplome. Uz izravnu nastavu sve je traženija (i jeftinija) mogućnost školovanja putem interneta.

Školarina nije jedini trošak

Ipak, nema svaka diploma jednaku vrijednost, a i one najcjenjenije ne jamče odmah brzopotezni uspjeh. Odvažni pojedinci privremeno napuštaju radna mjesta koja im donose pristojnu zaradu, očekujući da će po završetku školovanja investicija biti učinkovita. Prije svega treba računati na visoke školarine naročito na poslovnim školama koje visoko kotiraju na međunarodnoj ljestvici. Ali školarina nije jedini trošak, valja dodati smještaj, hranu i druge izdatke. Primjerice, prosječan student programa MBA na poslovnoj školi Guizueta, u sastavu Sveučilišta Emory u SAD-u, zarađivao je 67.000 dolara u godini prije upisa, kako navodi tjednik Bloomberg Businessweek. U troškove valja uračunati dvogodišnju izgublenu zaradu i plaćanje školarine što sve zajedno dostiže impresivnih 296.000 dolara. Polaznici najprestižnijih poslovnih škola morat će još dublje posegnuti u džep (odnosno kreditno se opteretiti). Tako, primjerice na Stanfordu, koji predvodi ligu MBA studija u Americi, ukupno dvogodišnje ulaganje u školovanje dostiže astronomskih 434.000 USD. Naime, većina polaznika te poslovne škole dolazi u studentske klupe ostavljajući privremeno dobro plaćena radna mjesta (vjerujući da će po završetku školovanja dobiti još unosnija).

Za razliku od dodiplomskih studenata koji često napuštaju skromno plaćena radna mjesta, da bi diplomirali, polaznici MBA programa uglavnom pripadaju kategoriji 30-godišnjaka i u pravilu se odriču dobro plaćenih poslova. Doduše, polaznici

MBA programa dio troškova nadoknađuju radeći tijekom ljetnih praznika, a neki uspijevaju dobiti i stipendiju. Kako upozorava Douglas Skinner, dekan Poslovne škole Booth na Sveučilištu Chicago, perspektivni studenti trebaju imati na umu da će stečeno znanje više razine podignuti njihovu moć zarađivanja ne samo neposredno nakon stjecanja MBA diplome nego tijekom ukupne poslovne karijere.

I Hrvatska se uključuje u utrku

Troškovi praćenja MBA programa Školarina plus drugi izdaci

Stanford	434.000 USD
Sveučilište Pennsylvania (Wharton)	391.000 USD
Harvard	384.000 USD
Columbia	379.000 USD
Chicago	371.000 USD

Izvor: anketa među studentima

Podaci što ih je pribavio Bloomberg Businessweek pokazuju da prosječni vlasnik MBA diplome u poslovnim školama postiže pozitivan rezultat svoga ulaganja. Studenti 87 analiziranih poslovnih škola zarađivali su prosječno 50.000 dolara na godinu prije početka programa, dok im je nakon diplomiranja zarada porasla 80 posto. A šest do osam godina kasnije prosjek zarade iznosio je 145.000 dolara.

Prosječni MBA diplomac 2016. na Poslovnoj školi Tuck na koledžu Dartmouth zarađivao je oko 80.000 dolara prije upisa programa. Onaj tko je ostao bez dvogodišnje zarade i platio školarinu upustio se u investiciju od 360.100 dolara. Matthew Slaughter, dekan Tucka, upozorava da većina studenata postiže snažan dohodovni poticaj nakon diplome, ali to se ne ostvaruje uvijek kratkoročno.

Hrvatska su se učilišta odavno uključila u svjetski trend MBA programa, ali nedovoljno je pokazatelja o ukupnom učinku na ovdašnje obrazovno poslovne prilike. Nije, međutim, nepoznato da su se naši talentirani pojedinci izvrsno uklopili u međunarodnu podjelu znanja.

Reflektor

POSLJEDICE BREXITA

Visoka cijena razdruživanja

Početni optimizam, naročito onih koji su glasali za razlaz, postupno splašnja i prilično je izvjesno da će popriličan danak platiti i Britanija i Europska unija.

Piše: dr. sc. Žarko Primorac

Britanski parlament je konačno dao suglasnost vladi Therese May da počnu razdruživanje od Europske unije. Premda se, izgleda iz današnje perspektive, stajalište većine Britanaca promijenilo nakon boljeg razumijevanja posljedica istupanja iz Europske unije, članovi parlamenta su poštovali volju 52% britanskih glasača koji su se na referendumu izjasnili za istupanje iz Europske unije, čiji je Velika Britanija bila član od 1973. godine.

Izlazak Britanije iz EU-a prouzročit će priličan „tsunami“, ne samo u toj zemlji, a odraziti će se na Europu kao cjelinu pa i na šire prostore. Posljedice su političke, ekonomske, obrambene, ekološke i globalnih su dimenzija. Nije u pitanju samo činjenica da je Velika Britanija jedna od najvažnijih članica Unije nego su u pitanju i procesi koji će posljedično utjecati na daljnji razvoj te zemlje, kao i EU-a. Velika Britanija je bila članica EU pune 44 godine; njezina populacija čini 13% ukupnog stanovništva i 18% bruto društvenog proizvoda Unije. Preko 44% izvoza Velike Britanije odlazi u EU27, a one realiziraju oko 8% ukupnog izvoza na tržištu te članice. Istina nisu negativni efekti ovog razdruživanja ravnomjerno raspoređeni po svim članicama Unije.

Britanija je najjača vojna sila među članicama Unije, jedna od dvije nuklearne zemlje članice EU-a, kao i jedna od članica Vijeća sigurnosti. Dakle radi se o izrazito značajnom akteru europske, ali i međunarodne političke i vojne konfiguracije. Promjena njezine međunarodne pozicije odrazit će se na zajedničke europske političke i ekonomske ciljeve. Izvjesne posljedice odrazit će se i na buduću vojnu suradnju, premda Velika Britanija ostaje članicom NATO-a. Posebno imamo u vidu mogućnost da se Škotska počne odvajati od Velike Britanije, a u njoj su smještene najveće pomorske baze, uključivši i one nuklearne.

Izrazito nepovoljan „tajming“

Izlazak se događa u izrazito osjetljivom trenutku. Prvo, ekonomski gledano, razdruživanje se događa samo nekoliko godina nakon velike ekonomske krize. Europska ekonomija se samo djelomično oporavila od nepovoljnih efekata svjetske financijske krize. Ekonomski gledano poslovna aktivnost u Uniji je u pozitivnoj zoni, ali je rast BDP-a u većini članica znatno usporen. I dalje „ključa“ u nekim neuralgičnim zemljama, kao na primjer u Grčkoj. Mnoge su važnije članice, kao Italija, Španjolska, Portugal i nekoliko zemalja centralne Europe, i dalje vrlo ranjive. Posebno neuralgične točke su pozicija zajedničke valute – eura, bankarstvo u nekim zemljama prolazi kroz teškoće, ekonomski rast u Europskoj zoni spašava se enormnim emisijama novih eura (politika kvantitativnog popuštanja). Nadalje, nezaposlenost u velikom broju članica je izrazito visoka, deficiti budžeta i visina javnog duga i dalje su velika prijetnja dugoročnijoj stabilnosti. Svakako ovome treba dodati novi fenomen, izražen posebno u posljednjih godinu – dvije, a to je izrazit visok priljev inozemne imigracije, posebice u neke članice Unije /Njemačka i druge/. Veliki pritisak inozemnih imigranata je posljedica ratnih događanja na Srednjem istoku, ali i političkih i ekonomskih turbulencija u velikom dijelu Azije i Afrike. Znakovito je da se radi uglavnom o emigraciji iz pretežno islamskih zemalja, što ima značajne političke, sigurnosne, pa i socijalne i etičke dimenzije.

I šira politička slika u Europi i oko nje u posljednje vrijeme izaziva zebnje. Nova američka administracija, odnosno novoustoličeni predsjednik SAD, najavio je i počeo provoditi izolacionističku politiku, pod geslom: „Amerika first“. Njegova politika prema Euroatlantskim integracijama je, u najmanju ruku, ambivalentna. Dok podržava NATO, kao obrambeni savez /i pored nekih skeptičnih izjava o tom savezu u predizbornoj kampanji/, izgleda da je dosta negativan prema Europskoj uniji. Nekoliko njegovih izjava i poteza u posljednje vrijeme pokazuju da se nije udaljio od predizborne retorike koja je bila obeshrabrujuća kada se radi o sudbini i daljem razvoju ove integracije. Ako se tome doda njegov opće negativan stav prema velikim ekonomskim integracijama, u skladu s opredjeljenjem da su američki interesi najvažniji, onda se zebnja prema glavnom europskom trgovinskom partneru povećava.

Raste opozicija opstanku EU-a

Nadalje, Putinova Rusija, naročito poslije uvođenja ekonomskih sankcija od strane Europske unije, veoma aktivno djeluje u pravcu „razvodnjavanja“ europske integracije pokušavajući stvoriti specijalne odnose s nekim od članica /Mađarska, pa i Slovenija/. Rusija traži izlaz iz svoje nezavidne ekonomske situacije, koju nisu prouzrokovale samo sankcije, nego i niske cijene energije, zaustavljanje nekoliko kapitalnih energetskih projekata, problemi s Ukrajinom i još nekim zemljama bivšeg SSSR-a. Ta zemlja je izložena povećanim izdvajanjima za vojne potrebe, posebno nakon instalacije NATO-vih raketnih i drugih potencijala i ljudstva na njezinim granicama /Baltik, Poljska, Rumunjska/. Ipak, ruski politički interesi nisu, u ovom momentu, usmjereni na zaoštavanje međunarodne situacije, nego na jačanje vlastitog strateškog položaja i izvlačenja iz neugodnih ekonomskih sankcija. Zato i pokušava naći putove direktne suradnje sa SAD-om i nekim važnim članicama Europske unije /Njemačka/.

Nažalost ni politički problemi u samoj Uniji nisu za podcjenjivanje. Pored toga što i sama Unija pomalo gubi orijentaciju u pogledu buduće misije /više političke integracije ili ne/, razdiru je unutrašnja neslaganja oko ključnih ciljeva i političkih odluka. U nekim važnim članicama EU-a razvija se skepsa oko pravaca daljeg razvoja, pa čak i samog postojanja europske integracije. Nešto jasnija pozicija u ovom pogledu znati će se nakon izbora u dvjema važnim članicama u ovoj godini

Presudni činitelji

- Europska unija je najznačajniji vanjsko-ekonomski partner Velike Britanije, uzimajući u obzir trgovinu robom i uslugama, kao i direktne investicije. Oko 50% britanske vanjske trgovine i direktnih ulaganja ostvaruje se sa članicama Europske unije;
- EU27 je mnogo važniji partner za Veliku Britaniju nego obratno. To se može ilustrirati još jednim podatkom: oko 7% BDP Britanije zavisí od izvoza u EU27, dok samo 2% BDP ove grupacije zavisí od izvoza u Veliku Britaniju /21st Austria, Business Briefing, September 2016./;
- Provođenje Brexita, tj. smanjivanje stupnja integriranosti britanske privrede u europske ekonomske tokove donijet će nepovoljne posljedice za obje strane, s tim što će snažniji negativni udar doživjeti ekonomija Velike Britanije;
- Postoji izražena asimetrija u pogledu značaja ekonomske suradnje članica EU27 s Velikom Britanijom. Najteže ekonomske posljedice razlaza pretrpjet će Irska, Malta, Nizozemska i Belgija, posebno u oblasti prerađivačke industrije i visokih tehnologija, kao i na sektoru usluga.

/Francuska, Nizozemska/. U obje zemlje, i ne samo u njima, razvija se jaka opozicija prema daljnjem razvoju /i opstanku/ Europske unije, odnosno ostajanju tih zemalja u njezinom članstvu. Ako bi na idućim izborima u spomenutim zemljama pobijedile snage izrazito nesklone Europskoj uniji, to bi ne samo uzdrmalo tu integraciju, nego bi možda dovelo do njezinog potpunog raspada. Uz sve istaknuto moglo bi se spomenuti još unutrašnjih problema u Uniji posebno kada se radi o politici prema rastućem problemu imigracije, odnosu prema Rusiji, poziciji Bruxellesa kao političkog centra i drugim vitalnim pitanjima razvoja ove institucije.

Nadnacionalna sila

Misija Unije od samih početaka nije imala ambicije postati nadnacionalna sila, nego joj je prvenstveni cilj bio da „rehabilitira sistem europskih nacionalnih država nakon Drugog svjetskog rata“ /*Europe After Brexit, Foreign Affairs, January 2017.*/. Da bi se oporavile od ratnih posljedica europske zemlje su počele ostvarivati određeni stupanj suradnje i koordinacije da bi osigurale ekonomski oporavak i političku stabilnost. U tom okviru u prvo vrijeme prioritetni cilj zajednice bio je uspostavljanje zajedničke politike u upravljanju industrijom ugljena i čelika, kao strateškim granama europske ekonomije i uvjetom za uspostavljanje dugoročne političke stabilnosti. Ipak, ni u tim pionirskim godinama u izgradnji europske integracije ideja o izgradnji nekih nadnacionalnih institucija nije bila isključena. Čak je i Winston Churchill, odmah nakon Drugog svjetskog rata, izjavio da bi on, da je deset godina mlađi, bio prvim predsjednikom ujedinjenih država Europe. Dakle, već tada se u glavama vodećih europskih političara javljala ideja o potrebi čvršće europske integracije. Ne samo kao ekonomske zajednice, nego i političke i supranacionalne integracije, koja bi bila obrambeni bedem prema tada vrlo ekspanzivnom Sovjetskom savezu.

Ozbiljnije intencije i planovi o izgradnji supranacionalne integracije počele su se realizirati u osamdesetim godinama posebno podupirane Njemačkom i Francuskom, kao glavnim članicama Unije /*Single European Act, 1986.*/. Velika Britanija, premda velika i vrlo značajna članica uvijek je imala izvjesnu rezervu prema nadnacionalnom karakteru Europske Unije, ali i prema nekim drugim vitalnim ciljevima Unije /zajednička valuta/.

Tijekom procesa postupnog pretvaranja ekonomske u političku zajednicu najznačajniji su koncept jedinstvenog tržišta i zajedničke valute. Premda se spomenutim instrumentima nastojalo učvrstiti ekonomske temelje Unije i kasnije nastaviti izgradnjom drugih integracijskih inputa, oni su, posebno euro kao zajednička valuta, doveli do ozbiljnih pukotina u strukturi Unije, koji mogu postati uzrokom njezine dezintegracije. Nadalje, euroskeptici sve više upozoravaju da je Europska komisija otišla predaleko, preuzimanjem previše nadležnosti i suvereniteta od nacionalnih država. U sklopu toga ističe se da je preveliki administrativni stroj doveo do pretjerane birokratiziranosti, visokih troškova funkcioniranja i usporavanja procesa donošenja ključnih odluka. Oštro se kritizira i raspodjela nadležnosti između

Bruxellesa i nacionalnih država, što je ustvari proces pretvaranja nacionalnih država u države članice i mnogo drugog. Dio ovih kritika bio je dobrim dijelom uzrokom Brexitu, a sigurno će se spomenute i druge kontroverze nastaviti aktualizirati tijekom narednih godina, posebice prilikom nacionalnih izbora u skeptičnim članicama.

Kriza koncepta

Sve spomenuto ukazuje da je koncept i ideja supranacionalne Europske unije u ozbiljnoj krizi. Zato će se u narednom razdoblju nastaviti političke rasprave, ali i procesi u pravcu boljeg definiranja ciljeva ove integracije, ili njezine eventualne dezintegracije. Problemi u EU-u nisu novijeg datuma, posebno koncept zajedničke valute, ali je sigurno da je Brexit otvorio i produbio ukupnu krizu

Posljedice Brexita su političke, ekonomske, obrambene, ekološke, razvojne, populacijske i druge vrste. Ekonomske posljedice, su najvjerojatnije negativne za obje strane. Doduše, o ekonomskim posljedicama će se moći preciznije govoriti kada se utvrde model, troškovi razdruživanja i budući odnosi između Velike Britanije i EU27.

Cijena razlaza

Sve dosadašnje analize pokazuju da je Velika Britanija više zavisna od EU27 nego obratno. Postoji evidentna asimetrija u najbitnijim ekonomskim procesima, kao što su trgovina, direktne inozemne investicije, mobilnost radnika /sastavnice tzv. 4 slobode: slobodno kretanje roba, usluga, kapitala i ljudi/, koji su nepovoljniji za Veliku Britaniju nego vice versa. Drugim riječima, EU27 će biti manje pogođene Brexitom nego Velika Britanija, premda postoji izvjesna heterogenost, odnosno različita izloženost pojedinih članica Unije.

Razgovori o razlazu bit će teški i dugotrajni, čak ako i rezultiraju zadovoljavajućim ishodom za obje strane. Na primjer, britanski birači bili su „informirani“ da će Brexit donijeti uštede britanskim poreznim obveznicima između 350 i 440 milijuna dolara tjedno. Međutim analize Bruxellesa pokazuju da će troškovi Brexita za Veliku Britaniju i njezine građane praktično iznositi između 24,5 i 72,8 milijardi eura, zavisno od toga što će Britanija sve morati izmiriti iz postojećih ugovora /penzije, investicije, strukturni fondovi, fondovi za istraživanje i razvoji i drugi/. Samo se na tom primjeru može vidjeti koliko su polazne pozicije udaljene i koliko će napora trebati uložiti da se nađu kompromisi.

Modeli pridruženoga članstva

Jedno je od vrlo važnih pitanja je kakav će odnos zadržati Velika Britanija prema ostatku Unije. Već sada funkcionira nekoliko modela pridruženog članstva u Uniji

nekih zemalja, kao što su : norveški model, švicarski model, turski model /21st Austria, Business Briefing, September 2016., WIENA/. U njima se, na različite načine, reguliraju odnosi koji se tiču slobodnog pristupa jedinstvenom tržištu, slobodnom kretanju ljudi, fiskalnom doprinosu budžetu, slobodi pregovaranja i druga pitanja. Ako bi se recimo na Britaniju primijenio norveški model to bi značilo da sve 4 slobode budu respektirane. Velika Britanija bi trebala doprinositi budžetu EU27., ali u znatno manjem iznosu od sadašnjeg. Švicarski model ne osigurava potpuno slobodan pristup jedinstvenom tržištu, niti pridružena zemlja može voditi potpuno nezavisnu imigracijsku politiku. Ako bi se primjenjivala pravila Svjetske trgovinske organizacije /WTO/ kao mogući model, Velika Britanija bi mogla ignorirati EU pravila, ali ne bi mogla utjecati na njih, ne bi imala slobodan pristup jedinstvenom tržištu niti koristiti prava putnih isprava. Spomenuti su samo fragmenti pojedinih modela, a oni su, naravno, puno složeniji i kompleksniji. Ipak, vjerojatno će se s Velikom Britanijom izgraditi neki specifičan model, jer ni jedan postojeći ne može obuhvatiti svu složenost međusobnih odnosa. Istina, teorijski bi se mogao zamisliti i odnos temeljen na pravilima WTO, ali je to malo vjerojatno jer bi u tom slučaju pozicija UK-a na europskom tržištu bila izjednačena sa svakom članicom WTO. To svakako neće biti slučaj imajući u vidu dosadašnje odnose i značaj Britanije u oblasti političke i obrambene strukture zapadnog svijeta. Dakle, mnogo je realističniji scenarij da će se izgraditi specifičan model koji će biti kombinacija postojećih aranžmana /21st Austria, Business Briefing, September 2016., WIENA/. U pregovorima o takvom modelu EU27 ima mnogo jaču poziciju, koja joj omogućuje da održi svoja osnovna načela. Istovremeno će zadržati Veliku Britaniju povezanom sa Europom i njezinom sudbinom. To je, čini se, obostrani interes.

Nezamjenjiva sloboda kretanja

Ipak, kakav god model buduće suradnje bude izgrađen, izvjesno je da će ekonomske posljedice za Veliku Britaniju biti vrlo izražene. Posebno će se one reflektirati porastom kratkoročne nesigurnosti i neizvjesnosti, smanjenjem trgovine i direktnih inozemnih investicija i, radi toga, opadanjem produktivnosti, promjenama u migracijskoj politici. Istina, Brexit će Britaniji donijeti i nekih pozitivnih efekata, kao što je porast produktivnosti zbog znatnog reduciranja komplicirane regulative Bruxellesa i njezinog nepovoljnog utjecaja na britansku ekonomiju. Smanjit će se i doprinos budžetu EU, uz još neke prednosti.

Bilo kako bilo, čvršća suradnja Velike Britanije i EU-a temeljit će se na respektiranju postulata od kojih Bruxelles ne može odstupiti. To je već spomenuto: slobodno kretanje robe, kapitala, usluga i ljudi.

Slobodno kretanje ljudi bilo je jedno od „najvrucih“ pitanja u raspravama o referendumu za i protiv Brexita u Britaniji. To će biti krucijalno pitanje u pregovorima o razdruživanju i utvrđivanju odnosa u okvirima novog statusa. Broj današnjih rezidenata iz EU27 u Velikoj Britaniji prelazi 3 milijuna ili 4,5% ukupne britanske populacije. Najviše rezidenata je iz Poljske oko 25%, zatim Irske 17%, Njemačke oko 10% od ukupnog broja. U obratnom smjeru, oko 1,2 milijuna Britanaca živi i radi u EU27, što predstavlja oko 0,3% od ukupne populacije EU27. Najveći broj britanskih rezidenata živi u Španjolskoj oko 25%, Irskoj oko 20% i Francuskoj oko 15%. Prema ovim brojkama mobilnost ljudi između Velike Britanije i ostalih članica Unije je vrlo visoka. Zato će trebati uložiti velike napore da se regulira prava šuma otvorenih pitanja, kao što su pravo rad, penziju, školovanje, stanovanje, imovinu, putovnicu postojeće rezidentske populacije i postave novi okviri za budućnost.

Mobilnost kapitala, odnosno direktne inozemne investicije pokazuju slične relacije kao i kod pitanja mobilnosti ljudi. Oko 50% od ukupnih direktnih inozemnih investicija u Velikoj Britaniji dolazi iz EU27. Među članicama s najvišim udjelom u inputu u Veliku Britaniju je Nizozemska s 33,5%, zatim Luksemburg s 15,3%, Francuska s 14,9%, Njemačka 11,5% od ukupnih ulaganja. Istovremeno, britanska ulaganja u EU27 iznose oko 40% ukupnih britanskih direktnih ulaganja u inozemstvu. Nizozemska je opet vodeći primatelj britanskih investicija s udjelom od 31% od britanskih inozemnih ulaganja u EU. Nema potrebe posebno podvlačiti da će Brexit izravno utjecati na ova kretanja, naravno ako se u pregovorima ne pronađe novi zadovoljavajući model kojim bi se očuvao visok intenzitet međusobnih direktnih ulaganja.

Izvozna ovisnost

Mobilnost robe i usluga pokazuje vrlo snažne tokove između Britanije i EU27, koja je najveći trgovinski partner Velikoj Britaniji. Preko 40% ukupnog britanskog izvoza usmjeren je prema članicama EU27. Oko 50% ukupnog britanskog uvoza dolazi iz zemalja članica Unije. Promatrano iz perspektive grupe EU27 vanjsko- trgovinski

promet robe i usluga s Britanijom također je vrlo značajna stavka. Vanjsko trgovinska razmjena između dvije strane različito je disperzirana po pojedinim članicama EU-a. Njemačka, Nizozemska, Francuska, Irska najintenzivnije sudjeluju u razmjeni s Velikom Britanijom. S druge strane, neke zemlje kao Malta, Irska, Belgija najviše zavise od razmjene s Britanijom u svim aspektima.

Uzimajući u obzir navedene brojke postavlja se pitanje koliko će izlazak Velike Britanije globalno utjecati na ekonomiju EU27. Ili koliko će smanjenje potražnje finalnih proizvoda u Britaniji utjecati na privrednu aktivnost mjerenu veličinom BDP-a u članicama EU27?. I o toj je dimenziji napravljeno do sada nekoliko modela koji pokazuju da će smanjenje britanskog BDP-a za jedan postotni bod rezultirati smanjenjem BDP-a u EU27 za oko 0,025%. Pod pretpostavkom da se BDP Britanije, radi Brexita, smanji između 2% i 4% /što su najčešće pretpostavke u dosadašnjim analizama/, to će utjecati na pad BDP u EU27 za oko 0,05 do 0,1% /21st Austria, Business Briefing, September 2016./. Ovo su naravno globalni pokazatelji za čitavu grupaciju EU27. Razumljivo da nepovoljni efekti na pojedine članice nisu razmjerno raspoređeni, pa će neke od njih, čije su ekonomske veze sa Velikom Britanijom intenzivnije, pretrpjet će veće negativne poslovne posljedice.

Vjerojatni scenarij

Može se zaključiti da bi najbolje rješenje bilo ne pokretati proces predviđen člankom 50 Ugovora o Europskoj uniji. Budući da je proces, politički gledano, otišao predaleko teško je govoriti o njegovom zaustavljanju, premda ima javnih poziva eminentnih imena /Blair/ za promjenu odluke britanskih glasača. Isto tako nije vjerojatno da Velika Britanija postane članica u tzv. EEA modelu, kakav ima Norveška.

Zato je mnogo vjerojatniji scenarij da se kreira novi model suradnje koji bi uključio ili kombinirao elemente iz postojećih modela. Naravno da je i u ovome scenariju pozicija EU27 mnogo snažnija. Nova strategija, odnosno model suradnje, promatran iz kuta interesa EU27, vjerojatno bi uključivao zahtjev s europske strane da Velika Britanija /ako želi koristiti 4 slobode, premda će pitanje mobilnosti ljudi biti vrlo kompleksno/ poštuje europska pravila i pored toga što ne bi mogla utjecati na njih. Taj model bi vjerojatno uključivao zahtjev EU27 da Velika Britanija doprinosi budžetu Europske unije, posebno za neke namjene kao što je istraživanje i razvoj.

U svakom slučaju pregovori o razdruživanju i primjeni članka 50 Europskog ugovora bit će vrlo kompleksni i dugotrajni. Ne isključuje se mogućnost da se pregovorima ne nađu zadovoljavajuća rješenja za obje strane. U tom slučaju, moguće su arbitraže koje ni same ne bi mnogo olakšale situaciju, jer na kraju opet se situacija rješava dogovorom zainteresiranih strana. U ekstremnom scenariju može se neka od strana, prije svih Velika Britanija povući iz pregovora, ali taj scenarij nije puno vjerojatan. Jednostavno rečeno: produživanje kooperacije i suradnje je prevrijedno za Veliku Britaniju, ali i za Europsku uniju.

SPECIJALNI PRILOG:

Industrijska politika

ČETVRTA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA

Učinkovitost povijesnih dimenzija

Tri najveća poduzeća u Detroitu imala su 1990, tržišnu vrijednost od 36 milijardi USD s 1,2 milijuna zaposlenih, a tri diva Silicijske doline 2014, dostigla su tržišnu vrijednost od 1,9 bilijuna USD s otprilike devet puta manje zaposlenih

Priredio: prof. dr. sc. Zoran Jašić¹

Posljednjih godina u raspravama o determinantama dugoročnog društvenog, gospodarskog i tehnološkog razvoja sve se više govori o četvrtoj industrijskoj revoluciji, koja nakon masovne proizvodnje i automatizacije dovodi do digitalne i integrirane industrijske proizvodnje.

¹ Autor je umirovljeni profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, bivši ministar financija i veleposlanik u EU, Njemačkoj i Austriji

To olakšava rad u manjim serijama, manji je udio ljudskog rada zahvaljujući novim materijalima, te korištenju 3D printera, robota i online usluga. Sa stajališta ekonomske politike razvijenih zemalja, procjenjuje se da će četvrta industrijska revolucija imati pozitivne učinke na povećanje zaposlenosti u ovim zemljama.

Sveobuhvatan i poticajan prikaz tih trendova iznio je Klaus Schwab u nedavno objavljenoj knjizi „Četvrta industrijska revolucija“ u izdanju Svjetskog gospodarskog foruma („Die vierte industrielle revolution“, Random House, Muenchen 2016.)

Prva industrijska revolucija odnosi se na razdoblje od 1760. do otprilike 1840. godine. Bila je potaknuta izgradnjom željeznice i pronalaskom parnog stroja, te uvođenjem ere mehanizacije u proizvodnju.

Drugu industrijsku revoluciju koja je počela krajem 19. stoljeća i nastavila se u 20. stoljeću, karakterizira korištenje električne energije i pronalazak tekuće trake, što je omogućilo masovnu proizvodnju.

Treća industrijska revolucija počinje 1960-ih godina. Obično se naziva kompjuterskom ili digitalnom revolucijom, jer je ona bila poticana razvojem poluvodiča, velikih računalnih sustava (1960-ih), osobnih kompjutera (1970-ih i 1980-ih) i interneta (1990-ih).

Juriš digitalne tehnologije

Bez obzira na kriterije kojima se netko služi za definiranje prve tri industrijske revolucije, K. Schwab je uvjeren da se danas nalazimo na početku četvrte industrijske revolucije. Ona je počela na prijelazu u 21. stoljeće i temelji se na digitalnoj revoluciji. Njene su značajke sveprisutne, mobilni internet, manji i uspješniji senzori, čiji su troškovi proizvodnje jako smanjeni, kao i umjetna inteligencija i strojevi koji uče. Digitalne tehnologije, čiju srž čine kompjutorski hardver, softver i mreže nisu nove, međutim u inovacijskom skoku u odnosu na treću industrijsku revoluciju, kompleksnije su i integriranije. Digitalne tehnologije kreiraju impuls temeljnoj društvenoj i gospodarskoj strukturnoj promjeni na nacionalnoj i globalnoj razini.

Kao dopunske argumente zašto četvrtu industrijsku revoluciju treba razmatrati kao odvojeni segment u odnosu na treću, K. Schwab iznosi tri argumenta, a to su:

1) Brzina

Četvrta industrijska revolucija protječe ne s linearnom već s eksponencijalnom brzinom. To treba povezati sa činjenicom da živimo u kompleksnom i jako umreženom svijetu u kojemu nove tehnologije kreiraju novije i još učinkovitije tehnologije.

2) Širina i dubina

Četvrta industrijska revolucija temelji se na digitalnoj revoluciji i povezuje slojevite tehnologije koje dovode do neizmjenjnih primjena u paradigmatima u

gospodarstvu i u društvu, ali i do promjena u individualnom kreiranju životne filozofije. Ona ne mijenja samo ono što radimo i kako to radimo, već i nas same.

3) Sistemski učinci

Četvrta industrijska revolucija odvija se paralelno s transformacijom čitavog sustava koji djeluje u pojedinim zemljama, poduzećima i sektorima, kao i društvu u cjelini.

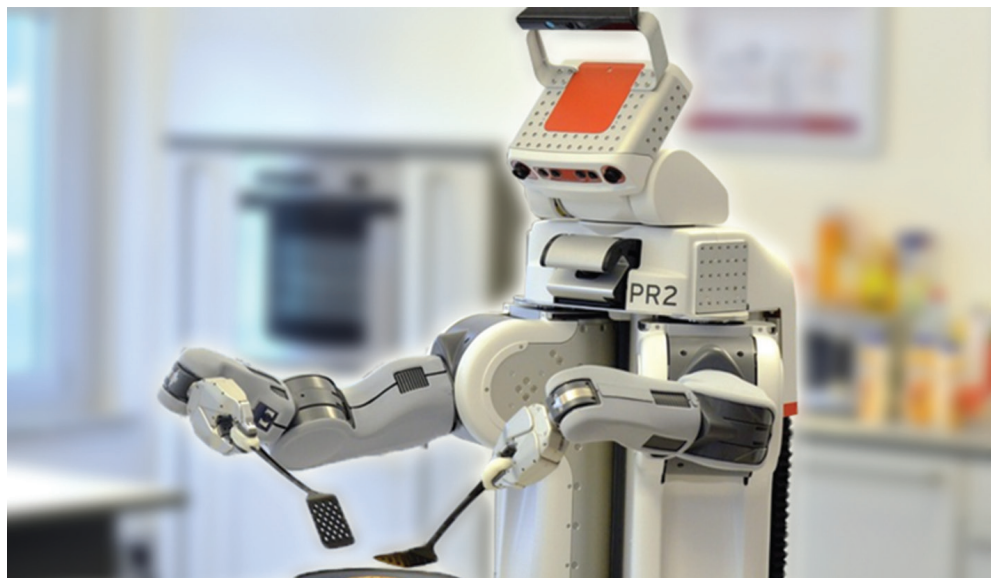
U drugom dijelu knjige obrađena su tri megatrenda koji daju impulse razvoju četvrte industrijske revolucije, i to su:

Fizički megatrendovi koji počivaju na samovozećem automobilu, 3D printeru, naprednoj robotici i novim materijalima;

Digitalni trendovi se u prvom redu odnose na internet stvari (internet of things), na digitalnu knjigu (blockchain) - u stvari banku podataka koja služi kao podloga za korištenje bitcoina (digitalne valute), digitalne platforme koje omogućuju pojedincima i organizacijama da zajednički koriste određenu imovinu (auto, smještajni prostor) što bitno smanjuje transakcijske troškove;

Biloški megatrendovi potiču istraživanja na utvrđivanju ljudskog genoma, razvoj „precizne medicine“, personalizirane terapije u liječenju pojedinih bolesti, te genetičke promjene kod biljaka i životinja.

Treće, ključno poglavlje knjige u uvodnom dijelu ističe tri globalna pozitivna učinka četvrte industrijske revolucije, koncentrira se na njene učinke: rast, zaposlenost i produktivnost rada, da bi se na kraju autor osvrnuo na njen utjecaj na neravnomjernu

raspodjelu dohotka u svjetskim razmjerima, kao i na položaj srednjeg sloja stanovništva.

Šansa za nedovoljno opskrbljene

Četvrta industrijska revolucija pruža šansu da onih dvije milijarde ljudi koji nisu dovoljno opskrbljeni dobrima budu integrirani u svjetsko gospodarstvo. Putem sinergije i umrežavanja pojedinaca i zajednica diljem svijeta, generira se dopunska potražnja za raspoloživim proizvodima i uslugama.

Enormno će povećati naše mogućnosti da se minimiziraju negativni ekstremni učinci, što pridonosi poticanju gospodarskog rasta. Tu je posebno važno istaknuti negativni učinak stvaranja ugljičnog dioksida. Donedavno su investicije u zaštitu okoliša bile samo onda atraktivne ako ih je država poticala putem visokih subvencija. To je sada sve manje slučaj. Brzi tehnički napredak u korištenju obnovljivih izvora energije, smanjenje troškova goriva i skladištenja energije doprinose povećanju profitabilnosti investicija u ove djelatnosti i na taj način potiču rast društvenog bruto proizvoda. Na taj način pridonose smanjenju negativnih posljedica klimatskih promjena koje predstavljaju diljem svijeta jedan od najvećih izazova našeg vremena.

Kako ukazuje Schwab, vodeći stručnjaci iz gospodarstva, politike i civilnog društva kažu da uporno rade na tome da strukturu svojih organizacija postave tako da povećanje učinkovitosti koju omogućava digitalna tehnologija mogu iskoristiti u punoj mjeri. Mi smo još uvijek na početku četvrte industrijske revolucije i bit će neophodne nove strukture u privredi i organizacijama da bi se iskoristio njen potencijal.

Nova pravila igre, novi proizvodi i usluge

U stvari, uspješnost u konkurenciji u četvrtoj industrijskoj revoluciji podliježe drukčijim pravilima u odnosu na ranije epohe. Da bi se potvrdile u konkurenciji, poduzeća kao i države moraju biti pobornici za sve moguće inovacije. Strategije koje ciljaju samo na smanjenje troškova, bit će u budućnosti manje učinkovite u odnosu na one čiji će proizvodi i usluge biti ponuđeni na temelju korištenja inovacija. Kada se radi o utjecaju na zaposlenost i produktivnost, digitalna tehnologija je srž četvrte industrijske revolucije. Poduzeća koja raspolažu s najmodernijom digitalnom tehnologijom temeljni su nositelji razvoja u sektoru informacijske i komunikacijske tehnologije, što znači veći stupanj automatizacije u oblasti proizvodnje i usluga. Automatizacija dovodi do novih spoznaja u pogledu smanjenja graničnih troškova u proizvodnji i uslugama. Tipični su primjeri pojava UBERA koji iz temelja mijenja kalkulaciju u oblasti osobnog transporta. U oblasti turizma pojava AIRBNB generira novu ponudu turističkih usluga za građane po nižim cijenama. Samovozeća vozila za nekoliko godina, kako predviđaju stručnjaci, donijet će nove promjene u organizaciji javnog

prometa, ali i u strukturi zaposlenosti. U kojoj mjeri automatizacija proizvodnje i digitalne tehnologije utječe na ekonomiju razmjera u proizvodnji i smanjenje graničnih troškova, najbolje pokazuje usporedba Detroita, nekoć jednog od najvećih industrijskih centara u SAD-u, sa Silicijskom dolinom.

Godine 1990. tri najveća poduzeća u Detroitu imala su tržišnu vrijednost od 36 milijardi US dolara, promet od 250 milijardi i 1,2 milijuna zaposlenih. Godine 2014. tri najveća poduzeća Silicijske doline, imala su daleko veću tržišnu vrijednost (1,9 bilijuna dolara), uz približno isti promet (247 milijardi dolara), ali sa samo 10 posto zaposlenih (137.000) u odnosu na broj zaposlenih u Detroitu. Iz ovog primjera poizlazi zaključak „da digitalizirana poduzeća imaju jedva vidljive granične troškove“. Osim toga, mnoga nova poduzeća u digitalnoj eri proizvode „informacijska dobra“ čiji su troškovi skladištenja i transporta gotovo ravni nuli. Mnoga naglo rastuća poduzeća koja koriste nove tehnologije trebaju malo kapitala da bi se uspješno etablirala na tržištu (kao npr. INSTAGRAM).

„Četvrta industrijska revolucija donijela nam je nove proizvode i usluge koji povećavaju učinkovitost naših života kao potrošača. Naručivanje taksija, rezervacija leta, kupovina proizvoda, plaćanje računa, slušanje glazbe, gledanje filma – svaka od ovih djelatnosti može se danas raditi iz bilo kojeg mjesta online“.

Sve je to moguće zahvaljujući velikom smanjenju troškova pohrane informacija. Pohrana jednog gigabajta podataka stoji danas u prosjeku manje od 0,03 dolara za godinu u usporedbi sa 1000 dolara prije dvadeset godina.

Četvrta industrijska revolucija, prema mišljanju K. Schwaba, čini se da će generirati manje radnih mjesta u novim sektorima nego prijašnje revolucije. „Prema procjenama Oxford Martin Programme on Technology and Employment, samo je 0,5 posto svih zaposlenih u SAD-u zaposleno u sektorima koji nisu postojali na početku ovog stoljeća. To je daleko manje u odnosu na 8 posto zaposlenih u novim sektorima 1980-ih godina i 4,5 posto novih radnih mjesta nastalih u novim sektorima 1990-ih godina“. K. Schwab navodi rezultate istraživanja dvojice profesora na Oxfordu – Carla Benedikta Freya i Michaela Osborna koji su pokušali kvantificirati potencijalne učinke tehničkog napretka na nezaposlenost.

Rizici i prilike

U tom cilju napravili su ljestvicu od 702 različita zanimanja polazeći od kriterija kolikom je riziku u budućnosti izloženo pojedino zanimanje da bude automatizirano, tj. zamijenjeno kompjutorima. Prema tim istraživanjima najmanji rizik u pogledu automatizacije pokazuju ova zanimanja: socijalni radnici u oblasti psihičkog zdravlja; koreografi; medicinari, psiholozi, antropolozi i arheolozi te vodeći službenici.

Među zanimanjima koja pokazuju najveći rizik da budu automatizirana su: prodavači putem telefona; porezni savjetnici; stručnjaci osiguranja za procjenu

šteta na automobilima; osoblje u restoranima; tajnice i pomoćno osoblje u uredima; dostavljači pošiljaka,...

Zaključna istraživanja dvojice navedenih autora ukazuju „da će u tijeku slijedećih dvadeset godina oko 47 posto ukupne radne snage u SAD-u biti ugroženo, jer će obim i brzina smanjenja radnih mjesta biti daleko veći od promjena na tržištu rada u vrijeme ranijih industrijskih revolucija. Nadalje, sve je veća polarizacija na tržištu rada. Više će biti zaposlenih u kreativnim zanimanjima s visokom plaćom kao i zaposlenih u manuelnim zanimanjima. Istovremeno će se smanjiti broj zaposlenih na rutinskim radnim mjestima koja spadaju u kategoriju srednje plaćenih radnika“.

Studija Freya i Osborna sugerira da će četvrta industrijska revolucija nužno imati dalekosežne posljedice na kretanja na tržištu rada i radna mjesta. Ali to ne znači da nove tehnologije imaju isključivo negativne posljedice na zapošljavanje i da se nalazimo pred dvojnom da se moramo odlučiti između zadržavanja radnih mjesta ili tehnoloških inovacija. „Naprotiv, uska međuovisnost digitalnih, fizičkih i bioloških tehnologija koje potiču sadašnje promjene poboljšat će ljudske radne i misaone sposobnosti“. To znači da vodeće snage u društvu pripremaju institucije i razvijaju obrazovne modele kako bi osposobili suradnike ne samo da rade sa strojevima, nego i izvan toga, da budu sve uspješniji, sve jače umreženi i sve inteligentniji.

K. Schwab, polazeći od istraživanja u okviru Svjetskog gospodarskog foruma u Davosu, ukazuje na zabrinjavajuće stanje nejednakosti u raspodjeli dohotka u svijetu, kritično stanje srednjeg sloja stanovništva u razvijenim zemljama, kao i mogućnosti zlorabe medija od pojedinih grupa građana s negativnim posljedicama za društvo.

Kad se radi o neravnomjernoj raspodjeli dohotka, u knjizi se ističe istraživanje „Global Wealth Report 2015 der Credit Suisse“ prema kojemu „1 posto najbogatijih u svijetu kontrolira 50 posto svjetskog bogatstva, dok 50 posto donje polovice svjetskog stanovništva ne raspolaže čak ni s jednim postotkom globalnog bogatstva“.

Na temelju „Global Risk Reporta“ 2016., koji izdaje Svjetski ekonomski forum, gdje je analizirano 29 globalnih rizika i 13 globalnih trendova, proizlazi da su sadašnja neravnomjernost u raspodjeli dohotka, kao i postojeća nezaposlenost tijesno povezani s dubokom socijalnom nestabilnošću. „Gubitak identiteta srednjeg sloja u novim uvjetima četvrte industrijske revolucije jasno je vidljiv po tome što je izgubio atribute srednjeg sloja stanovništva. To se odnosi na stanje u obrazovanju, zdravlju, mirovinama i vlasništvu na stanovima. Financijski pokazatelji u ovim oblastima zaostajali su za rastom inflacije. U SAD-u i Velikoj Britaniji obrazovanje je u međuvremenu postalo luksuz“.

Na kraju knjige prikazani su rezultati ankete provedene na uzorku od 800 vodećih svjetskih menadžera. Oni su odgovorili na 23 pitanja o karakteristikama kritičnih točaka za primjenu pojedine elektroničke tehnologije u praksi do 2025.

Pozitivno, negativno i neizvjesno

Za svaku primjenu tehnologije navedeni su mogući pozitivni, negativni i neizvjesni učinci. Tako npr. za tehnološku promjenu uvođenja samovozećeg automobila kao kritična točka promjene je naveden moment kada će na američkim cestama biti u prometu 10 posto takvih vozila. Čak 79 posto ispitanika drži da će do 2025. doći do kritične točke promjene. Kao najvažniji pozitivni efekt spominje se više sigurnosti i više vremena za rad. Kao negativni efekt spominje se gubitak radnih mjesta, te novo reguliranje sistema osiguranja vožnje.

Četvrta industrijska revolucija koja u tehnološkoj domeni počiva na stalnim inovacijama u digitalnoj tehnologiji znači permanentni izazov kako za organizaciju proizvodnje, tako i za unapređenje učinkovitosti u generiranju usluga u svim segmentima infrastrukture.

Tehnološke promjene i sve sofisticiranije umrežavanje funkcija proizvodnje u poduzeću s funkcijama marketinga i menadžmenta ne mogu ostati bez utjecaja na mijenjanje klasičnih postulata ekonomike poduzeća, posebice kada se radi o teoriji marginalnih troškova i ekonomije razmjera. Pojava ekonomije dijeljenja (sharing economy) dovodi do novih pravnih i ekonomskih spoznaja o fenomenu vlasništva nad imovinom.

Četvrta industrijska revolucija potiče interdisciplinarno istraživanje kada se radi o kultiviranju i prakticiranju praktične (kontekstualne) inteligencije, kao i emocionalne, duhovne i fizičke inteligencije, čime doprinosi holističkom pogledu na čovjekovo okruženje.

Zaključci do kojih je autor u ovoj knjizi došao umnogome će pomoći nositeljima odluka u političkom i gospodarskom životu razvijenih zemalja da maksimiziraju pozitivne učinke četvrte industrijske revolucije i u minimiziranju negativnih učinaka. Za nositelje političkih i gospodarskih odluka u našoj zemlji zaključci iz ove knjige – prije svega o kritičnim točkama tehnoloških promjena – morali bi biti impuls za učinkovitije reforme, a naročito reforme obrazovanja, da što prije uhvatimo priključak na inovacije koje donosi četvrta industrijska revolucija.

Kratak doseg „nevidljive ruke“

Slobodno djelovanje tržišta bez ikakve državne intervencije ne jamči stvaranje konkurentnog gospodarstva i zapravo posve zanemaruje industrijsku politiku kao ključ ukupnoga razvitka

Piše: prof. dr. sc. Ljubo Jurčić¹

Industrijska politika razvijala se s industrijskom, a kasnije, do današnjih dana, s tehnološkom revolucijom. Njezin razvoj je dvojak. Nekad se prilagođavala tehnološkim i društvenim promjenama, a nekad je sama poticala tehnološke i društvene promjene. Industrijska politika je nastala u prvom razdoblju industrijske revolucije, slijedila je njene efekte i tražila načine kako ih povećati. U novijem razdoblju, uglavnom nakon Drugog svjetskog rata, instrumentima industrijske politike potiče se tehnološki, industrijski, odnosno, ukupni gospodarski razvoj, ili se barem čuva gospodarstvo od propadanja.

Industrijska politika je u suštini strukturna politika. Cilj joj je postizanje strukture gospodarstva koje će ostvarivati bolji ekonomski rezultat, odnosno, koja će iz postojećih resursa ostvariti veću ukupnu proizvodnju, zaposlenost, plaće, itd. Ona traži načine kako i što proizvoditi, s kojim obrazovanjem, s kojom tehnologijom, infrastrukturom i institucijama i na održiv način, iz raspoloživih resursa. Industrijska politika potiče i stvaranje novih resursa za suvremenije proizvode. Najčešći cilj je veći bruto domaći proizvod. Taj cilj može biti uvjetovan s drugim (pod)ciljevima, kao što je puna zaposlenost nacionalnih resursa (prije svega radno sposobnog stanovništva), zaštita i razvoj domaće proizvodnje, povećanje izvoza (što je jedan od prioritarnih ciljeva svih zemalja a osobito malih), zaštita okoliša, društveno odgovorno gospodarenje i slično.

¹ Autor je redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista

Neznanje, osobni i politički interesi

Da bi se ostvarili ti ciljevi nužna je intervencija države, jer samo slobodno djelovanje tržišta bez državne intervencije nikad ne bi dovelo do njihovog ostvarenja. Zbog toga se ponekad industrijska politika definira kao politika intervencije države u gospodarstvo. Tu definiciju u negativnom smislu najčešće navode protivnici intervencije države u gospodarstvo, odnosno zagovornici što „manje države“. To je najočitiše kroz njihovo zagovaranje smanjenja udjela proračunske potrošnje u BDP-u. Zagovornici ovakvog pristupa ekonomskoj i ukupnoj politici svrstavaju se u grupu libertarijanaca, odnosno danas, neoliberala. U njihov teoretski, bolje reći ideološki okvir, ne uklapa se industrijska politika. Oni su glavni protivnici miješanja države u gospodarstvo. Razloga tome je više, glavni su: neznanje, osobni interes i politički interes. Oni često poistovjećuju industrijsku politiku sa socijalističkim centralnim planiranjem, isključivim državnim vlasništvom i slično, što je pogrešno. Njihova druga tvrdnja, u uskoj je vezi s prvom, tj. da je tržište savršeni, nepogrešivi, alokator proizvodnih resursa, a da je država u tome potpuno neefikasna. Njihovo rješenje je makroekonomska stabilnost, privatizacija, liberalizacija međunarodne trgovine, deregulacija, a prije svega deregulacija financijskog tržišta, pa će mehanizam slobodnog tržišta dovesti do najboljih rezultata za pojedinca i za društvo. Međutim, demantira ih povijest, ali i sadašnjost. Slobodno tržište kod liberala postala je „religija“ koja se temelji na krivim pretpostavkama i zamagljenim vizijama. Zapravo, oni izabiru pretpostavke koje ne postoje u stvarnom životu, nego one koje dovode do željenog zaključka. Činjenica je da slobodno tržište ne postoji. Svako tržište ima neke propise koji ograničavaju njegovu slobodu, koje ga u većoj ili manjoj mjeri reguliraju. Država donosi propise te je uvijek umiješana u tržište. Samo je pitanje da li njeno miješanje u tržište ograničava ili podupire razvoj tržišnog funkcioniranja i gospodarstva. Drugo, ne postoje uvjeti za savršeno funkcioniranje tržišta, zbog raznih eksternalija i drugih tržišnih deformacija. Uloga države je da svojom politikom smanji utjecaj negativnih eksternalija i ispravlja druge negativne utjecaje na funkcioniranje tržišta.

Strategija a ne slučajnost

Razvoj inovacija i tehnologije ne prepušta se slučajnim otkrićima, nego suvremene države organiziraju institucije kojima je posao eksperimentiranje s ciljem pronalazaka novih proizvoda i tehnologija. Oni ne nastaju slučajno i kao rezultat „nevidljive ruke“ tržišta, nego kao rezultat svjesne politike i poduzetništva države. Eksperimentiranje je stvorilo i znanost što je Europu, koja je to prepoznala prije 300-tinjak godina dovelo do vodećeg mjesta u razvoju svjetskog gospodarstva i društva. Razvoj u suvremenom svijetu je ponajviše rezultat djelovanja industrijske politike.

Mjerama industrijske politike utječe se na promjenu strukture gospodarstva s ciljem da nova struktura bude efikasnije, odnosno da se iz iste količine resursa ostvari veća proizvodnja. Možemo reći da je zadaća prve industrijske politike bila stvaranje uvjeta

za široku primjenu parnog stroja i drugih pronalazaka koji su pokrenuli industrijsku revoluciju. Parni stroj i nekoliko drugih pronalazaka s početka industrijske revolucije počeli su mijenjati gospodarsku strukturu od poljoprivredne prema industrijskoj. Ako je ona počela u Engleskoj spontano, i na temelju poduzetništva pojedinaca (privatnog) sektora, to se ne može reći za druge zemlje. Kad su Francuska, Njemačka, Amerika, Švedska i druge zemlje vidjele snagu koje željeznica daje ukupnom gospodarstvu, njezin razvoj u svojim zemljama nisu prepustili slučaju i spontanom razvoju, nego su izgradili sustav, institucije, donijeli propise, standarde, organizirali financiranje, kako bi u svojim zemljama razvili željeznički sustav. Brzina razvoja željeznica nikad ne bi bila takva da se njihov razvoj prepustio samo privatnom sektoru. Cilj im nije bio da im Englezi izgrade željeznicu, nego osposobljavanje vlastitih snaga za izgradnju vlastitih željeznica i svega što je vezano na nju. Željeli su kopirati, oponašati Engleze. Kopiranje i oponašanje dominantni su elementi industrijske politike od njenog početka do danas.

Nezamjenjiva infrastruktura

Razvoj automobila, kao ni željeznice, nije bio moguć bez izgradnje infrastrukture, bez izgradnje cesta i željezničkih pruga. Bez toga ne bi bilo razvoja dvaju industrijskih sektora koja su napravila revoluciju u razvoju gospodarstva. Infrastruktura koristi, ne samo nekolicini nego većini u društvu. Od zajedničkog je interesa koji ostvaruje država. Ne može se reći da je uplitanje države u izgradnju infrastrukture štetno za razvoj gospodarstva i tržišta.

Osim oponašanja, kopiranja i izgradnje infrastrukture trebalo je obrazovati ljude. Slično je bilo s revolucijom koju je gospodarstvu i društvu donijela električna energija. Sve ove kasnije tehnološke revolucije brzo bi presahnule da nije bilo različite zaštite i poticaja od strane države. Tako je to i danas u suvremenom svijetu. Razlika je samo u vrstama i načinima zaštite i poticaja domaćoj industriji.

Obrazovani i zdravi ljudi postaju produktivniji. Društveni troškovi su znatno manji a rezultati puno bolji kad obrazovanje i zdravstvo organizira država, zbog ekonomije obujma, raspodjele rizika i odnosa društvenih koristi nasuprot društvenih troškova. Usto ljudi koji vode državu trebaju imati znanja kako obrazovanje, zdravstvo, izgradnju fizičke i institucionalne infrastrukture organizirati na najefikasniji način s ciljem stvaranja produktivnijeg gospodarstva i boljeg društva. Sve u svemu treba „znati kako“.

„Skrivena zaštita“

Dostizanje efikasnosti u novoj proizvodnji traži zaštitu nove industrije od razvijenije strane konkurencije. Tu zaštitu jedino može dati država. Nekad je ta zaštita mogla biti vidljiva a danas je u najvećem broju slučajeva, zbog propisa Svjetske trgovačke

organizacije (WTO), nevidljiva, „skrivena“. Postizanje punog uspjeha industrijske politike traži usklađenost, odnosno kompatibilnost makroekonomske politike s ciljevima industrijske politike. Industrijska politika bavi se „realnim gospodarstvom“, a u realnom gospodarstvu stvara se „temeljna“ dodatna vrijednost koja čini, direktno i indirektno, najveći dio bruto domaćeg proizvoda, čije je povećanje prvi cilj ekonomske politike. Industrijska politika svih razvijenih zemalja ili onih koje se ubrzano razvijaju, ima vidljivo ili nevidljivo, ali uvijek prvo mjesto.

Fiskalna politika, uključujući politiku oporezivanja, carina i poticaja, monetarna politika, uključujući politiku tečaja i kamatnih stopa, politika javnih (državnih) nabavki-investicija, politika raspodjele dohotka, politika tržišta rada, zaštite okoliša, društveno odgovornog gospodarjenja, itd, usklađuje se s ciljevima industrijske politike. Zemlje koje promoviraju liberalizam i javno su protiv uplitanja države u gospodarstvo na prvi pogled nemaju industrijsku politiku. Međutim, taj veo preko industrijske politike padne kad dođe do gospodarskih kriza. Uostalom, danas najrazvijenije zemlje koje promoviraju liberalnu ekonomsku politiku razvile su se na aktivnoj i sveobuhvatnoj industrijskoj politici, od jake zaštite domaće proizvodnje, preko poticaja izvozu, ne samo ekonomskih, nego političkih i vojnih do različitih ekonomskih subvencija domaćim proizvođačima.

Industrijska politika u stvari daje odgovor na pitanje, za koju proizvodnju i proizvode će država stvarati uvjete za profitabilno poslovanje kroz obrazovanje, sustave za ovladavanje novim tehnologijama, stvaranje i pribavljanje suvremenih tehnologija, kroz izgradnju infrastrukture i institucija koje će biti nefinancijska potpora razvoju ciljanih sektora, kao i osiguravanje kvalitetnog financiranje i zaštite domaće industrije od neloyalne konkurencije i monopola. Država danas, u pravilu, stvara uvjete za profitabilno poslovanje u pojedinim sektorima, odnosno, spušta se do nivoa sektora, a poduzetnici, pokretani svojim interesom, znanjem i poduzetničkim duhom, koristeći elemente koje je pribavila država, proizvode konkurentne proizvode i usluge.

Efikasnost poduzetnika i - države

Primjenjujući ovakav pristup ekonomskoj politici u čijem je temelju bila Industrijska politika, zemlje su postale razvijene.

Zemlje koje nisu koristile niti jedan dio industrijske politike ostale su nerazvijene. Zemlje koje žele zadržati svoj industrijski razvoj, ili ga ubrzati, ne mogu to učiniti bez korištenja suvremene industrijske politike.

Ukratko, može se reći da se konkurentni i novi proizvodi stvaraju u složenom sustavu koji organizira država, a poduzetnici s finalnim proizvodima u koje su ugrađeni i inputi, čiju je proizvodnju organizirala država, natječu se na tržištu. Zbog toga, uspješnost ili konkurentnost nekog proizvoda na tržištu ne ovisi samo o efikasnosti poduzetnika nego i o efikasnosti države. Proizvod ili usluga u pravilu ima veću dodanu vrijednost ako je složeniji. Zato je i cilj ekonomske politike

proizvodnja što složenijih proizvoda. Složeniji proizvodi zahtijevaju usklađene inpute različitih tehnologija, djelatnosti i znanja. Jedina politika koja može stvoriti uvjete u nekoj državi za profitabilnu proizvodnju složenijih proizvoda je Industrijska politika. Sukladno industrijskoj politici za efikasnu proizvodnju složenijih i tehnološki savršenijih proizvoda treba biti organizirana država. Ne može nastati složen proizvod u državi koja ima samo jednostavnu, „plitku“ i nekonzistentnu organizaciju. Zemlja koja ima relativno malo konkurentnih proizvoda na svjetskom tržištu ima neefikasno i nesposobno političko vodstvo države.

Europska unija koja se gradila većim dijelom na liberalnim načelima, nakon posljednje velike svjetske financijske i ekonomske krize pojačala je koncentraciju na industrijsku politiku.

Lanac vrijednosti prerađivačke industrije

Europska komisija je 2010. uputila parlamentu EU-a dokument: *An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era, Putting Competitiveness and Sustainability at Centre Stage* (Brussels, 28.10.2010.; SEC (2010) 1272, 1276).

U ovom dokumentu Europska komisija naglašava „Europa treba industriju. Danas više nego ikad Europa treba industriju i industrija treba Europu. Jedinstveno europsko tržište s 500 milijuna potrošača, 220 milijuna radnika i 20 milijuna poduzetnika ključni je instrument u ostvarivanju konkurentne europske industrije. Svako četvrto radno mjesto u privatnom sektoru EU-a je u prerađivačkoj industriji, a isto tako najmanje jedno od 4 u vezanim uslužnim djelatnostima ovisi o industriji. Oko 80 % privatnih ulaganja u istraživanje i razvoj ubrizgava se u industriju. Ona je pokretač inovacija i daje rješenja za izazove s kojima se susreće društvo. Nužno je za povećanje produktivnosti u prerađivačkoj industriji i povezanom uslužnom sektoru za potporu oživljavanju ekonomskog rasta, kreiranja radnih mjesta te obnovu i održivost ekonomije EU-a da bi se omogućila održivost našeg socijalnog modela. Industrija je stoga u središtu novog modela rasta ekonomije EU-a kako je istaknuto u Strategiji Europe 2020.

Financijska i ekonomska kriza je pomaknula fokus pažnje i usmjerila ga na centralnu važnost jakog kompetitivnog i diverzificiranog lanca vrijednosti prerađivačke industrije za kompetitivnost EU-a i potencijal stvaranja novih radnih mjesta. Ova komunikacija postavlja strateški okvir za novu integriranu industrijsku politiku koja će stimulirati ekonomski oporavak i osiguravajući suvremenu bazu za EU industriju“.

Budući da, vjerojatno, nisu bila zadovoljni rezultatima ovog dokumenta, dvije godine kasnije su uputili novi dokument Europskom parlamentu, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European and Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, pod nazivom „Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery, Industrial Policy Communication Update“* (SWD 2012, 299 final).

Pritisak na europsku industriju

Dokument počinje poglavljem Partnerstvo za jaču europsku industriju. „U vremenu kada financijski problemi ne posustaju, Europa treba svoju realnu ekonomiju više nego ikada kako bi potaknula oporavak ekonomskog rasta i poslova. Naša industrija je dobro pozicionirana kako bi održala ovu ulogu: Europa je svjetski lider u mnogim strateškim sektorima kao što su automobilska industrija, aeronautika, inženjerstvo, svemirska industrija, kemikalije i farmacija. Industrija još uvijek donosi 4/5 europskog izvoza a 80 % investicija u istraživanja i razvoj u privatnom sektoru dolazi upravo iz prerađivačke industrije“.

U svakom slučaju, ekonomska kriza koja još uvijek traje stavila je europsku industriju pod pritisak. Proizvodnja je 10% niža nego prije krize, a više od 3 milijuna industrijskih poslova nestalo je. Samopouzdanje potrošača i poduzeća je stoga nisko. Problemi u bankarskom sektoru otežavaju pristup financiranju. Investicije su ograničene i tvornice su pod pritiskom da se zatvore.

Industrijske aktivnosti imaju također važan efekt prelijevanja na proizvodnju i zaposlenost u drugim sektorima. Za svakih 100 poslova koji se kreiraju u industriji procjenjuje se da se između 60 i 200 novih poslova stvara u ostatku ekonomije.

Okrenutost Europske unije (komisije) industrijskoj politici vidi se i iz dokumenta koji nastao dvije godine nakon prethodnog (2014), EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendation for Future policies koji je izradio Directorate - Generale for Internal Policies (IP/A/ITRE/2014-03).

Promjena raspoloženja prema intervencijama

Dok su u 1990-ima europske institucije bile fokusirane uglavnom na stvaranje jedinstvenog tržišta, začetku monetarne unije i proširenju EU-a, industrijska politika se tek nedavno vratila u europski vokabular i dobila pozornost vlada članica, piše na početku ovog dokumenta. Interes za europsku industrijsku politiku je ponovno isplivao na površinu na prekretnici tisućljeća i igra specifičnu ulogu u formiranju Lisabonske strategije. U svakom slučaju obnovljeni jaki apetit za industrijsku politiku nije izronio dok efekti kreditne krize i prolongiranja ekonomskog usporavanja nisu postali manifest s dramatičnim posljedicama na prerađivačku industriju u nekim zemljama EU-a. Danas promatramo potpunu promjenu raspoloženja prema intervencijama u industrijsku politiku, kao rezultat kombinacije sljedećih faktora: straha od rapidne deindustrijalizacije koja slijedi krizu, ograničenog europskog rasta, novih prilika i zabrana koje su povezane s promjenom klime, konkurencijom ekonomija u razvoju gdje postoji značajno planiranje itd. Sveukupno, velika su očekivanja od industrijske politike koja se čini kao centralni alat za promociju ekonomske transformacije i ponekad čak kao način pomoći državama članicama da se oporave od globalne financijske krize.

Važnost industrijske politike prepoznala je i Svjetska banka. Ovdje upućujemo samo na jedan od mnoštva radova koji je izrađen u okviru Svjetske Banke: „The Rejuvenation of Industrial Policy“, autori Joseph E. Stiglitz, Justin Yifu Lin i Celestin Monga u rujnu 2013. Između ostalog napisali su: „U Europskoj uniji gdje je globalna kriza možda ostavila najdublje dugoročne ekonomske i socijalne štete, gotovo sve vlade preispituju svoju industrijsku strategiju, pokušavajući učiti iz uspješnih iskustava Finske i Njemačke“. Unutar EU-a gdje je ideja industrijske politike imala duboke korijene, razmišljanje je znatno evoluiralo. Pomičući se od svojih obveza prema „horizontalnoj prirodi industrijske politike i kako bi se izbjegao povratak selektivnoj intervencionističkoj politici“ (EC 2005), Komisija je sada usvojila svježi pristup industrijskoj politici koji cilja prema približavanju horizontalne baze ka sektorskoj provedbi koja će uzeti u obzir prikladne mjere informiranja potrošača i promoviranje industrijske izvrsnosti u navedenim sektorima. Specifični sektori su identificirani za davanje potpora (motorna vozila i oprema za transportnu industriju, energetska proizvodna industrija, kemikalije, agroindustrija, itd) i specifične sektorske inicijative koje se preporučuju kako bi se oni promovirali (EC 2010, str 4 i 23). Danas je cijeli odjel Europske komisije posvećen financijama i ljudskim resursima kako bi se dizajnirala i pomogla primijeniti industrijska politika diljem eurozone.

Prioriteti i pouke iz prošlosti

EU industrijska politika ima za cilj poticati rast i konkurentnost prerađivačkog sektora i gospodarstva u cjelini. Integrirana industrijska politika uključuje cijelo područje prioriteta kao što su trgovina, inovacije i energija koji imaju najveći utjecaj na industrijsku konkurentnost. Konkretno su navedeni prioriteti: rast konkurentnosti, ohrabrivanje i poticanje aktivnosti u području inovacija i istraživanja, promoviranje poslovnih aktivnosti koje rezultiraju održivim i društveno odgovornim rastom, rad na osiguravanju sektorima i poduzećima pristupa resursima, uključujući financije, iskusnu i obrazovanu radnu snagu, energiju i sirovine, dobro funkcioniranje unutarnjeg tržišta, poticanje prijateljskog poslovnog okruženja, potpora internacionalizaciji poduzeća EU-a i zaštita prava intelektualnog vlasništva. Za ove ciljeve i politiku EU-a zaduženi su Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. Ključni sektori su, između ostalih: kemijski, automobilski, turizam, tekstilni, obrambeni, kreativne industrije, metalni, mehanički i elektrostrojarski, prehrambeni, zdravstveni, biotehnološki, aeronautički i dr.

Engleski sindikati, u zemlji u kojoj dominantno vlada liberalizam, 2011. godine su razmatrajući posljedice financijske krize iz 2008. na ukupno gospodarstvo, u fokus svojih analiza stavili su industrijsku politiku. Jedan od dokumenata koje su povodom toga izdali odnosi se na pouke njemačke industrijske politike koje bi mogla biti korisne za stabiliziranje i razvoj gospodarstva Ujedinjenog Kraljevstva. U samom uvodu dokumenta naglašeno je da sindikati vjeruju da jaki prerađivački sektor treba biti u srcu britanske ekonomije i da je velika potreba za razvojem sadržajne i moderne industrijske politike.

Britanski Centre Forum, u dokumentu „Britanija treba četvrtu generaciju industrijske politike“, naglašava da se Industrijska politika post financijske krize također percipira kao jedan od glavnih stupova rebalansa ekonomije, kao sredstva pozicioniranja Ujedinjenog Kraljevstva na putu održivog rasta i povećanja otpornosti. Taj rast bi vodio prema fokusu na ohrabrujući rast u širokom polju sektora uključujući prerađivačku industriju.

OECD također posvećuje sve veću pažnju industrijskoj politici kao jednom od temelja politike konkurentnosti.

Međunarodna organizacija rada je 2014. izdala dokument pod nazivom Transforming Economics – Making industrial policy work for growth, jobs and development (Ekonomska transformacija – industrijska politika radi za rast, radna mjesta i razvoj) u kojem, između ostalog piše:

Povijest je pokazala da je u svim slučajevima *uspješnog razvoja* država igrala proaktivnu ulogu, kako u tržištima u razvoju, tako i u kompanijama koje se razvijaju, u ohrabrujućim tehnološkim poboljšanjima, u potpornim procesima učenja i akumulaciji sposobnosti, u micanju infrastrukturnih uskih grla za rast, u reformama poljoprivrede i/ili u financiranju. Uspjeh ne prati neki uniformirani model, već upravo suprotno, obuhvaća različite institucionalne sporazume i politiku. Dijelom zbog širokog niza obrazaca intervencija države koje se koriste da bi se ubrzao rast i razvoj, industrijska politika je još uvijek jedno od *najčešće krivo shvaćenih* područja ekonomske i razvojne politike, koju i podupiratelji i kritičari slično teže ukorijeniti, obično stvarajući neprijateljske pozicije. U svakom slučaju u posljednjim godinama, posebno od nedavne financijske krize, postoji stupanj zbližavanja između dvije perspektive, baziran dijelom na boljem razumijevanju *primijenjene* industrijske politike – i onih uspješnih i onih neuspješnih.

Problem industrijske politike u post-socijalističkim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, proizlazi iz državne politike centralnog planiranja s politikom industrijalizacije, uz minimalno ili gotovo nikakvo uvažavanje tržišnih zakonitosti. Gospodarsko planiranje nije svojstveno samo socijalističkim sustavima, prisutno je i u kapitalističko-tržišnim, ali je način i obuhvat planiranja drugačiji. Različiti instituti i institucije u državnom, mješovitom ili privatnom vlasništvu stalno rade procjene potreba ljudi za nekim proizvodom za narednih deset do pedeset, a u nekim slučajevima i osamdeset godina (očekivana doživljena dob danas rođenog djeteta). Pametne zemlje, svjesne klimatskih promjena, rade strategije i planove i za razdoblja duža od 100 godina. Isto tako procjenjuju koje bi to mogle biti industrije budućnosti.

Pristrani konsenzus

Drugi razlog za negiranje značaja industrijske politike u gospodarskom i društvenom razvoju dolazi od nepoznavanje njene suštine. Tome pridonosi i činjenica da je prava industrijska politika najčešće državna tajna, koja daje konkurentsku prednost

u odnosu na ostale države. Pametna država (i pametne velike kompanije) nikad ne otkriva prave namjere svog razvoja. Otkrivanje tih namjera je zadatak obavještajnih službi, odnosno poslovne špijunaže. Danas zemlja ne može biti razvijena samo na temelju komparativnih prednosti koje su spontano nastale ili su rezultat prirodnih bogatstava. Komparativne i konkurentne prednosti koje je čine razvijenom stječe na temelju znanja, stvaranja novih tehnologija, izgradnje institucija i svega što nastaje svjesnom i pametnom organizacijom države i državne politike.

Geoekonomika je slijedeći razlog za negiranje značaja industrijske politike. Geopolitika je ostvarivanje političkih ciljeva vojnim i političkim sredstvima, a geoekonomika je ostvarivanje političkih ciljeva ekonomskim sredstvima. Jedan od većih instrumenta geoekonomike razvijenog svijeta je Washingtonski konsenzus

kojim se sugerirala primjena njegovih preporuka kao osnova razvoja manje razvijenih zemalja, zemalja u krizi i zemalja u tranziciji iz socijalizma u kapitalizam i tržišnu ekonomiju. Preporuke konsenzusa spadaju u „šok terapiju“ koja zahtijeva brzu privatizaciju, liberalizaciju vanjske trgovine, deregulaciju poslovanja, ponajviše financijskog, čvrstu fiskalnu i monetarnu politiku. Uz takve uvjete slobodno tržište će odraditi sve ostalo i zemlja će u kratkom roku postati razvijena. U takvom pristupu industrijska politika nema mjesta. Ona je u potpunoj suprotnosti s liberalnom politikom Washingtonskog konsenzusa. Promjenu strukture gospodarstva neće odraditi organizirana (industrijska) politika nego čarobnjaštvo „nevidljive ruke“ slobodnog tržišta. Da je to istina onda bi danas zemlje Srednje i južne Amerike imale kineske stope rasta a Kina južnoameričke. Washingtonskim konsenzusom se uglavnom stvorio slobodan pristup kompanijama iz razvijenog svijeta tržištima manje razvijenih zemalja čiji proizvođači nisu imali šanse pred jačom i razvijenijom konkurencijom. Nepripremljeni i bez zaštite i pomoći države oni su izgubili bitku sa stranom konkurencijom. Time su stvoreni uvjeti za suvremeno izrabljivanje siromašnih i zaustavljanje ili usporavanje njihova razvoja. Svijet koji ima najviše koristi od ovog izrabljivanja ima i najviše interesa da se bori i onemogućuje usvajanje kvalitetne i specifičnostima zemlje prilagođene industrijske politike.

Hrvatsko neshvaćanje

Hrvatska politika na žalost još nije shvatila značaj industrijske politike za gospodarski razvoj zemlje, unatoč činjenici da Europska unija posljednjih godina sve više, na različite načine promovira njenu važnost. U industrijsku politiku u širem shvaćanju spada i politika „pametne specijalizacije“ koju provodi Europska unija, tražeći od članica odgovor na pitanje u kojim proizvodnjama će se specijalizirati, odnosno za koje djelatnosti će zemlja stvarati uvjete za profitabilnu proizvodnju. Pojam koji se najčešće čuje u hrvatskoj politici je „strukturne promjene“, a iza toga nikad se ne čuje „industrijska politika“, iako je ona „strukturna politika“ čiji je jedini i glavni zadatak da promijeni strukturu gospodarstva, što rezultira malom proizvodnjom, nedovoljnim brojem radnih mjesta, malim plaćama i sl. Posljedica loše strukture gospodarstva je hrvatsko propadanje prema dnu Europe, deficiti, dugovi, niske plaće, mirovine i dividende. Političke posljedice takvih ekonomski rezultata su iseljavanje radno sposobnih ljudi i demografsko propadanje Hrvatske, što je krupan politički i nacionalni problem. Zbog toga u temelju ne samo gospodarske i makroekonomske strategije, nego i u politici zaustavljanja demografskog propadanja a za demografski razvoj treba stajati industrijska politika.

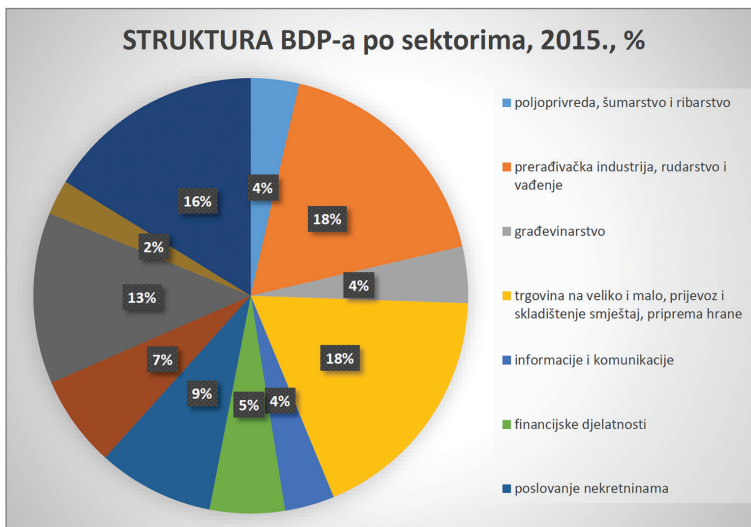
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

Nema više „zlatnih vremena“

Stari način proizvodnje uključivao je mnogo dijelova i njihovo spajanje. Sada se predmeti oblikuju uz pomoć 3D pisaa.

Pišu: dr. sc. Đuro Njavro i mr. sc. Miljenko Šimić¹

Prerađivačka industrija zapošljava 20% ukupnog broja zaposlenih i obuhvaća 21% BDP-a EU-a. Radi se o 30 milijuna radnih mjesta u 230.000 kompanija koje su uglavnom male i srednje veličine. Na slici je prikazana struktura BDP-a za 2015. Udio prerađivačke industrije jednak je onom trgovine, a ako je vjerovati izvješćima koje udio turizma u našem BDP-u stavljaju na frapantnih 17 posto 2015. godine, parirala bi i prihodima od turizma, iako se prava usporedba tu ne može napraviti, s obzirom da se turizam prostire preko velikog broja djelatnosti, pa bi neizbježno došlo do preklapanja. Ništa ovo ne želi reći da je situacija idealna, već da prostora za poboljšanje svakako ima i to bi nas trebalo ispuniti optimizmom.

¹ Autori su zaposlenici Zagrebačke škole poduzetništva i menadžmenta, prvi je dekan

Dominacija prerađivačke industrije

Zbog čega je prerađivačka industrija toliko važna? Rooseveltov institut između ostalog navodi da je 80% svjetske trgovine zasnovano na dobrima, a na uslugama 20%. I usluge ovise o prerađivačkoj industriji, zato što su u velikoj mjeri tek čin korištenja proizvedenih dobara. Maloprodaja i veleprodaja, koje zajedno sačinjavaju 11% američke ekonomije čin su kupovanja i prodaje proizvedenih dobara. Čak je i financijski sektor ovisan o prerađivačkoj industriji zato što financije podrazumijevaju preusmjeravanje viška sredstava koje stvara nefinancijski sektor ekonomije. Viškovi s kojima financijski sektor može poslovati generirani su proizvodnjom.

Zapadni svijet, u koji bismo se htjeli ugledati, i sam se bori s efektima „vađenja utrobe“ svojem gospodarstvu, odnosno premještanja radnih mjesta i tvornica prema tržištima u razvoju. Tako je, primjerice, od 1996. do 2011. SAD izgubio 5,5 milijuna radnih mjesta. Razlozi ovakvim drastičnim padovima zaposlenosti nisu bili samo geografske prirode, već i tehnološke, uslijed raznih poboljšanja u proizvodnosti rada. Ovaj okršaj kapitala i rada doveo je, zajedno s financijskom krizom 2008. i recesijom iz 2010. te krizom prezaduženosti u Europi 2010. do ozbiljnih političkih previranja kao što su jačanje populizma i Brexit.

Robotika umjesto reindustrijalizacije

Rješenje nije u „reindustrijalizaciji“ na temelju nekakvih „zlatnih vremena“, već na osnaženju pojedinaca i fluidnih proizvodnih timova kroz fleksibilne proizvodne aranžmane i naširoko dostupne alate koje pružaju umjetna inteligencija, robotika i suvremeni alatni strojevi. Stari način proizvodnje uključivao je uzimanje dosta dijelova i njihovo spajanje vijcima, ili zavarivanjem. Sada je proizvod moguće oblikovati na računalu i „ispisati“ pomoću 3D-pisača, koji stvara čvrsti predmet slaganjem slojeva materijala jedan na drugi.

Promjene kojima je trenutno izloženo svjetsko gospodarstvo čine četvrtu industrijsku revoluciju. Najnovija revolucija najnovija je u nizu preobrazbi moderne civilizacije koje su započele prvom industrijskom revolucijom (mehanizacijom) koncem 18. i početkom 19. stoljeća.

Tehnologija 3D-ispisa jedna je od krupnih dostignuća. Druge su promjene gotovo jednako dramatične. Novi su materijali lakši, snažniji, i trajniji od starih. Ugljična vlakna zamjenjuju čelik i aluminij u proizvodima u rasponu od zrakoplova do terenskih bicikala.

Digitalna tehnologija već je uzdrmala medijsku i maloprodajnu industriju, kao što su predionice zgazile razboje, a Model T kovače ostavio bez posla. Mnogi će ljudi gledati na tvornice budućnosti sa strepnjom. Više ih neće ispunjavati prljavi strojevi kojima upravljaju ljudi u masnim kombinezonima. Mnogi će biti sterilni i gotovo ispražnjeni. Neki proizvođači već proizvode dvaput više vozila po zaposleniku

nego što su mogli tek desetljeće prije. Mnoga radna mjesta neće biti smještena na tvorničkom parketu, već u obližnjim uredima, koji se biti puni projektanata, inženjera, stručnjaka za IT, logističkih eksperata, marketinškog kadra, i drugih stručnjaka. Radna mjesta u proizvodnji budućnosti zahtijevat će veća umijeća.

Revolucija će utjecati ne samo na to kako se stvari prave, već i gdje. Tvornice su se prije trebale premještati u zemlje s nižim nadnicama kako bi se troškovi rada srezali. Međutim, troškovi rada su sve manje i manje važni: prva generacija iPada od 499 dolara uključivala je samo 33\$ troškova rada u proizvodnji, pri čemu je konačno sastavljanje u Kini sudjelovalo sa samo 8\$. Prekomorska proizvodnja sve se više vraća u bogate zemlje, ne samo zato što kineske plaće rastu, već i zato što sada kompanije žele biti bliže klijentima tako da mogu brže reagirati na promjene u potražnji. I neki su proizvodi toliko sofisticirani da bi bilo od velike koristi ako bi ljudi koji ih prave mogli biti na istom mjestu. Kako smatra savjetodavna tvrtka Boston Consulting Group, na područjima kao što su prijevoz, računala, obrađeni metali i strojevi, 10-30 posto dobara koje Amerika sada uvozi iz Kine moglo bi se napraviti kod kuće do 2020. godine, što bi potaknulo rast američke proizvodnje za 20-55 milijardi dolara godišnje.

Sve manje radnih mjesta

Sve ove mijene se na vrlo dramatičan način odražavaju na tržište rada. Na Svjetskom ekonomskom forumu u Davosu (WEF) 2016. predstavljeno je izvješće o budućnosti radnih mjesta na temelju istraživanja 15 svjetskih ekonomija koje sudjeluju sa 65% ukupne globalne radne snage. Podaci ukazuju na velike šokove koji prožimaju cjelovit lanac nabave i dubinske mijene u svim djelatnostima, čak i onima koje su se donedavno možda smatrale „perspektivnima“ i „sigurnima“. Studija predviđa gubitak 7,1 milijun radnih mjesta, kojeg djelomično kompenzirati otvaranje tek 2 milijuna novih radnih mjesta. Za dvije trećine ovih gubitaka predviđa se da će zapasti uredski i administrativni sektor kako pametni strojevi budu sve više rutinskih zadaća automatizirali. Učinak po uredsko-administrativne poslove iznosit će gubitak 4,76 milijuna radnih mjesta, po djelatnosti proizvodnje gubitak od 1,6 milijuna radnih mjesta, po građevinu i rudarstvo gubitak od skoro 500 tisuća radnih mjesta, po pravne usluge gubitak od 109 tisuća i tako dalje. S druge strane, najveći rast zaposlenosti, mada ni blizu u onolikim razmjerima kakav je pad u spomenutim granama, biti će u poslovnim i financijskim djelatnostima (492 tisuća radnih mjesta), menadžmentu (416 tisuća radnih mjesta), kao i računalno-matematičkoj skupini zanimanja (405 tisuća radnih mjesta). Ovaj izraženi neto negativni učinak po zaposlenost ima zamjetnu rodnu dimenziju: Žene će najviše izgubiti jer su njihova radna mjesta često koncentrirana u sektorima slabog rasta, kao što su prodaja, uredski i administrativni poslovi. Ukratko: dok se muškarci mogu nadati da će za svaka tri izgubljena radna mjesta dobiti jedno u narednih pet godina, žene će izgubiti više od pet radnih mjesta za svako dobiveno.

Neke od remetilačkih promjena koje WEF predviđa – kao što je geopolitička nestabilnost, automatiziranje, strojno učenje, sve jača uloga žena i sveprisutnost mobilnih mreža i aplikacija – započele su prije nekoliko godina, no druge su na obzoru. Drugim riječima, moramo se pripremiti za oluju nezabilježenih, tehničkih, socioekonomskih, geopolitičkih i demografskih pokretača ovih promjena. Ovu neizvjesnost najbolje ilustrira činjenica da će 65% djece koja danas upisuje osnovnu školu, jednog dana raditi na radnim mjestima koja danas niti ne postoje.

Mrvica vedrine iza oblaka

Naličje ove neugodne neizvjesnosti jest perspektiva novih, zasad nesagledivih prilika. Raspetljavanjem snopa tehnoloških pokretača promjena imanentnih četvrtoj industrijskoj revoluciji, možemo doći do vedrije slike glede mogućnosti novih tehnologija u otvaranju novih radnih mjesta, kao što su analiza velike količine podataka (*Big Data*), mobilni Internet, Internet svih stvari i robotika. Ipak, najveći očekivani pokretači stvaranja novih radnih mjesta jesu demografski i socioekonomski po svojoj prirodi, a napose prilike koje nudi mlada demografija i rastući srednji staleži na tržištima u nastajanju te novonastala ekonomska moć i aspiracija žena. Nasuprot tome, geopolitička nestabilnost mogla bi se pokazati najgorom prijetnjom zaposlenosti i stvaranju radnih mjesta na globalnoj razini.

Kako bi se spriječilo ono najgore - prekvalifikacija i stjecanje još viših kvalifikacijskih razina današnjih radnika bit će od ključne važnosti. Nije moguće tek „prebroditi“ tekuću tehnološku revoluciju, čekajući da se radna snaga naredne generacije bolje pripremi. Umjesto toga, od ključne je važnosti da poslovni subjekti preuzmu aktivniju ulogu u podršci svojoj tekućoj radnoj snazi kroz preobuku. Zatim, nužno je da pojedinci odlučno pristupe vlastitom cjeloživotnom učenju, a države što prije i na što kreativniji način stvore okruženje koje će omogućavati spomenuto usavršavanje i osposobljavanje. Poslovna suradnja među različitim industrijskim djelatnostima na formiranju većih repozitorija darovitosti i kvalifikacija bit će nezamjenljiva, kao i razgranata mreža uzajamnih partnerstava, koja će rabiti iste kolaborativne modele koji su danas u podlozi mnogih tehnološko-poslovnih promjena. Pored toga, nužne su bolje metrike i planska pomagala kako bi se bolje predviđalo i upravljalo tekućom preobrazbom na tržištima rada.

Svijet je suočen s temeljitim preobražajem ekonomije koja se udaljava od globalizacije i ubrzanog širenja koje je bilo svojstveno prije financijske krize, a prema sporijoj i manje uzbudljivoj ekonomiji. Studija Deutsche Banka tako navodi: „Uz padajuć trend u demografiji, čini se slabo izglednim da ćemo u narednih nekoliko desetljeća (možda i više) moći iskusiti povratak realnih stopa rasta blizu pretkriznih razina“.

Repatrijacija svjetske ekonomije

Ono što možda nagoviješta stanoviti optimizam, kada već govorimo o hrvatskoj ekonomiji, jest da je danas prije na djelu repatrijacija, nego globalizacija. Opet je prerađivačka industrija glavni činitelj. Nekoć nerazvijene privrede Kine i drugih dijelova Azije tijekom 20-30 godina masovnog proizvodnog iskustva postupno su podizale plaće dolazile u posjed patenata (često i ilegalno), znanja, iskustva, umijeća, tehnologije, obrazovanja i svega drugoga što je uključeno u prerađivačku industriju. Multinacionalne kompanije, donedavno smatrane ključnim čimbenicima globalnog gospodarstva, kao da pozornicu prepuštaju novim, osvježenim nacionalnim akterima. U proteklih pet godina dobit multinacionalnih tvrtki pala je 25%. Povrati na kapital dospjeli su na najnižu razinu u dva desetljeća. Snažni dolar i niske cijene nafte objašnjavaju jedan dio ovog slabljenja. Tehnološke superzvijezde i tvrtke za potrošačku robu s jakim markama još uvijek bilježe uspjeh. Međutim, bol je suviše jaka i dugotrajna da bi ju se odbacilo kao tek malu devijaciju. Oko 40% svih multinacionalnih kompanija ostvaruju povrat na kapital manji od 10%, što je eklatantan podbačaj. U većini industrija one slabije rastu i manje su profitabilne od lokalnih tvrtki koje su ostale u svom dvorištu. Udio globalne dobiti za koju su odgovorne multinacionalne kompanije pao je s 35% prije jednog desetljeća na 30% danas. Za mnoge industrijske, proizvođačke, financijske, geološko-energetske, medijske i telekomunikacijske, njihov globalni dohvat postao je preprekom, ne prednošću.

Razlog tome je što se 30-godišnja arbitražna prilika gasi. Porezno opterećenje tvrtki sniženo je koliko je god to bilo moguće; u Kini, plaće tvorničkih radnika rastu. Lokalne su tvrtke postale sofisticiranije. Mogu krasti, kopirati i smjenjivati inovacije globalnih tvrtki bez izgradnje skupih ureda i tvornica u inozemstvu. Od američke industrije vađenja nafte i plina iz škrljevca do brazilskog bankarstva, od kineske e-trgovine do indijskog telekoma, najnaprednije kompanije su lokalne, ne globalne.

Država je nužna, ali drukčija

Uslijed ovih trendova možda ipak za državu ima mjesta, dapače da je ona iznimno potrebna, ali da to istodobno nije ona država kakvu danas imamo i u Hrvatskoj i s kojom ne bismo mogli učiniti ništa. Ne treba nam država koja njeguje monopole ne samo u realnom sektoru (kao što je maloprodaja, npr.), već u onim daleko osjetljivijim, kao što su obrazovanje, istraživanje i razvoj, znanost, itd. Nužno je da na vodeće pozicije zasjednu donositelji odluka koji će omogućiti osnaživanje svakog čovjeka u našoj malobrojnoj populaciji. Nemamo luksuz velike zemlje pa da s nekom masovnošću možemo ponuditi veliko lokalno tržište domaćim tvrtkama. Ali možemo

- Liberalizirati, privatizirati visoku naobrazbu
- Pojačati ulaganje u istraživanje i razvoj
- Lobirati za interese naših proizvođača u domovini i inozemstvu.

Naobrazba je tema koja zahtijeva posebnu studiju, ali dovoljno je reći da je školstvo nekonkurentno, i da naša hrvatska sveučilišta bilježe vrlo loš rezultat na globalnim rang-listama. Nužno je jedan dio fakultetskih dobara privatizirati, a potom ponuditi vaučere koji prate studente u odabiru između javnih i privatnih obrazovnih institucija. Na taj ćemo način privući ulaganja u visoko obrazovanje, nužna ne samo za nastavu nego i za istraživanje i znanost, ali po mogućnosti i jedan dio izdašnog broja međunarodnih studenata.

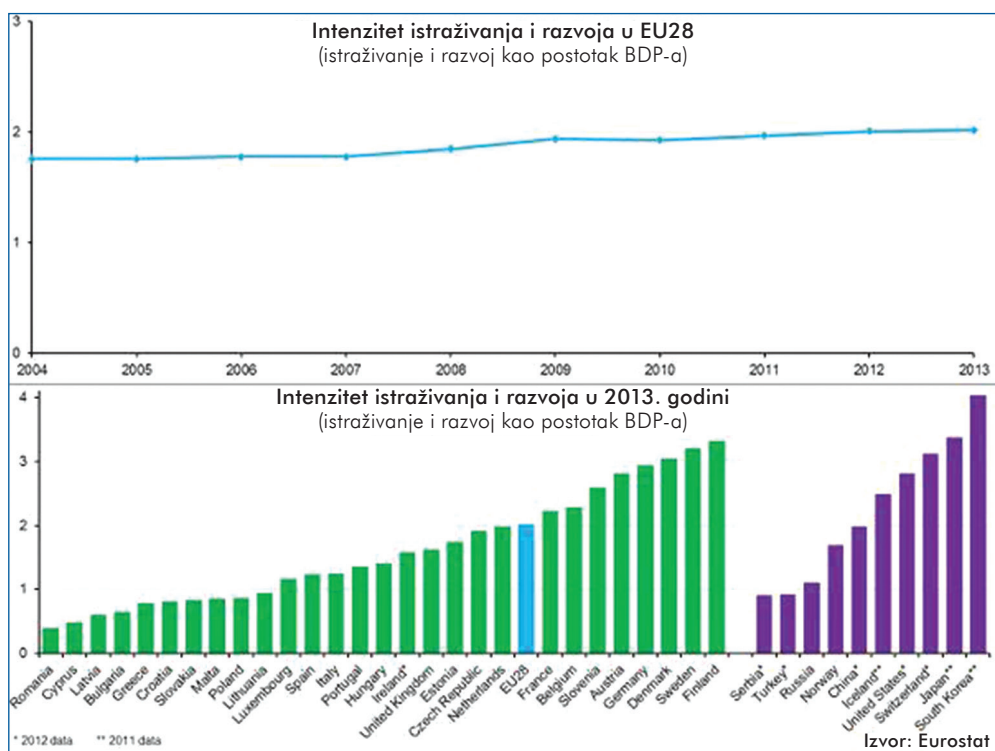
Bez stalnog ulaganja u osvježavanje pokretača inovacija u poslovnim ustrojstvima – u istraživanja i razvoj, nova postrojenja i opremu te umješnu radnu snagu – stabilni industrijski uspjeh nije moguć. Ipak, tvrtke često režu ulaganja u ove temelje prosperiteta u korist kratkoročnih profita, ili tu važnu funkciju jednostavno prepuste drugima putem outsourcinga. U SAD-u korporativni R&D kao udio BDP-a povećao se tek 3 posto od 1999. do 2008, dok se u Kini povećao 187 posto, Koreji 58 posto i Japanu 27 posto, kao i u europskim zemljama poput Mađarske (90 posto), Španjolskoj (66 posto), Finskoj (28 posto), i Njemačkoj (11 posto).

Hrvatski istraživački zaostatak

Hrvatska je prema podacima Eurostata u skupini zemlja s najnižim intenzitetom ulaganja u istraživanje i razvoj u 2013. godini s 0,81 posto. Izdvaja se također i s najizrazitijim smanjenjem tog intenziteta u odnosu na 2004. kada je udio iznosio 1,03 posto. Nordijske zemlje izdvajaju više od 3 posto. U Hrvatskoj je dvadeset puta manje patenata nego što je EU-prosjek prema nalazima Europskog ureda za patente. Hrvatska je 2009. imala 5,6 aplikacija na milijun stanovnika, što je čak manje nego 2002. godine, kada ih je imala 8,3. Slovenija ih je 2009. godine imala 15 puta više od nas – 82, Estonija 38, Češka 25,5, a Mađarska 20. Opet, jaz prema razvijenim zemljama je daleko veći. Lihtenštajn je imao čak 1.280 aplikacija na milijun stanovnika, Švicarska 379, Švedska 306, a prosjek u EU je bio 108, dakle 20-ak puta viši nego u RH, kako navode Šimurina i Buerger u „Specifičnosti sustava oporezivanja dobiti poduzeća u Republici Hrvatskoj i njihov utjecaj na poreznu konkurentnost“, IJF 2012.

Naše ekonomske nedaće te manjkavosti R&D-sustava na prvom su mjestu institucionalne, tj. posljedica lošeg ponašanja države koja nas je usmjerila silaznom putanjom nedovoljnog ulaganja, sporog razvoja i nedovoljne potrošnje tamo gdje je njena uloga neizostavna. Stoga i rješenja ovog problema moraju biti institucionalna i ticati se reforme javne uprave, liberalizacije i privatizacije visokoškolskog obrazovanja, ukidanja neproduktivnih državnih potpora, pribjegavanja poreznim olakšicama,

korporativnog upravljanja javnim poduzećima i sustavima upravljanja ljudskim potencijalima u javnom sektoru. U poticanju inovacija važno je sudjelovanje države, ali one pametne i nenametljive koja će istodobno osigurati individualni angažman i neće ometati motivaciju. Ovu sintezu moguće je postići pristupom poduzetničkog ekosustava kao motora poduzetništva i rasta. Poticanje poduzetničkog duha i naobrazbe trebalo bi podržati ostvarenje ovakvog ekosustava. Tu bi poslovno obrazovanje igralo veliku ulogu. Naime u većini poslovnih škola i programa polaznike se ne obrazuje da bi pokrenuli vlastitu ideju i upustili se u pustolovine i rizike, već ih se školuje za sudjelovanje u već postojećim birokratskim mašinerijama, bilo korporativnim ili onim državnima. Ljude bi, umjesto toga, trebalo konačno početi odgajati u slobodarskom i pustolovnom duhu.

Lobiranje u korist proizvođača

Problem hrvatske industrije ne tiče se samo marketinga ili kapitala. Hrvatskoj industriji nedostaje sami alat da nešto doprinese. Tvrtkama angažiranim u proizvodnim djelatnostima, bilo da proizvode oružje ili vojnu opremu (Šestan-Busch iz Preloga, HS-Produkt, itd.) ili tjesteninu, nedostaje najsofisticiranija oprema, poput industrijske robotike, kojom bi mogle podići kvalitetu svojih proizvoda. Hrvatskim tvrtkama nije lako doći do prvoklasnih strojeva, jer sustavom narudžbi tako sofisticirane opreme vladaju interesi kompanija umreženi u strateške saveze i u gornjem i u donjem dijelu proizvodnog toka. Ne možete kupiti ono što želite, jer npr. njemački Heckler & Koch GmbH možda ne želi da HS-produkt proizvede samokrese koji bi im mogli konkurirati na američkom ili nekom drugom atraktivnom tržištu, pa će lobirati i kod proizvođača opreme, a možda i kod same njemačke vlade da se ta nabava što više zakomplicira. Hrvatske tvrtke suočene s ovakvim preprekama ne mogu same opstati, već im je potrebna snažna lobistička i gospodarsko-diplomatska mreža, suvereni fondovi (SWF-ovl) ne samo kako bi izvezili, nego katkad i kako bi uvezli opremu nužnu da njihove proizvode učine konkurentnima.

Udio industrije hrane u BDP-u

Danas je u RH u djelatnosti proizvodnje hrane, pića i duhanskih proizvoda registrirano oko 3.284 poslovnih subjekata s ostvarenim ukupnim prihodom u 2015. godini od 39 mlrd. kn ili 21% prihoda čitave prerađivačke industrije.

- 3,5 % – udio industrije hrane i pića u ukupnom BDP-u RH
- 21% – udio industrije hrane i pića u bruto društvenom proizvodu prerađivačke industrije
- 40.000 djelatnika zaposleno u industriju hrane, pića i duhana
- proizvodnja hrane, pića i duhana djelatnosti su koje, u usporedbi s drugim djelatnostima prerađivačke industrije u Hrvatskoj, zapošljavaju najviše ljudi i ostvaruju najveći ukupni prihod čemu posebno doprinose velike tvrtke.

Umjesto stručnjaka moramo izvoziti znanje

Hrvatskom proizvodnjom još uvijek ne dominiraju industrije u kojima je konkurentnost kvalitete važnija od cjenovne konkurentnosti.

Piše: prof. dr. Marijana Ivanov¹

U globaliziranoj svjetskoj ekonomiji, zemlje se dijele na one čija gospodarstva napreduju i one koja zaostaju, a Hrvatska je prema većini pokazatelja nažalost u lošijoj skupini. Na razini Europske unije izdvajamo se kao zemlja s visokim troškovima poslovanja i znatnim neiskorištenim kapacitetima industrije koji odgađaju nova ulaganja, koja ne podupire dovoljno investicije u istraživanje i razvoj; koja je prije krize favorizirala građevinarstvo i ulaganja u nekretnine, dok se nova ulaganja uglavnom usmjeravaju u turizam.

Investitori već godinama zaobilaze industrijske djelatnosti jer je domaće tržište premalo, a robni izvoz nedovoljno konkurentan. Faktor ograničenja svakako je i devizni tečaj - stimulativan za uvoz i destimulativan za izvozne sektore, kao i neprilagođenost zakonske regulative koja uz prekomjernu birokratiziranost sustava ograničava fleksibilnost poslovanja i obrazovnog sustava.

Ključna prioritetna područja

U iznalaženju rješenja za spomenute i niz drugih problema, *Industrijska strategija 2014. – 2020.* definirala je četiri ključna prioritetna područja koja bi trebala pridonijeti povećanju obujma industrijske proizvodnje, zaposlenosti, produktivnost i izvoza, a ona uključuju:

¹ Autorica je redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb

- stvaranje stabilnog investicijskog okruženja
- poticanje strateške suradnje industrije i obrazovnog sustava
- restrukturiranje javne uprave i administracije
- razvoj tržišta kapitala (alternativnih izvora financiranja).

Jednostavnije rečeno recept je onaj o kojem pričamo već godinama, a svodi se na provođenje strukturnih reformi, dok je ograničenje konstantno isto - nespremnost i politike i društva na promjene. U kontekstu navedenog treba promatrati i ostvarivost namjera iznesenih u Programu Vlade Republike Hrvatske za mandat 2016. – 2020. kojima se između ostalog ističe:

- da će Vlada „provoditi industrijsku politiku u cilju povećanja konkurentnosti industrije kako bi se osiguralo da zadrži ulogu pokretača održivog razvoja i zapošljavanja u Hrvatskoj“
- da će se Vlada „usmjeriti na privlačenje stranih direktnih ulaganja posebno greenfield ulaganja i ulaganja u izvozne industrije“
- kao i da će se unapređenjem obrazovnog i znanstvenog sustava pridonijeti razvoju „snažne industrijske osnove koja će biti konkurentna na svjetskom tržištu kroz jačanje inovacijskog potencijala i primjenu najnovijih istraživačkih i tehnoloških dostignuća u razvoju novih proizvoda i usluga“.

Porezna reforma, promjene u Zakonu o javnoj nabavi te akcijski planovi administrativnog rasterećenja i smanjenja birokratiziranosti sustava svakako su među pozitivnim pomacima koji bi trebali pridonijeti većoj konkurentnosti, no to zasigurno nije dovoljno.

Na krilima stihije

Kaže se da papir trpi sve, pa tako i obećanja „ovaj put će biti drugačije“. No, dok se i monetarna i fiskalna politika bave financijskom stabilnošću i izlaskom iz procedure prekomjernog deficita (makar i po cijenu aprecijacije kune radi smanjenja omjera javnog duga i BDP-a, s paralelnim učincima na pad prihoda izvoznika i niže troškove uvoza) – hrvatsko gospodarstvo i izvoz uglavnom su prepušteni sami sebi. Ili bolje rečeno stihiji – kako nas, kada i gdje odnese val globalnih ekonomskih zbivanja. Tako nam se ponekad dogodi da bilježimo veće stope rasta BDP-a:

- jer nas povuče rast inozemne potražnje determiniran ekspanzijom drugih ekonomija;
- jer smo konačno savladali administrativne procedure za ostvarivanje bolje iskorištenosti EU fondova;
- jer nam pad svjetske cijene energenata i deflacija smanje troškove uvoza i pogurnu realne stope rasta;

- jer nam geopolitičke nestabilnosti u drugim regijama usmjere veći broj turista na Jadran i potaknu nova domaća i strana ulaganja u turističke smještajne kapacitete;
- jer zbog jakog američkog dolara dio izvoznika ostvaruje veće kunske prihode;
- ili otpisima dugova prema banaka i rješavanjem problema kredita s valutnom klauzulom u CHF slučajno potaknemo i veći rast potrošnje pa nam uz sve ostale slučajnosti i BDP za 2016. zabilježi rast 2,9%.

Prioritetni ciljevi svake ekonomske politike stoga trebaju biti ne samo supstitucija prekomjernog uvoza domaćom proizvodnjom nego daleko više poboljšanje kvalitete i jačanje konkurentnosti domaće industrije i izvoza. Konkretno to znači usmjeravanje financijskih i ljudskih resursa u rast i razvoj onih segmenata proizvodnje koji stvaraju veću dodanu vrijednost; koji su temeljeni na znanju i zapošljavaju visoko obrazovane i adekvatno plaćene radne snage; na naprednim tehnologijama i suvremenim informacijsko-komunikacijskim rješenjima te koji su manje ovisni o uvozu inputa.

Analizirajući krećemo li se u tom pravcu, izneseni su određeni pokazatelji stanja industrije i robnog izvoza, s osvrtom na promjene koje bilježi šest poddjelatnosti koje prema *Industrijskoj strategiji Republike Hrvatske 2014. – 2020.* imaju najveći potencijal za rast i razvoj, uključujući:

- *Proizvodnju osnovnih farmaceutskih proizvoda i pripravaka,*
- *Proizvodnju računala te elektroničkih i optičkih proizvoda,*
- *Proizvodnju gotovih metalnih proizvoda,*
- *Računalno programiranje, savjetovanje i povezane djelatnosti (ICT),*
- *Proizvodnju električne opreme,*
- *Proizvodnju strojeva i uređaja;*

odnosno dvije djelatnosti koje imaju niske potencijale za rast, ali su ocijenjene strateški važnima jer koriste prirodne resurse kojima raspolažemo, a značajne su i za opstanak manje razvijenih regija i ruralnih krajeva Hrvatske :

- *Proizvodnja prehrambenih proizvoda,*
- *Proizvodnja namještaja.*

Kao jedna od kritika dokumenta *Industrijske strategije 2014. – 2020.* često je isticano da iz njega nisu vidljivi izvori pametne specijalizacije, odnosno da je izdvojen preveliki broj poddjelatnosti koje zajedno čine pozamašan dio ukupne industrije. Isto tako često je isticano da strategija nije prilagođena vremenu u kojem živimo, odnosno da se bazira na industrijama koje su imale značaj 60-ih. Takva ocjena dijelom je i točna jer su i analize i zaključci iz strategije primarno bazirani na stanju i pokazateljima o postojećim industrijskim grupacijama (uključujući njihove pokazatelje profitabilnosti, izvozne zastupljenosti, zapošljavanja i relativne važnosti), a ne na viziji stvaranja

drukčije ekonomije koja će proizvoditi i koristiti nove tehnologije, solarne mobitele, električna i samovozeća prometala ..., odnosno široke mogućnosti digitalizacije, robotike i umjetne inteligencije.

Imamo li potencijale za četvrtu tehnološku revoluciju

Područja NKD-a 2007. koja se u statistici uobičajeno vežu uz industrijske djelatnosti su:

- *Rudarstvo i vađenje;*
- *Prerađivačka industrija;*
- *Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija;*
- *Skupljanje, pročišćavanje i opskrba vodom;*

dok se s obzirom na globalne trendove razvoja industrije 4.0 i digitalizacije poslovanja tom popisu opravdano može dodati i područje:

- *Informacije i komunikacije.*

Još početkom tisućljeća udio četiri temeljne industrijske djelatnosti u bruto dodanoj vrijednosti kretao se na razini oko 24%, uz pojedinačni udio prerađivačke industrije nešto veći od 17%. Danas ta područja zajedno čine oko 21% BDV-a, a prerađivačka industrija zasebno svega 15% (treća kolona tablice 1). S druge strane, od početka tisućljeća do danas najveći rast udjela u BDV-u zabilježen je u područjima:

- *Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti;*
- *Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja;*
- *Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane,*

te relativno skroman rast u područjima:

- *Ostale uslužne djelatnosti;*
- *Građevinarstvo (koje je bilježilo znatan rast udjela prije krize ta značajan pad tijekom razdoblja recesije).*

U kom smjeru i kako se razvija hrvatsko gospodarstvo pokazuju podaci i za druga dva područja NKD-a 2007. koja su od početka tisućljeća zabilježila pad udjela u BDV-u usporedo s padom udjela industrije, a to su:

- *Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo;*
- *Informacije i komunikacije;*

čiji se pojedinačni udjeli danas nalaze na razini oko 4% BDV-a. Pri tome je povijesni pad udjela poljoprivrede znatno izraženiji nego u području informacija

i komunikacija, dok su se unutar strukture područja – *Informacije i komunikacije* dogodile strukturne promjene uz rast i razvoj ICT sektora.

Dramatičan tehnološki zaostatak

Ohrabrujući bi mogao biti podatak o rastu udjela stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti u BDV-u, ali jasno pod pretpostavkom da se iza toga nalazi značajniji napredak u tzv. STEM području i prilagodbi za razvoj industrije 4.0. i digitalizacije poslovanja – što uglavnom nije slučaj. Dok svijet ubrzava vođen mogućnostima četvrte tehnološke i industrijske revolucije, mi smo u prosjeku negdje na prelasku između druge i treće – uz trend smanjenja udjela proizvodnih poslovnih aktivnosti te nedovoljnu primjenu novih tehnologija i suvremenih informacijsko-komunikacijskih rješenja. Emigracija brojnih inženjera, mehaničara, liječnika, ICT i drugih stručnjaka u inozemstvo, tako se savršeno uklapaju u našu povijesnu priču o dugoročno niskoj potencijalnoj stopi rasta.

Iz podataka u tablici 1 vidljivo je da se kao zemlja specijaliziramo u uslužnim aktivnostima, uključujući one koje ostvaruju nisku bruto dodanu vrijednost po zaposlenom poput:

- 1) trgovine, prijevoza i turizma koje zapošljavaju 25% radne snage kod pravnih osoba,
- 2) javne uprave, obrane, obrazovanja, zdravstvene zaštite i socijalne skrbi na koje se odnosi čak 27% zaposlenih;

dok djelatnost informacija i komunikacija te financijska djelatnost - koje ostvaruju visok BDV po zaposlenom (i uglavnom zapošljavaju visoko obrazovanu radnu snagu s većim prosječnim plaćama), bilježe udio od svega 6,1% svih zaposlenih kod pravnih osoba.

Tablica 1: Struktura bruto dodane vrijednosti

		Struktura BDV u tekućim cijenama, u prva tri tromjesečja 2016.	BDV po zaposlenom, u kunama, prvo tromjesečje 2016.	Postotak zaposlenih u pravnim osobama, prvo tromjesečje 2016.
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	4,1%	105.962,72	1,9%
B, C, D, E	Prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	21,4%	61.509,51	21,3%
	Od čega: C – Prerađivačka industrija	14,9%	49.942,65	17,6%
F	Građevinarstvo	5,2%	53.478,59	5,9%
G, H, I	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	21,8%	42.683,85	24,6%
J	Informacije i komunikacije	4,3%	87.787,08	3,0%
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	6,6%	130.422,64	3,1%
L	Poslovanje nekretninama	10,4%	1.143.238,77	0,6%
M, N	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	8,1%	56.603,89	8,7%
O, P, Q	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	15,1%	34.519,36	27,4%
R, S, T, U	Ostale uslužne djelatnosti	3,1%	54.540,66	3,5%

Izvor podataka. DZS, statistika bruto domaćeg proizvoda

Uzimajući u obzir sve oblike zapošljavanja (kod pravnih osoba, u obrtu i slobodnim profesijama te osigurane poljoprivrednike i druge) u uslužnim aktivnostima radi čak 65% zaposlenih, a u industrijskim svega 27%. To je jasna slika učinaka zanemarenih ulaganja u ljudski kapital i razvoj industrije u proteklih 20 i više godine, a uzimajući u obzir trend smanjivanja udjela industrije u BDV-u te obrazovnu strukturu zaposlenih i strukturu novih ulaganja - još je jasnija slika ekonomskog zaostajanja i nespremnosti gospodarstva za četvrtu tehnološku i industrijsku revoluciju.

Najveći broj zaposlenih u industriji veže se uz nisko produktivne i nisko-tehnološki intenzivne aktivnosti, a u uslužnim aktivnostima uz one koje koriste niže razine znanja.

Nizak BDV po zaposlenom u prerađivačkoj industriji, tako se javlja kao direktna posljedica niskog stupnja tehnološkog napretka, što je usporedno popraćeno s izvozom robe relativno niskog stupnja dorade, u čijoj proizvodnji uglavnom sudjeluje nisko plaćena radna snaga.

Svega 1,6% svih zaposlenih kod pravnih osoba radi u visoko-tehnološkima industrijskim aktivnostima poput:

- proizvodnje osnovnih farmaceutskih proizvoda i farmaceutskih pripravaka;
- proizvodnje računala te elektroničkih i optičkih proizvoda;
- proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (proizvodnja željezničkih lokomotiva i tračnih vozila, proizvodnja vojnih borbenih vozila te prijevoznih sredstava druge namjene).

Kada se navedenom dodaju podaci o broju zaposlenih u četiri dodatna odjeljka koje je industrijska strategija izdvojila kao poddjelatnosti s najvećim potencijalom za rast i razvoj industrije:

- proizvodnja gotovih metalnih proizvoda;
- računalno programiranje, savjetovanje i povezane djelatnosti (ICT);
- proizvodnja električne opreme;
- te proizvodnja strojeva i uređaja;

radi se o udjelu od tek 6,5% svih zaposlenih kod pravnih osoba, odnosno 5,9% ako se isključi proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava - koja u dokumentu industrijske strategije nije prepoznata kao aktivnost s potencijalom za rast i razvoj domaće industrije.

Pad prometa industrije

U 2016. zabilježen je rast fizičkog obujma industrijske proizvodnje za 5% (a u tome 5,7% u slučaju prerađivačke industrije; – 1.8% za rudarstvo i vađenje te 7% za opskrbu električnom energijom, plinom, parom i klimatizaciju). Istodobno, zabilježen je pad prometa industrije (fakturiranih prihoda od prodaje industrijskih proizvoda i usluga proizvedenih unutar industrije) za 3,2%. Spomenutom padu poglavito je pridonio znatan pad prometa u grupaciji *Energija* (koja je pod utjecajem niskih cijena energenata na svjetskom tržištu), ali i relativno blaže postotno smanjenje prometa u grupacijama *Intermedijarni proizvodi* i *Netrajni proizvodi za široku potrošnju*.

Tablica 2: Promet industrije i obujam industrijske proizvodnje u 2015. i 2016

	Struktura prometa industrije 2016.	Promet industrije* <u>I. – XII. 2016.</u> I. – XII. 2015.	Industrijska proizvodnja** <u>I. – XII. 2016.</u> I. – XII. 2015.	Struktura prometa industrije 2015.	Promet industrije*** <u>I. – XII. 2015.</u> I. – XII. 2014.
		godišnja stopa promjene, u %	godišnja stopa promjene, u %		godišnja stopa promjene, u %
Ukupno industrija	100,00%	-3,2	5,0	100,00%	4,1
Prema GIG-u 2009.					
Intermedijarni proizvodi	30,76%	-2,9	5,1	33,95%	-1,4
Energija	10,82%	-23,4	5,7	9,37%	-22,2
Kapitalni proizvodi	15,86%	2,9	6,3	16,87%	4,1
Trajni proizvodi za široku potrošnju	2,26%	7,0	4,2	2,77%	4,6
Netrajni proizvodi za široku potrošnju	40,3%	-1,0	4,1	37,04%	-0,9
Prema tržištima					
Prodaja na domaće tržište	59,87%	-5,9		55,02%	-0,6
Prodaja na strano tržište (izvoz)	40,13%	0,8		44,98%	9,9

Napomena1: U podatke o prometu industrije uključeni podaci samo za 3.019 poduzeća i njihovih dijelova s 20 i više zaposlenih osoba koji se bave jednom ili više industrijskih djelatnosti te da se promet industrije odnosi samo na područje B – Rudarstvo i vađenje te područje C – Prerađivačka industrija NKD-a 2007.

Napomena 2: Podaci o prometu industrije za 2016. prikupljeni na većem uzorku poduzeća i njihovih dijelova nego podaci za 2015., što djelomično dovodi u pitanje usporedivost navedenih podataka.

Izvori podataka:

* DZS, Indeks prometa industrije u prosincu 2016., Prvi rezultati, objavljeno 28.2.2017.

** DZS, Indeks obujma industrijske proizvodnje te indeksi zaliha, zaposlenih osoba i proizvodnosti rada u industriji u prosincu 2016., Prvi rezultati, objavljeno 30.1.2017.

*** DZS, Indeks prometa industrije u prosincu 2015., Prvi rezultati, objavljeno 12.2.2016.

Iz podataka statistike *Proizvodnja i prodaja industrijskih proizvoda* – PRODCOM (za sve industrijske djelatnosti), vidljiva je struktura vrijednosti prodanih industrijskih

proizvoda u 2015., a u kojoj se pojedinačno ističe visok udio prehrambene industrije (17,06%) nasuprot relativno niskom udjelu pet poddjelatnosti prerađivačke industrije koje je industrijska strategija izdvojila kao aktivnosti s najvećim potencijalom za rast (označene u tablici 3 podebljanim tekstom). Pri tome, iako pet obećavajućih poddjelatnosti bilježe tek 18,02% ukupne prodaje industrije u 2015., u ukupnom robnom izvozu sudjelovale su s udjelom od 28,4% u 2015., odnosno 32,78% u prvih jedanaest mjeseci 2016. Tijekom 2016. sve izdvojene poddjelatnosti bilježile su veći rast izvoza, u čemu se posebno istakla farmaceutska industrija.

Tablica 3: Vrijednost prodanih industrijskih proizvoda i robni izvoz u 2015. i 2016.

		Prodaja industrijskih proizvoda prema statistici PRODCOM*		Struktura robnog izvoza, prema statistici robne razmjene**		Indeks**
		Struktura ukupne prodaje po djelatnostima	Udio prodaje na inozemnom tržištu po djelatnosti	I. – XI. 2015.	I. – XI. 2016.	<u>I. – XI. 2016.</u> I. – XI. 2016.
Ukupno sve industrijske djelatnosti		100,00%	42,70%	100,00%	100,00%	103,6
B	Rudarstvo i vađenje	4,04%	4,60%	0,92%	0,76%	85,1
C	Prerađivačka industrija	83,51%	50,30%	87,91%	88,97%	104,8
Izdvojeni odjelci područja C:						
10	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	17,06%	18,20%	7,89%	8,81%	115,7
14	Proizvodnja odjeće	1,77%	75,30%	5,37%	5,27%	101,6
15	Proizvodnja kože i srodnih proizvoda	1,65%	84,60%	3,39%	3,27%	99,9
16	Prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja	3,23%	64,50%	4,89%	4,83%	102,2
19	Proizvodnja koka i rafiniranih naftnih proizvoda	8,58%	48,70%	7,13%	5,50%	79,8
20	Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	4,37%	62,60%	6,13%	5,27%	89,1
21	Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda ...	3,49%	85,90%	4,78%	7,06%	153,1

22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	2,90%	53,30%	2,66%	3,03%	117,8
23	Proizvodnja ostalih nemetalnih mineral. proizvoda	4,62%	51,20%	3,59%	3,54%	101,9
25	Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	5,78%	63,40%	6,78%	7,78%	118,8
26	Proizvodnja računala te elektroničkih i optičkih proizvoda	1,02%	59,10%	3,17%	3,50%	114,4
27	Proizvodnja električne opreme	3,97%	68,80%	6,25%	7,16%	118,8
28	Proizvodnja strojeva i uređaja, d. n.	3,76%	84,30%	7,42%	7,28%	101,6
29	Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	0,69%	85,45%	3,00%	3,61%	124,8
30	Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	2,53%	69,60%	4,49%	2,17%	50,0
31	Proizvodnja namještaja	2,80%	72,90%	3,06%	2,90%	98,1
D	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	11,24%	4,70%	3,25%	3,07%	97,6
E	Odjeljak 36: Skupljanje, pročišćavanje i opskrba vodom	1,22%	0,20%	-	-	-

* Obuhvaćeni su podaci za „3.317 industrijskih lokalnih jedinica od pravnih osoba i obrtnika s 10 i više zaposlenih“. Izvori podataka: DZS, „Proizvodnja i prodaja industrijskih proizvoda (PRODCOM) U 2015., prvi rezultati“, objavljeno 31.10.2016.

** „Izveštajne jedinice su svi poslovni subjekti, obveznici poreza na dodanu vrijednost, čija vrijednost robne razmjene sa zemljama članicama EU-a prelazi prag uključivanja određenoga za izvještajnu godinu.“ Vrijednost trgovine ispod praga uključivanja je procijenjena. Izvor podataka: DZS, Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom za razdoblje od siječnja do studenoga 2016., objavljeno 8.2.2017.

Deficit robne razmjene

Prema statistici robne razmjene s inozemstvom, u 2015. Hrvatska je ostvarila robni izvoz od 87.772 milijuna kuna, što je 11% više u odnosu na 2014., dok je u 2016. (prema preliminarnim podacima DZS-a objavljenim u veljači 2017.) ostvaren robni izvoz od 92 232 milijuna kuna, uz rast 5,1% u odnosu na 2015. Istodobno u 2016. zabilježen je uvoz robe u visini 147.248 milijardi kuna, što je 4,6% više nego u prethodnoj godini, pa je neto rezultat dodatno produbljivanje deficita u robnoj razmjeni.

Tablica 4: Izvoz i uvoz roba po sektorima SMTK, u milijunima kuna i postotcima

Po sektorima Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije	Izvoz roba I. – XI. 2016.	Uvoz roba I. – XI. 2016.	Pokrivenost uvoza izvozom
Ukupno	83.680	134.689	62%
U tome			
Hrana i žive životinje	9.334	15.186	61%
Pića i duhan	1.324	1.646	80%
Sirove materije, osim goriva	6.244	2.330	268%
Mineralna goriva i maziva	7.648	16.385	
Životinjska i biljna ulja i masti	340	693	49%
Kemijski proizvodi	10.962	19.709	56%
Proizvodi svrstani prema materijalu	13.353	24.352	55%
Strojevi i prijevozna sredstva	19.578	34.627	57%
Razni gotovi proizvodi	14.377	19.676	73%

Izvor podataka: DZS, „Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom za razdoblje od siječnja do prosinca 2016.“, preliminarni podaci objavljeni 8.2.2017.

Robni uvoz proizvoda iz područja prehrambene industrije gotovo je dvostruko veći od robnog izvoza, a prema podacima za 2015. i prvih jedanaest mjeseci 2016., suficit u robnoj razmjeni ostvarujemo u tek nekoliko područja:

- prerađivačke industrije (osim namještaja);
- proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda;
- proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, (osim strojeva i opreme);
- proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava;
- i proizvodnja namještaja.

Svi ostali odjeljci proizvoda prerađivačke industrije zabilježili su robni uvoz veći od izvoza, dok je na razini svih djelatnosti prema NKD-u 2007. ostvaren deficit robne razmjene u visini 52.975 milijuna kuna u 2015., odnosno 55.016 milijuna kuna u 2016 (preliminarni podaci).

Klasificirano prema Standardu međunarodne trgovinske klasifikacije prednjačimo jedino u neto-izvozu sirove materije, dok za sve ostale kategorije proizvoda ostvarujemo uvoz veći od izvoza (vidjeti tablicu 4).

Strategija pametne specijalizacije

Prema podacima objavljenim u dokumentu *Strategije pametne specijalizacije Republike Hrvatske za razdoblje 2016. – 2010.* niti jedan „od 15 najvažnijih hrvatskih izvoznih sektora nije pozicioniran u prvom decilu proizvoda po gospodarskoj složenosti. Od gotovo 200 proizvoda čija je izražena komparativna prednost (eng. Revealed Comparative Advantage, RCA) veća od 1, otprilike polovica nalazi se oko srednjih decila (između 244. i 540. mjesta od 786). ... Hrvatskom proizvodnjom još uvijek ne dominiraju industrije u kojima je konkurentnost u smislu kvalitete važnija od cjenovne konkurentnosti.“ (Izvor: Strategija pametne specijalizacije Republike Hrvatske za razdoblje od 2016. do 2020. godine i akcijski plan za provedbu strategije pametne specijalizacije Republike Hrvatske za razdoblje od 2016. do 2017. godine)

Sveukupno gledajući, kakva nam je industrija takav je i robni izvoz.

Dok ranije izneseni statistički podaci ukazuju na zaostajanje domaće industrije, a mogućnosti primjene robotike i umjetne inteligencije u glavama mnogih i dalje zvuče kao znanstvena fantastika, pred nama je izazov da se u većoj mjeri uključimo u globalne trendove digitalizacije i razvoja Industrije 4.0. Umjesto izvoza ljudi, razvoj hrvatskog gospodarstva treba se temeljiti na izvozu znanja.

Osim nužnih promjena u obrazovnom profilu budućih zaposlenika, za to je potreban i niz drugih promjena koje će ojačati poslovnu klimu i omogućiti veću fleksibilnost sustava u prilagođavanju zahtjevima lokalnog i globalnog tržišta. Ujedno to znači usvajanje nove poslovne filozofije koja stvaranje dodane vrijednosti ne promatra samo kroz stvaranje „hardvera“ – fizičkog proizvoda (robe), nego daleko više kroz stvaranje i isporuku „softvera“ – ugrađenog znanja i visoko stručnih kompetencija, uz primjenu inovativnih poslovnih rješenja koja povećavaju produktivnost i konkurentnost te mogu pridonijeti smanjenju jaza ekonomskog zaostajanja Hrvatske za drugim ekonomijama.

Iako u ovom trenutku ICT sektor bilježi nizak udio u ukupnom gospodarstvu, kao i ukupnom izvozu, prepoznavanje ICT sektora kao jedne od šest industrijskih poddjelatnosti s najvećim potencijalom za rast i razvoj svakako je značajan pomak u percipiranju novih globalnih trendova. Njegovu važnost prepoznala je i Strategija pametne specijalizacije (eng. Smart Specialization Strategy, S3), gdje iako nije izdvojen kao tematsko prioritetno područje S3, naveliko je prisutan kao međusektorska tema „s ciljem daljnjeg razvoja određenih područja primjene“ uključujući: ICT rješenja povezana s energetskektorom (pametni gradovi i napredne komunalne usluge), rješenja u e-zdravstvu, područja procesne i ugradbene računalne automatizacije i upravljačkih procesa, robotike i niz drugih, uključujući primjenu i povezivanje s domaćom industrijom.

Informatički sustavi kontrolori fizičke proizvodnje

Iako je zasad više riječ o informatizaciji raznih, ne samo proizvodnih procesa, pametni industrijski pogon postaje realnost.

Piše: Goran Šaravanja¹

Još 2011. pojam Industrija 4.0 smislio je njemački Forschungsunion – Unija znanosti i industrije. Radi se o pojmu informatizacije industrijske proizvodnje koji podrazumijeva da strojevi komuniciraju međusobno i s ljudima tijekom cijelog proizvodnog procesa. Pametni industrijski pogon bi karakterizirao informatičke sustave koje nadgledaju fizičke proizvodne procese. Ti informatički sustavi generirali bi virtualne kopije proizvoda kako bi se eventualne greške i unapređenja brže otkrilo i ispravilo ili primijenilo, i na kraju ti bi sustavi mogli donositi autonomne odluke. Koncept industrija 4.0 spaja fizičke objekte s informatičkim mrežama. Premda se danas više radi o viziji, informatizacija raznih procesa, ne samo proizvodnih, je realnost.

Glavne su karakteristike industrije 4.0:

Povezanost: kibernetičko-fizički sustavi omogućuju ljudima i „pametnim“ pogonima da međusobno komuniciraju;

Virtualizacija: stvaranje virtualne kopije pametnog pogona spajanjem podataka iz senzora i simulacijskih modela proizvoda – kvalitetniji prijenos digitalnih uputa fizičkom procesu proizvodnje;

Decentralizacija: kibernetičko – fizički sustavi mogu samostalno donositi odluke tijekom proizvodnje;

Upravljanje u realnom vremenu: analiza i skupljanje podataka kako bi se tijekom proizvodnje mogli poboljšati/izmijeniti načini proizvodnje.

¹ Autor je glavni ekonomist INE

Kako Industrija 4.0 utječe na ekonomiju?

Međusobna informatičko upravljачka povezanost strojeva, interakcija s ljudima, ispravljanje grešaka tijekom proizvodnog procesa, unapređenje logističkih lanaca, te ekonomski isplativa proizvodnja malih količina dobara elementi su koji povećavaju produktivnost i energetska učinkovitost, smanjuju troškove, povećavaju dobit i na kraju doprinose gospodarskom rastu. Takve promjene otvaraju potencijal za kreiranje novih proizvoda i usluga. Dakle, mogućnosti su velike. Ali kao što svaka medalja ima dvije strane, tako i svaka prilika nosi rizike.

Prilično je jasno kako informatizacija procesa mijenja načine rada. Već danas se suočavamo s pitanjem kako ljudi mogu raditi sa sve modernijim i kompleksnijim strojevima, gdje su radni procesi sve fleksibilniji, transparentniji, a sve više aktivnosti automatizirano ili digitalizirano. U scenariju gdje automatizacija rada prevladava tehnologija od ljudi preuzima ulogu praćenja i kontrole. Generiraju se znatne količine podataka i radnici temeljem tih podataka rade i opslužuju strojeve. U hibridnoj varijanti kombinirano djelovanje ljudi i strojeva pratit će i upravljati procesima. Kako taj scenarij podrazumijeva veći angažman zaposlenih, raste njihovo opterećenje. U takozvanom specijalističkom scenariju zaposlenici koriste sustave i pametni strojevi pružaju podršku pri donošenju odluka. U ovom scenariju zadržava se dominantna uloga kvalificiranih zaposlenika.

Osim povezanosti, budućnost rada u ovakvom svijetu karakterizirat će skupljanje i razrada sve većeg broja podataka i njihovu distribuciju istih na više strojeva i ljudi, dakle spajanje proizvodnih i analitičkih poslova što bi trebalo povećati efikasnost i produktivnost. Dodatna automatizacija administrativnih poslova je izvjesna. Jednako tako će se istovremeno interaktivno odvijati proizvodni procesi na više različitih lokacija i država gdje su proizvodni pogoni određeni kompanija.

Koliko je god evidentno da ovakav razvoj proizvodnje donosi prednosti, on istovremeno unosi značajne posljedice i izazove za postojeća poduzeća. Svaka tehnološka promjena može do tada vodeće kompanije dovesti do propasti ako joj se ne prilagode. Sjetimo se proizvođača filma Kodaka kojeg je digitalizacija odvela u zaborav ili Nokiju, koja je prije 10 godina bila vodeći proizvođač mobilnih telefona.

Kako sačuvati poslovne tajne?

U gospodarstvu gdje su lanci opskrbe i proizvodnje već rasprostranjeni na razne kompanije preko cijelih kontinenata, čak i po cijelom svijetu, lako je zamisliti kako podaci generirani od senzora i informatiziranih strojeva mogu komplicirati čuvanje poslovne tajne. Kako će se regulatorni okvir postaviti prema pitanju zaštite korporativnih i osobnih podataka koji bi se generirali u digitaliziranom proizvodnom procesu? Pitanje je slojevitije nego se možda čini na prvi pogled. Primjerice, kako se postaviti u situaciji gdje treća strana u proizvodnom procesu dobije uvid u strategiju

druge kompanije na temelju podataka s kojima raspolaže – odnosno, kada podaci koji se koriste za jednu svrhu mogu biti od velike koristi za nešto nevezano? Kako u takvoj situaciji postaviti regulatorni i zakonski okvir tako da kompanije mogu zaštititi svoja prava, a istovremeno ih potaknuti da inoviraju, riskiraju i traže nove prilike? To je samo jedan aspekt na koji odgovor mora dati država/javna uprava.

S druge strane, iluzorno je očekivati da će svaki proizvođač, svaka kompanija moći uvijek spriječiti krađu digitalnih podataka proizvodnog procesa. Kako se u toj situaciji postaviti? Naime, hoće li sve kompanije u jednom proizvodnom procesu biti odgovorne za takav propust ili samo jedna specifična kompaniji iz koje su ukradeni podaci? Odgovor na ovo pitanje bi, primjerice, direktno utjecao na visinu premija za osiguranje za kompanije.

Treći je izazov zaštita osobnih podataka. U informatiziranoj proizvodnji osobni podaci radnika – lokacija, kvaliteta radnog učinka itd. – generiraju se češće i mogu, u krivim rukama biti zlouporabljani, te prouzročiti probleme. U Europskoj uniji su ograničenja pristupu takvim podacima, u pravilu, rigorozno regulirana. Ako se ne mogu dijeliti kompanijama u drugim dijelovima svijeta s manje kvalitetnim standardima zaštite, kako će to utjecati na efikasnost globalnih lanaca opskrbe i proizvodnje?

Još jedno otvoreno pitanje je vrsta tehnologije i zabrana trgovine. Primjerice, enkriptijske tehnologije su poželjne, čak potrebne za vjerodostojnu komunikaciju strojeva već danas. Europska unija dozvoljava dostavu takvih tehnologija unutar Unije i nekolicini zemalja izvan nje poput Kanade i SAD-a. Međutim, takva se tehnologija definira kao „dual use“ odnosno za dvostruku namjenu što znači da podliježe ograničenju izvoza i drugačijoj pravnoj nadležnosti. S druge strane zemlje poput Kine dopuštaju korištenje takvih tehnologija isključivo pod licencom. Ako proizvod sadrži kriptiranu komponentu kako legalno poslovati u takvim, ekonomski važnim okruženjima? U ovom slučaju tehnološki napredak stvara pravnu neizvjesnost koja može predstavljati značajnu barijeru razmjenu.

Hrvatski kontekst

Opisane tehnološke promjene podrazumijevale bi znatne promjene u načinu rada i kvalifikacijama koje bi radnicima bile potrebne za zapošljavanje. Bilo kakva primjena takvih tehnologija podrazumijevala bi usredotočenost na dogradnju obrazovnog sustava. Ključno je pitanje kako podesiti taj sustav da bismo današnje učenike pripremili za sutrašnji rad. Nije to samo pitanje učenika, već i učitelja i poslodavaca. Dakle, kao društvo moramo razmisliti kako osposobiti učitelje i poslodavce koji su završili formalno obrazovanje puno prije industrije 4.0 da i oni mogu odgojiti današnje i buduće učenike, odnosno što bolje koristiti kvalitetan kadar kojeg bi taj obrazovni sustav proizvodio. S obzirom na to da je Industrija 4.0 kao ideja potekla iz Njemačke lako je pasti u zamku da bi Hrvatska trebala na isti način pristupiti

problemu prilagodbe. Primjerice, samo zato što je riječ o tehnološkim promjenama ne znači da će jedini dobitnici biti ljudi koji su fakultetski obrazovani u domeni informatike i matematike.

Naime, iako Njemačku karakterizira kvalitetan visokotehnološki industrijski sektor, ona je poznata i po tome što ima izvrsno razvijene strukture strukovnog obrazovanja koje su istovjetne fakultetskim kvalifikacijama. I u hrvatskom kontekstu, o tome treba voditi računa.

Poticajan utjecaj ulaska u EU

Često spomenuta veza između obrazovnog sustava i poslodavaca također je bitna (danas, kao i u kontekstu Industrije 4.0). Kvalitetna dvosmjerna komunikacija između obrazovnih institucija i privatnog sektora koja podrazumijeva fleksibilnost jednih i drugih bit će iznimno važna u situaciji gdje tehnološki napredak mijenja radne navike, prilike i traži drugačije vještine od trenutno raspoloživih i potrebnih. Kako iskoristiti resurse privatnog sektora, fakulteta i ostalih obrazovnih institucija da se ta komunikacija i suradnja ostvare i razviju, važno je pitanje.

I kada bi se ta suradnja postigla država kao regulator i provoditelj politika, zakona i propisa morala bi je pratiti i provedbom. U zemlji gdje je zakonski i regulatorni okvir često nejasan, kompliciran, skup, a primjena neujednačena, tehnološki napredak koji bi rezultirao navedenim promjenama na tržištu, u radnim procesima itd., nosi puno rizika. Pitanje je kako nagovještaj promjena iskoristiti za unapređenje sustava, odnosno da on potakne gospodarske i ostale aktivnosti umjesto da ih koči.

Kada razmišljamo o hrvatskom kontekstu Industrije 4.0 prvo treba naglasiti da smo važan strateški cilj ostvarili ulaskom u Europsku uniju. Kao punopravna članica EU-a, Hrvatska će automatski primjenjivati sve eventualne standarde vezane uz Industriju 4.0. Na taj će način smanjiti rizik ulaganja u Hrvatsku jer neće trebati dogovarati posebne režime s EU-om ili (gospodarski važnim) zemljama s kojima EU ima definirane odnose u smislu razmjene podataka, njihove zaštite itd.

Treba imati na umu da tehnološke promjene koje čine sastavni dio Industrije 4.0 nisu isključivo vezane uz industrijsku proizvodnju. Mala i srednja poduzeća, razne grane gospodarstva poput poljoprivrede, energetike, infrastrukture pa i usluge mogu koristiti tehnologije i procese koji se spominju uz Industriju 4.0. To što Njemačku karakterizira visok udio industrijske proizvodnje u BDP-u i visoka tehnološka komponenta bitno određuje njen smjer, isto kao što bi se struktura hrvatskog gospodarstva, njezina geografija i objektivne mogućnosti naših kompanija morale uzeti u obzir kada razmišljamo o Industriji 4.0. Nije primjerice teško zamisliti kako se nove tehnologije mogu koristiti za efikasnije održavanje infrastrukture od autocesta, vodovoda do elektrodistribucijskih mreža. Takva tehnologija može poslužiti za kvalitetnije praćenje potrošnje što bi dodatno poboljšalo planiranje izgradnje potrebne infrastrukture. To bi bio jedan vid učinkovitijeg korištenja javnih resursa.

Ili primjerice, kada je riječ o istraživanju i razvoju tehnologija, gotovo je nezamislivo da ijedna hrvatska kompanija ima dovoljno snažnu bilancu koja bi mogla podržati dugoročno samostalan program razvoja. Za zemlju poput Hrvatske, s malim kompanijama u europskim razmjerima važnost partnera je još veća, jer osim što se financijski, tehnološki i ostali rizici dijele s partnerima, pruža mogućnost učenja od drugih. Osim u čisto komercijalnom smislu, partnerstvo otvara mogućnosti razvoja za razne domaće institute. Samim time, iznimno je bitno imati kvalitetan regulatorni okvir za zaštitu podataka i pri osmišljavanju istog posebno razmisliti kako postići adekvatnu zaštitu i motivirati kompanije da ulažu u unapređenje i razvoj.

Nove tehnologije nedvojbeno remete status quo. Hoće li nam pomoći da, kao društvo, budemo otvoreniji promjenama? Naime, neki će poslovi nestati dok se drugi stvaraju. Problem je, kao i uvijek, bojazan onih koji gube poslove da neće biti angažirani na tim novim poslovima. Kada je riječ o spomenutim, bolje plaćenim poslovima, treba razmišljati o prilagodbi Zakona o radu s obzirom na to da nove tehnologije podrazumijevaju veći stupanj fleksibilnosti. Ključno je pitanje također, ne samo za Zakon o radu, kako privući kvalitetnu radnu snagu u Hrvatsku. Pretpostavimo da se obrazovni sustav odazove izazovu i generira pristojan kadar s adekvatnim vještinama, ulog postaje veći, u smislu da bi valjalo zadržati većinu takvog kadra. To, primjerice, otvara pitanje oporezivanja rada. Atraktivniji okvir podrazumijevao bi niže prosječne stope oporezivanja rada, povlačeći pitanje kako financirati sustav socijalne zaštite, koji će svakako imati važnu ulogu u amortizaciji negativnih posljedica tehnološkog napretka. Budući da tehnološki napredak može pogoršati nejednakost u društvu, imamo razloga podrobnije razmisliti o ovom aspektu mogućeg razvoja.

Novi izazovi – stare dvojbe

Nema jednostavnih rješenja ili točnih odgovora. Kontekst je iznimno važan – bez njega se ne mogu pronaći adekvatna rješenja. Drugim riječima, ne možemo kopirati tuđi pristup, moramo naći vlastiti. Evidentno je da će odgovori na utjecaj tehnoloških promjena koje podrazumijeva pojam Industrije 4.0 biti višeslojni i kompleksni. Kada je riječ o industrijskoj politici u kontekstu Industrije 4.0 za Hrvatsku, ključ je ipak u unapređenju vlastitih institucija koje će osigurati pravnu sigurnost, adekvatan obrazovni sustav, potaknuti ljude da rade, poduzetnike da stvaraju i nuditi primjerenu socijalnu zaštitu onima kojima je to potrebno. Početni bi korak trebao biti, kad su već strojevi počeli međusobno komunicirati, da razne državne institucije, privatni sektor, škole i fakulteti unaprijede međusobnu komunikaciju ne bi li svi skupa ponudili kvalitetnija rješenja na izazove i prilike koje stvaraju i donose tehnološke promjene.

Iz drugog kuta

TEHNOLOGIJA I RAZVOJ

Robotizacija za početnike

Razvoj tehnike u posljednjih šest desetljeća potpuno je promijenio sve postojeće paradigme, pa i onu o materijalnoj proizvodnji. Ušlo se u digitalno-robotičko doba koje omogućuje efikasnost. Međutim samo materijalna proizvodnja omogućuje stvaranje fizičkih tijela potrebnih za svakodnevni život.

Piše: prof. emer. Igor Čatić¹

Tko je započeo raditi sredinom 20. stoljeća, svjedokom je možda najubrzanijih tehničkih promjena u cijeloj prošlosti ljudskog roda. Umjetna, čovjekova tehnika a time i materijalna kultura stara je najmanje 3,3 milijuna godina. U samo posljednjih šest desetljeća u potpunosti se promijenio proizvodni lanac od zamisli o potrebnom proizvodu do pohrane preostatka proizvodnoga otpada i isluženog proizvoda.

¹ Autor je umirovljeni profesor Fakulteta strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu

Povijest razvoja ljudskog biće podudara se s poviješću alata. Kada se ljudsko biće uspravilo pred kojih 6 milijuna godina, jedini alat kojim je raspolagao bila je ruka. Koja je do danas ostala najuniverzalniji alat (O. Spengler, 1931.). Do druge polovice 20. stoljeća alati su bili namijenjeni stvaranju materijalnih tvorevina, stvari. Tada je počeo sve dinamičniji razvoj novog sredstva djelovanja, novog alata (B. Gates), računala.

Računalo, uključivo pametne telefone, postaje sve zastupljenije u svakodnevnom životu, ali i u razvoju i proizvodnji svih vrsta proizvoda, pa i hvatljivih tijela.

Istodobno je došlo do snažnog razvoja robota, neživih tvorevina, koji mogu biti industrijski, uslužni i društveni. Valja ovu podjelu oprimirati. Industrijski roboti npr. pridržavaju elektrodu pri zavarivanju ili vade proizvode iz kalupa. Uslužni roboti peru širokotrupne zrakoplove, sudjeluju u vađenju mina ili čiste prostorije. Najnovije dostignuće i to hrvatskih znanstvenika s FSB-a je robotski sustav RONNA koji pomaže neurokirurgu pri operacijama na mozgu (profesionalna uslužna djelatnost). Roboti već služe i kao vojnici, a mogu nalikovati ljudskim bićima. To su humanoidni roboti. Pred nekoliko godina otkriven je u Tehničkom muzeju u Münchenu, prvi muškoliki robot, android koji potječe iz 1812. (A. Tebart). Za ženske (robotice) uveden je naziv ginolde (S. Ham, 2013.). Drugu skupinu čine ostali roboti, npr. vrlo prošireni bankomati. Po definiciji i bespilotne letjelice, popularni dronovi također su roboti. Dugo vremena javnost je doživljavala robote kroz karakterističnu robotsku ruku, obično dijela proizvodnih linija. Danas su sve prošireniji društveni roboti namijenjeni odgoju djece ili pomažući roboti za starije: rehabilitacijski roboti, uslužni (npr. njegovoti-roboti njegovatelji) ili društbenički roboti.

I znanje je samo informacija

Računala omogućuju razvoj umjetne inteligencije, koja se ostvaruje kroz 2D i 3D likove – avatare ili programe. Tako npr. super računalo *Watson* posjeduje najbolju bazu podataka o liječenju raka. Programi umjetne inteligencije mogu služiti kao pomoć pri liječenju, pisanju novinskih tekstova ili sakupljanju građe za potrebe advokatskih poslova. Sve to opravdava ocjenu da se ušlo u digitalno-robotsko doba. Stvara se dojam da su važna samo računala, mobiteli i roboti. Treba biti svjestan činjenice da je računalo samo sredstvo djelovanja (materijalna tvorevina) koje treba uz računalca i podršku realnog svijeta, energiju. Za računalo koje je zapravo prividni, virtualni alat važi iskaz: „nema računala bez alata, ali ima i alata i bez računala“.

Prijelaz u digitalno-robotsko doba povezan je s potrebama novih znanja, vještina te umijeća. Reforme obrazovanja i odgoja u svijetu temelje se na forsiranju znanja. Pritom postaju nevažne vještine, sposobnosti i umijeća, za zadovoljavanje ljudskih potreba. U glasovitoj piramidi potrebnih ljudskih potreba A. H. Maslowa temeljni je sloj fiziološki koji obuhvaća disanje, hranu, vodu, seks, spavanje, izlučivanje i

homeostazu (Ljudsko biće osjeća potrebu za transcendentnošću, Nova prisutnost, 3/2013).

Konačno, znanje treba promatrati kao informaciju. Sjajna je misao šefa kadrova *Siemensa* iz 1999. „Informacije se ne može jesti, pod informacijama se ne spava, u njih se ne oblači“. A i znanje je samo informacija. Računala i sve izvedenice rezultat su uspješne primjene vještina, sposobnosti i umijeća za potrebe stvarnog života. Sada je moguće pristupiti raščlambi suvremenog lanca od ideje do pohrane preostatka. Pritom treba imati trajno na umu da, znanje nije dovoljno, potrebne su i vještine i umješnost.

Raščlamba lanca

Ulazak u digitalno-robotsko doba, omogućili su mikroelektronika, laseri i računala krajem pedesetih i šezdesetih godina te revolucionarna promjena, aditivna proizvodnja, poznatija kao 3D tiskanje osamdesetih, kao i razvoj robota. Pritom treba posebno naglasiti. Mikroelektroničke dijelove ili sprave, računala i robote ali i energetska opremu treba proizvesti, jer su to materijalne tvorevine. A rezultat aditivne proizvodnje je fizička tvorevina kao rezultat digitalnih naredbi.

Ideja (informacija) o nekom proizvodu pravo je svakoga. No sada se javljaju tri informacijske djelatnosti: projektiranje, konstruiranje i dizajniranje zamišljenog proizvoda. Nekada su proizvodi skicirani ili razvijeni na crtačkoj daski, danas se to radi s pomoću računala. To se u načelu označuje složenom kraticom ili akronimom CAD (*Computer Aided Design*).

U jednom predavanju u okviru završnog izvještaja o izvrsnom europskom projektu o aditivnoj proizvodnji Katedre za preradu polimera FSB-a pojavila se sintagma: *digitalni materijali* (2015). Podrobnom raščlambom došlo se do nove složene kratice CADM (Computer Aided Development of Materials – razvoj materijala s pomoću računala). Tijekom provedenih sintezologijskih istraživanja došlo se do sljedećih rezultata. Materijali se mogu podijeliti u dvije osnovne skupine. To su *fizički* (analogni) i *informacijski* materijali. Informacijski materijali mogu biti: *analogni informacijski materijali* (AIM), poput arhivskih spisa, materijala za sjednice, recepata, analognog zvuka i slika, ali i knjige (osnovni sadržaj je informacija, a papir je nosač informacije). *Digitalni informacijski materijali* (DIM) su digitalni zapisi npr. slika, zvuka ali i razvijenih novih materijala. Pripremljenih za aditivnu proizvodnju dijelova. Pritom je moguće AIM digitalizirati i obrnuto.

Akronim CADM izvorno je objavljen u časopisu *Materials World* u siječnju 2016, a postoje i njemačka te slovenska verzija. No, najrazrađenija inačica je objavljena u časopisu *Svet polimera* (*Razvoj materijala s pomoću računala*, 3/2016.). Uvođenjem te složene kratice (svako slovo = jedan naziv) definirano je novo područje znanstveno-inženjerskog djelovanja u lancu razvoja proizvoda. To je u osnovni informatička

djelatnost, pri čemu su informatička znanja i vještine te poznavanje materijala samo preduvjet za uspješno rješenje zadatka.

Proizvodnja i izrada s pomoću računala

Osnovni problem u razlikovnosti riječi proizvodnja i izrada je u nepoznavanju značenja naziva. Nije to slučaj samo u ovoj sredini, već diljem svijeta. U čemu je problem? Ispravno je kazati izrađena je drvena igračka, ali gumena brtva ili porculanski tanjur su proizvedeni. Ideja o tome potječe od dr. sc. strojarstva (alatni strojevi), a kasnije prof. filozofije Güntera Ropohla, koji je u svojoj knjizi „Eine Systemtheorie der Technik“ (1979) definirao područje *proizvodne tehnike* (nj. Produktionstechnik, E. production technology ili fabrication) kao rezultat *procesne tehnike* (nj. Verfahrenstechnik, e. process technology) i *izradbene tehnike*. (nj. Fertigungstechnik, e. manufacturing). Terminologiju na ovom području u pravilu stvaraju strojari. Oni imaju na umu prvenstveno metale i njima je u pravilu primjerena riječ izrada. Slično je i s drvom i dijelom plastike, preciznije plastomerima. Ispravno je kazati izrađena je metalna osovina, drveni stolac ili plastična čaša. Ovdje se radi o slučaju kada se materijal, npr. aluminijski blok ili plastični granulati prave na jednom mjestu a izradci na, često vrlo udaljenom, drugom mjestu. Međutim dio plastike, preciznije duromeri, guma i keramika slijede praksu pravljenja kruha. Kod kruha najprije se načini smjesa, zatim se kruh oblikuje rukama u neki izduženi oblik (štruca) ili u kalupu. No, uporabna svojstva kruha postižu se pečenjem, ma što to značilo. Isto je kod ostalih sličnih materijala. Kaučukova, duromerna (npr. epoksidna) ili keramička smjesa najprije se oblikuju u željeni oblik a zatim očvrstnu, npr. pečenjem ili polimeriziranjem i/ili umreživanjem na licu mjesta (*in-situ*). I nastane proizvod od tog materijala. Zaključak, proizvodnja i izrada dva su bitno različita pojma. Zato postoje navedeni akronimi CAPR i CAM.

Prema DIN 8580 postoji 6 osnovnih skupina proizvodnih postupaka. To su: praoblikovanje, preoblikovanje, odvajanje, povezivanje, oslojavanje i promjena svojstava proizvoda.

Primjer klasičnog praoblikovanja je lijevanje 7 dijelova za Apoksiomena u kalupu. Prije više od dva tisućljeća. Taj način stvaranje početnog oblika proizvoda u kalupu star je 4,3 milijarde godina, od nastajanja cikrona u Zemljinoj unutrašnjosti (svojevrsnom kalupu). Tek 1987. došlo je do revolucionarne promjene. Tada je izumljen prvi postupak i to aditivne proizvodnje. Radi se o postupku stereolitografije (SLA ili SL). Kapljevita, foto-očvršćujuća epoksidna smjesa (duromer) nanosi se sloj po sloj a slojevi zatim očvršćuju s pomoću laserskog snopa. To je primjer gdje se najprije praoblikuje (sloj po sloj) a zatim slijedi polimerizacija i umreživanje djelovanjem lasera. Danas ta sve brojnija skupina postupaka praoblikovanja sve uspješnije zamjenjuje onu u kalupima. Koja je sada pretežno namijenjena velikim serijama. Taj način praoblikovanja postaje sve popularniji i u umjetnosti.

Postupcima preoblikovanja izrađuje se npr. nakit od srebrne žice. Postupci razdvajanja bili su prvi i to izradbeni postupci. Zgodna je usporedba što povezuje tesare, mesare i kirurge. Svi sredstvom djelovanja, oštrim alatom, razdvajaju organske polimere. Tesar biljne, drvo sjekirom, mesar, nožem ili pilom animalne polimere. Poseban je slučaj kirurg koji od njih mora biti najprecizniji, skalpelom ljudsko tijelo koje je također organski polimer.

Najpoznatiji postupci povezivanja su zavarivanje. Zanimljivo je da su ljudi pred 4 tisuće godina izumili lemljenje, pa su dva dijela Apoksiomena spojena na ostale lemljenjem. Postupcima oslojavanja vrlo često se provodi površinska zaštita ili ukrašavanje dijelova, a u postupke promjene strukture ubraja se kaljenje sa svrhom postizavanja više tvrdoće.

Od gotovog proizvoda do pohrane preostatka

Zeleni su uspjeli u svojim naporima i uveden je pojam kružnog gospodarstva. Pri proizvodnji ili izradi javlja se odgovarajući otpad. Odnosno, nastaje nepopravljivim ili isluženim proizvodom. To je također područje materijalne proizvodnje, jer se od otpada mogu proizvesti novi proizvodi. Pritom je nemoguće beskonačno recikliranje zbog trajnog opadanja potrebnih svojstava. No, to je posebna tema koja izlazi iz okvira ovih razmatranja. Istodobno treba biti svjestan da se sve ne može reciklirati (mehanički oporabiti) pa su nužna i druga rješenja. I za ovo područje treba proizvesti potrebnu opremu koja je često slična onoj u drugim industrijama. Poput usitnjavačica, sušilica itd. Kružno gospodarstvo se javnosti najčešće prodaje u *croatoenglish* verziji, kao cirkularna ekonomija. Ekonomija je znanost, a gospodarstvo je djelatnost.

Robotizacija i umjetna inteligencija

Već je ukazano na činjenicu da se projektantske, konstruktorske i dizajnerske aktivnosti smatraju specifičnim oblikom informacijskih djelatnosti. Potpuno isti zaključak vrijedi za sve organizacijske oblike proizvodnje. Sada se nastoji platformu, koncept prvenstveno informacijskog povezivanja svih aktivnosti u lancu i dodatnih aktivnosti kao što je to robotizacija prikazati kao 4. industrijsku revoluciju, pod nazivom *Industrija 4.0*. Računalno povezivanje, pa ni proizvodnje, nije nešto revolucionarno. Pred tridesetak godina to se zvalo CIM (Computer Integrated Manufacturing). O tom konceptu računalnog povezivanja, koji je među ostalim najavljivao *tvornice duhova*, danas se više ne govori. Stoga treba samo pobliže razmotriti nužne aktivnosti u proizvodnji hvatljivih tijela, materijalnih tvorevina. I što moraju znati nositelji tih aktivnosti. Pretežni dio tog područja je sama proizvodnja.

Tu se susreću dvije skupine stručnjaka. Oni koji znaju što treba načiniti i oni koji to znaju učiniti. Svejedno je radi li se odjeća, obuća, mobiteli, računala, vozila, uključivo brodovlje ili slične tvorevine.

Poznaje li se proizvodnja od ideje do pohrane preostatka jasno je da prva skupina, proizvodni inženjeri (uvjetno teoretičari) moraju savladati znanja koja su potrebna za uspješnu proizvodnju. To znači poznavati osnove razvoja proizvoda i izbora potrebnih materijala te pravila uspješne organizacije i pouzdane proizvodnje. Moraju na minimum svesti i utrošak energije tijekom proizvodnje. Moraju poznavati i osnovna pravila kružnog gospodarstva. Pritom moraju biti svjesni da njihova djelatnost, rad mora biti u funkciji društveno-humanističkih ciljeva. Međutim samo rijetki među njima imaju iskustva u stvaranju realnih materijalnih tvorevina. Od inženjera (teoretičara, uputničara) ne očekuje se da sami zavaruju. To je zadatak vještog stručnog radnika, zavarivača. U proizvodnim jedinicama dolazi do pretvaranja teorijskih znanja u realni svijet. U kojoj mjeri će roboti zamijeniti vješte stručne radnike otvoreno je pitanje. Kao i uvijek postoje poslovi podobniji za robote i oni za ljudska bića. Premda sve više poslova preuzimaju roboti kao npr. pri zavarivanju dijelova vozila. Javljaju se sve učestalije i egzoskeleti, kao vanjski oblik kiborgiziranja ljudskog bića koji olakšavaju teške poslove proizvodnih radnika. Istodobno, teško je zamisliti da će humanoidne robotice, ginolde u dogledno vrijeme preuzeti zadatke vezilja.

Kao alatničarski znanstvenik, koji je i sam radio na poslovima kalfe (pomoćnika majstora) i konstruktor na tim zadacima, smatram da će oni još dugo vremena biti potrebni. Naime, nekada su alatničari potreban alat za željeni proizvod mogli načiniti iz *glave*, što je prošlost. Ali nije prošlost osnovni zadatak alatničarskog zanatnika, tj. sastaviti u funkcionalnu cjelinu dijelove načinjene klasičnim ili informatiziranim proizvodnim strojevima.

Teoretičari i praktičari

Razmotri li se cijeli suvremeni proizvodni lanac dolazi se do zaključka. Nositelji razvoja od ideje do pohrane preostatka proizvoda, su uvjetno rečeno, teoretičari. Oni moraju potrebnim vještinama poučiti osposobljene praktičare, kako to izvesti. To znači da inženjeri razvijaju znanje, a ono je informacija. Dakle i proizvodni inženjeri su informatičari. Istodobno treba dobro promišljati koje vještine trebaju savladati oni koji se obrazuju i odgajaju u sustavu strukovnog obrazovanja.

U posljednjih nekoliko desetljeća potpuno je promijenjena proizvodna paradigma. Uvođenje računala omogućilo je aditivnu proizvodnju, bolje vođenje konkretnog procesa i cjelokupne proizvodnje. Uvođenje robota omogućuje povišenje proizvodnosti i zamjenu teškoga fizičkog rada ljudskog bića. Paleta materijala se bitno proširila, već postoje proizvodi načinjeni u jednom ciklusu od nekoliko raznovrsnih materijala. Sve učestalije se javljaju sve brojnije inačice osnovnih postupaka.

Međutim sve te promjene moguće je u potpunosti iskoristiti uz uvjet da postoje poduzeća kojima je osnovna djelatnost proizvodnja materijalnih tvorevina. Ako takva postoje, moguće ih je optimirati, informatizirati, robotizirati itd.

Signali

BOGATI I SIROMAŠNI

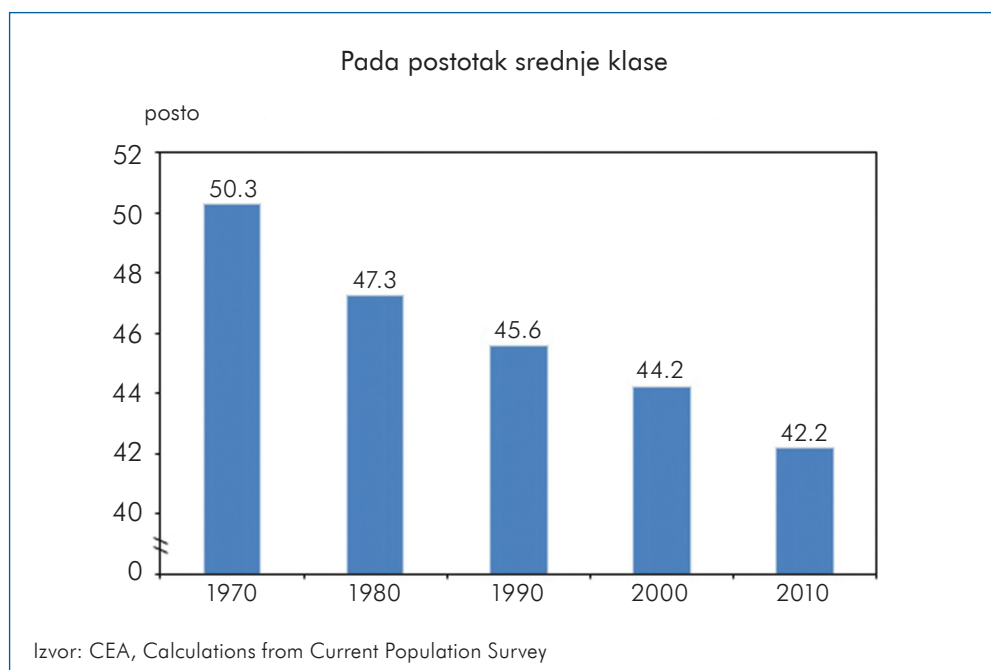
Pod povećalom novih istraživanja

Nejednolika distribucija bogatstva (i siromaštva) kako u globalnim razmjerima tako i unutar pojedinih regija i zemalja nezaobilazna je tema razmatranja ekonomskih, socioloških i drugih (znanstvenih) disciplina, a pogotovo medijskih iskaza. Kada se učini da je sve izanalizirano uzduž i poprijeko, uvijek se pojavi dotad neotkriveni dio obzora.

Da imate 2.222 dolara, računajući bankovne pologe, financijske investicije i druge oblike imovine (uz odbitak dugova) zacijelo se ne biste osjećali naročito imućnim. Ipak, bili biste bogatiji od polovice svjetskog stanovništva, kako tvrde autori lanjskog izvještaja o globalnom bogatstvu Istraživačkog instituta bankarske kuće Credit Suisse, objavljenog krajem 2016. Kada biste imali 71.560 USD statističari bi vas uvrstili među deset posto najbogatijih stanovnika našeg planeta. Sretnici koji posjeduju više 744.700 USD mogli bi se smatrati pripadnicima skupine od jedan posto – protiv kojih učestalo negoduju glasači diljem svijeta, smatrajući ih eksploatatorskom klasom.

Za razliku od sličnih istraživačkih proučavanja prosperiteta i nejednakosti, stručnjaci švicarskog instituta stavili su pod povećalo imovinu kućanstava, a ne dohodak. Podaci su neujednačeni, naročito pri vrhu i pri dnu imovinske ljestvice. Ali uz nešto pretpostavljanja, autori izvještaja izračunali su da globalna kućanstva posjeduju financijsku i drugu imovinu u vrijednosti od gotovo 256 trilijuna dolara sredinom 2016. To je tri do četiri puta više od svjetskoga BDP-a. Kada bi se to bogatstvo ravnomjerno podijelilo, svakome odraslom stanovniku pripalo bi 52.000 USD.

Ali u stvarnosti vodećih deset posto posjeduju 89 posto globalnoga bogatstva. Među tih deset posto zateklo se 44 milijuna Kineza, tj. oko 4,4 posto odrasloga stanovništva najmnogoljudnije zemlje u svijetu. Mnogo veći broj Kineza (gotovo polovica odraslog stanovništva) svrstalo se u slijedeće tri skupine. Sličnu „izbočinu“ uočavamo i pri dnu ljestvice gdje se svrstalo mnoštvo Indijaca s imovinom između 30 i 603 dolara.

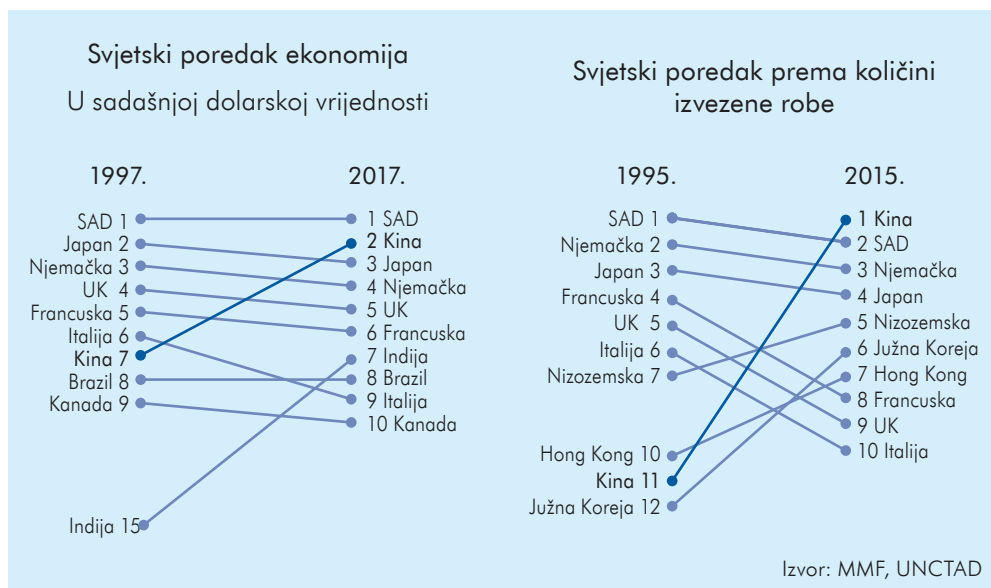

Skupinu pri dnu čini neobična mješavina, tamo su siromašne zemlje gdje mnogi ljudi nemaju ništa, ali i bogate u kojima dio stanovništva posjeduje još manje imovine. Uključuje iznenađujući broj Amerikanaca (više od 21 milijun) čiji dugovi premašuju imovinu. Za utjehu, većina Amerikanaca pripada kategoriji imućnih. Više od 40 posto je u skupini koja čini 10 posto globalnoga bogatstva, a 18 milijuna u kategoriji je globalnih jedan posto po bogatstvu. Neki od onih koji javno negoduju protiv globalne elite vjerojatno niti ne znaju da i sami pripadaju toj kategoriji.

SNAGA SVJETSKIH EKONOMIJA

Snažan prodor Kine

U protekla dva desetljeća, tj. 1997. do 2017. na ljestvici vodećih svjetskih privreda nije bilo znatnijih promjena osim nagloga uspona Kine i Indije. Nešto je više promjena zabilježeno na tablici svjetskog izvoza robe, ali i tu je Kina doživjela spektakularan uspon i čak se popela na prvo mjesto, pretekavši SAD. Na toj tablici Indija se ne pojavljuje među prvih deset.

NESLAVAN AUSTRALSKI REKORD

Proždrljivi kockarski aparati

Više od 400 stanovnika najmanjega kontinenta svake godine oduzme vlastiti život zbog kockarskih dugova koji su posljedica prekomjerne liberalizacije toga „poroka“.

Svjetska zdravstvena organizacija, ali i mnogi drugi čimbenici, uključujući sve veći broj liječnika, godinama smanjuju prostor u kojemu mogu opstati pušači cigareta. S punim pravom, moglo bi se reći, ali čini se da su znatno popustljiviji prema nekim drugim ovisnostima koje također ugrožavaju fizičko i psihičko zdravlje ljudi. Ponajprije – kockanju. I na hrvatskim televizijskim ekranima redovito se izvješćuje o zgodicima na lotu, a nije zanemariv ni broj posjetitelja kladionica.

Međutim, čini se da su kockarske muke ipak najraširenije u Australiji, gdje prema procjenama svake godine zbog problema s tom ovisnošću 400 osoba oduzme sebi život. Umalo tako svojedobno nije okončala svoj život Kate Seselja (sudeći prema prezimenu mogla bi porijeklom biti s balkanskih prostora) 37-godišnja majka šestero djece u Novom Južnom Walesu. Namjeravala je automobilom se zajuriti u drvo nakon što je na poker aparatima izgubila više od pola milijuna australskih dolara (384.000 USD). Takvi aparati nalaze se tamo posvud.

Australija se namjerava ozbiljnije uhvatiti u koštac s tim „porokom“. Lani su kockarski gubici u zemlji iznosili 760 AD (585 USD) po stanovniku, što je neslavan svjetski rekord, ispred Hong Konga i Finske gdje je taj „porok“ također raširen. Više od polovice od 23 milijarde AD što su ih Australci prokockali u fiskalnoj 2015. godini završilo je u poker aparatima u gradovima i gradićima diljem zemlje.

Dok je u većini zemalja kockanje ograničeno na kockarnice i kladionice u Australiji nema „diskriminacije“ i sreća se može na kocku staviti u bezbroj javnih lokala. Iako ima manje od pola posto svjetskoga stanovništva ta zemlja ima petinu svjetskih poker aparata. Nema mnogo političke volje da se nešto promijeni jer je industrija kocke veliki donator političkim strankama i postala je zamjetan dio nacionalne privrede. U 2015. od poreza na tu ovisnost uprihodovano je u državnu riznicu 5,8 milijardi AD. Popustljivost je zamjetna na državnoj i lokalnoj razini.

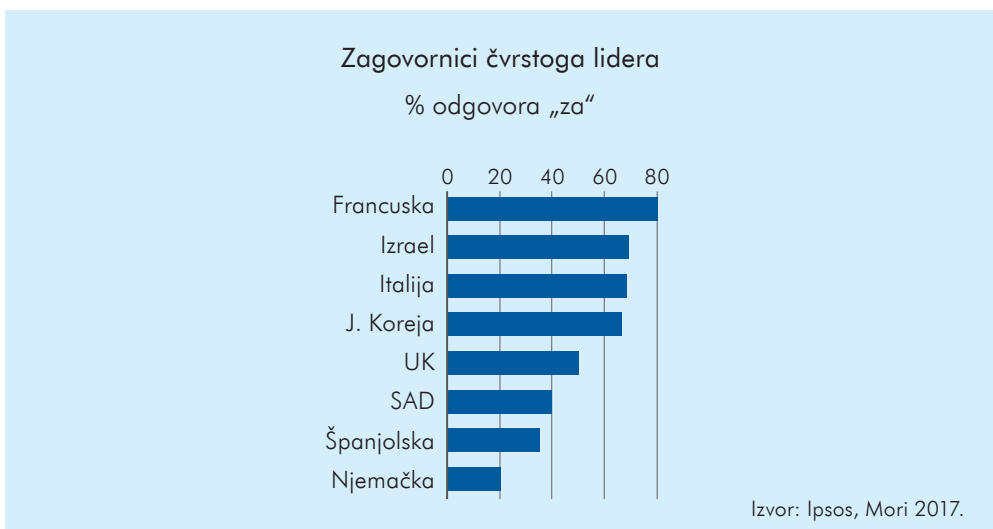
Poker aparati na najmanjem kontinentu počeli su se množiti 1950-ih kada su legalizirani u Novom Južnom Walesu, najmnogoljudnijem dijelu. Njihovo „usavršavanje“ od bučnih „jednorukih razbojnika“ do sofisticiranih aparata za video igre ohrabrilu je i druga područja Australije da ih počnu primjenjivati 1990-ih i sada čine glavni pogon industrije kocke. Svaki šesti Australac koji redovito igra na tim aparatima ima ozbiljne probleme s ovisnošću i godišnji gubitak od oko 21.000

dolara, što čini trećinu prosječne plaće. Procjenjuje se da društveni troškovi kockanja dostižu 4,7 milijardi dolara na godinu. Bilo je ozbiljnih pokušaja da se stane na kraj tom zlu, ali jači su bili pojedinačni interesi političara, pri čemu se Australija ne razlikuje mnogo od većine drugih zemalja.

ANKETE

Žele snažnijega vođu

Kada biste upitali ljude diljem planeta jesu li za potpunu demokraciju ili za autoritarnu vlast, većina bi vjerojatno iskazala sklonost prema prvoj opciji. Međutim, u Francuskoj, koja je i danas mnogima uzor slobode, bratstva i jednakosti, čak 80 posto anketiranih građana željelo bi na čelu države vidjeti „čvrstu ruku“, tj. snažnoga lidera koji se neće sustezati od kršenja pravila kako bi se ostvarili „viši“ nacionalni ciljevi. Zamjetan je broj takvih u još nekim zemljama npr. Izraelu, Italiji i Južnoj Koreji, a najmanji je u Njemačkoj, što nije teško protumačiti s obzirom na iskustva iz ne tako daleke prošlosti.

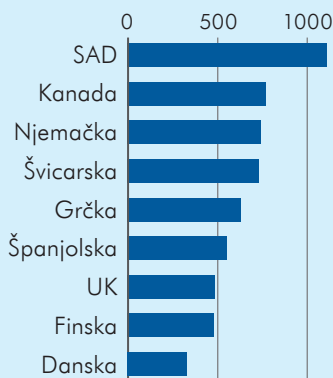

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Skupi lijekovi za bogate

Stanovnici mnogih nedovoljno razvijenih zemalja žale se na neadekvatnu zdravstvenu zaštitu i posebice na skupe lijekove. Iznimka nije ni Hrvatska u kojoj dodatno zdravstveno osiguranje (kojeg su oslobođeni samo najsiromašniji građani) stoji 840 kuna. Ipak, ni bogatijima taj dio troška nije zanemariv pa tako Amerikanci samo za lijekove na recept u prosjeku godišnje moraju platiti više od tisuću dolara, a neizvjesno je koliko će obećanje novoga predsjednika Donalda Trumpa o smanjenju toga izdatka postati praksa. Naravno, nigdje nije dobro biti bolestan, ali među razvijenim zemljama najmanji račun za lijekove moraju podmirivati Finci i Danci.

Potrošnja za lijekove na recept
Godišnji izdaci po osobi (USD)

Izvor: OECD

Nove knjige

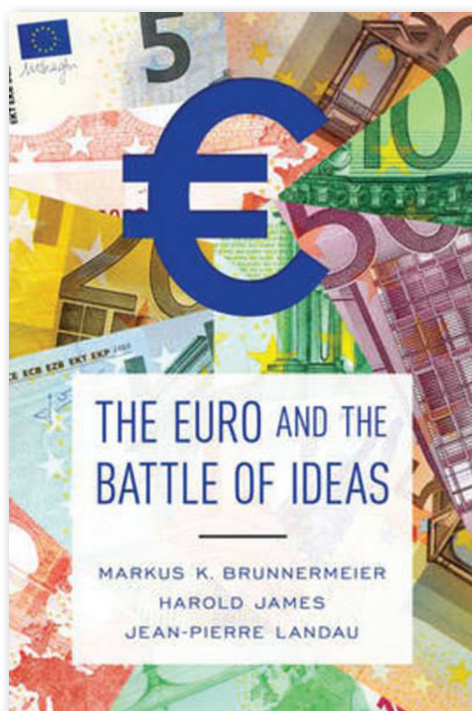
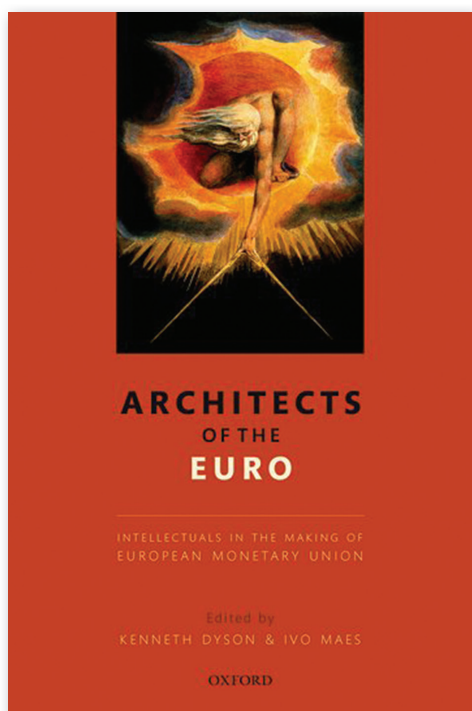
Uzroci krhkosti eura

Petorica autora u dvije knjige (Arhitekti eura: Intelektualci u stvaranju Europske monetarne unije i Euro i bitka ideja) pokušavaju naći uzroke nestabilnosti jedinstvene europske valute, zaključujući da je krupna pogreška u nedovoljnom dijalogu koji bi pomogao u prevladavanju temeljnih ideoloških razmimoilaženja.

S obzirom na činjenicu da je Europa zahvaćena niskim rastom i političkim previranjima, prirodno je postaviti jednostavno pitanje: Što su mislili tehnokrati koji su stvorili jedinstvenu valutu? Kennet Dyson i Ivo Maes u knjizi Arhitekti eura: Intelektualci u stvaranju Europske monetarne unije (Architects of the euro: Intellectuals in the Making of European Monetary Union, izdavač Oxford University Press, 328 str.) sjedinili su biografske skice deset ekonomista i nositelja ekonomskih mjera, uključujući Roberta Triffinu i Jacquesa Delorsa, koji su pomogli u uspostavi eura. Iako su se ti pojedinci razlikovali u svojim specifičnim vizijama monetarne unije, bili su suglasni glede nekoliko temeljnih načela – kojih se EU

uglavnom ne drži. Vjerovali su da bi unija trebala poticati simetrično reguliranje, umjesto što nerazmjerno opterećuje zemlje koje upadaju u proračunske deficite, što se događa s aktualnim sustavom. Bili su suglasni da bi eurozona trebala obuhvaćati mali broj ključnih država s konvergentnim privredama, umjesto veću, divergentnu skupinu država koje su se naknadno priključile. Također su bili suglasni da će funkcioniranje monetarne unije iziskivati ekstenzivnu bankovnu, fiskalnu i političku suradnju, nasuprot minimalističkom sustavu koji je nastao.

Markus K. Brunnermeyer, Harold James i Jean Pierre Landau u knjizi Euro i bitka ideja (The Euro and the Battle of Ideas, izdavač Princeton Uni-

versyti Press, 448 str.) razvijaju priču sve do danas i analiziraju tehno-kratske prepirke o tomu kako upravljati krizom eura. Oni izričito odbacuju stajalište da su neusklađeni interesi kreditora i dužnika doveli do političkih sukoba unutar eurozone. Umjesto toga ukazuju na francusko-njemačka neslaganja o nizu ekonomskih ideja, koje analiziraju s iznimnom lucidnošću i oštrinom. Na koncu zaključuju kako su se ekonomisti, političari i centralni bankari mogli usuglasiti o nizu temeljnih ideoloških razilaženja – da su više uzajamno razgovarali. A i euro bi se mogao reformirati. Knjige također ukazuju da su kritični politički činitelji bili dužnosnici i vlade

zemalja članica unije umjesto tehno-krata koji upravljaju euro sustavom. Čak i kad bi se tehno-kratski savjetnici usuglasili, politički obziri i uski interesi gurnuli bi političke gospodare u različite smjerove. Obje knjige zaključuju da Njemačka dominira nad ostalim članicama i da je znala u debatama iznijeti uvjerljiva stajališta o politici eura. Ukazuju kako je njemačko vjerovanje u konkurentne valutne tečajeve, promicanje izvoza i otvorenost tržišta naprosto rezultat kulturnih sklonosti i tehničkih doktrina. To je odraz duboko ukorijenjenih ekonomskih interesa, biračkih imperativa i institucionalnoga nasljedstva. (mr)

Nepouzdana statistički dometi

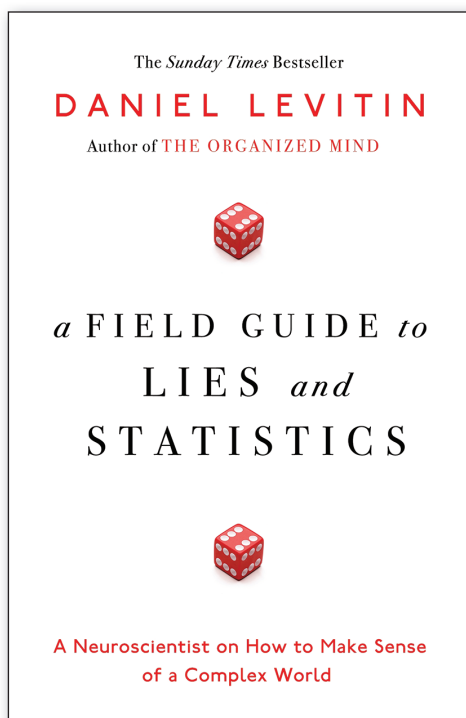
U knjizi vodič u laži i statistiku autor Daniel Levitin pokazao je da i suhoparno štivo o brojevima ne mora biti dosadno, ako se upotpuni inspirativnim i duhovitim primjerima lakovjernosti.

Govoriti o statistici kao lažljivoj računskoj disciplini teško bi se moglo smatrati originalnim. Napisano je bezbroj knjiga u kojima se kritiziraju statistika i statističari kao nepouzdana izvori informacija. Ipak, uvijek se iznova javljaju novi kritičari koji nas podsjećaju koliko je nepouzdana ono što nam nudi ta disciplina i njezini protagonisti.

Armiji kritičara pridružio se Daniel Levitin u knjizi Vodič u laži i statistiku (*A Field Guide to Lies and Statistics*, izdavač Dutton 28 USD i Viking 14,99 GBP – 292 str.). Ljudi danas dobivaju pet puta više informacija nego prije 30-ak godina. Uz tolike podatke koji nas zasipaju lako se izgubiti u prostoru i vremenu. Jedna političarka rabi statistiku da bi poduprla svoje tvrdnje; neke novine iznose drugu činjenicu kojom to pobijaju. Neki ekonomist navodi činjenicu pokušavajući dokazati da su oboje u krivu. U Vodiču u laži i statistiku američki neuroznanstvenik Daniel Levitin pokazuje čitatelju kako će pronaći put kroz svu tu brojčanu zbrku.

Statističke zamke

Knjiga o statistici, kao što prikazuju brojni primjeri, može biti prilično dosadna, ali ovaj autor prilično je

inspirativan. Uostalom, prije no što je postao sveučilišni istraživač i znanstvenik bio je stand-up komičar. Oboružan iskustvom i vještinama iz svega čime se bavio svoju je knjigu začinio originalnim dosjetkama. Tako bilježi da „u prosjeku svako ljudsko biće ima jedan testis“ kako bi ukazao koliko prosjek može biti zavaravajući u opisu stanovništva. Bira zanimljive primjere, nudeći čitatelju odmor od detaljne analize vje-

rojatnosti. Samo povremeno stil mu je dosadan.

Navodeći brojne primjere Levitin pokazuje kako statistika može navesti ljude da skrenu s pravog puta. Uzmimo kao primjer sljedeću tvrdnju, koja bi u prvim mah mogla izgledati savršeno razumnom: „U 35 godina koliko se ne primjenjuje zakonska zabrana na uporabu marihuane, broj pušača udvostručuje se svake godine.“ Ali čovjek ubrzo shvaća da je to glupost. Čak i da se počelo s jednim pušačem, uz udvostručenje svake godine nakon tri i pol desetljeća bilo bi ih 17 milijardi. To donekle podsjeća na legendu o postanku šaha kada je indijski vlastodržac ponudio izumitelju nagradu kakvu god želi i začudio se što je potonji zatražio da mu se na prvo polje stavi jedno zrno žita (ili riže) i zatim udvostručuje do 64 kvadratića koliko ih ima šahovska ploča. Naravno, u cijelom kraljevstvu nije bilo toliko zrna. Levitin u svojoj knjizi pred čitatelje iznosi slične statističke zamke, poučavajući ih da ništa ne uzimaju zdravo za gotovo, tj. da ne budu lakovjerni. To je efektivna pedagoška taktika.

Od pogreške do zavaravanja

Neke statističke tvrdnje pokazu se kao potpuno pogrešne, ali mnogo češće su zavaravajuće. To nije uvijek lako uočiti bez logičnog razmišljanja jer brojevi su objektivni i apolitični. Imajte na umu da stručnjaci mogu zastraniti i ne shvaćajući da su to učinili,

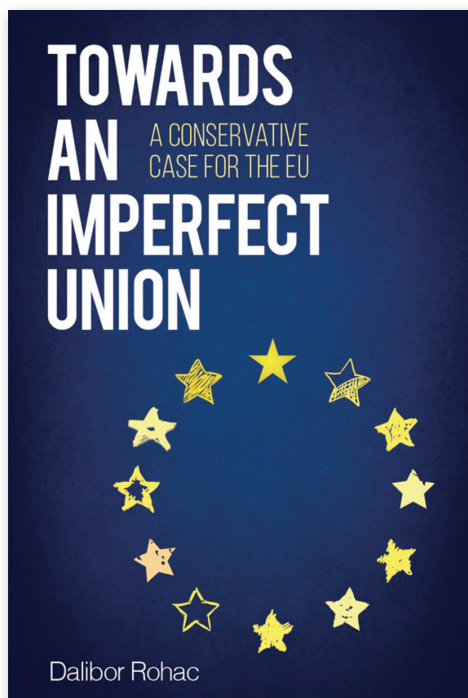
Temeljno shvaćanje statističke teorije pomaže čitatelju da se nosi s naletom informacija. Levitin strpljivo objašnjava razliku između postotne promjene i promjene postotnih poena, što je čest uzrok zbrke. Kada novinar opisuje statistički rezultat kao „znatan“, to rijetko ima isto značenje kao kad to kaže statističar. Novinar može polaziti od toga da je činjenica zanimljiva, a statističar obično želi kazati kako je 95 posto vjerojatno da rezultat nije nastao slučajno. Druga je stvar je li zanimljiva ili ne.

Neki će čitatelji Levitinovu knjigu smatrati vrijednom, ali naivnom. Problem s nekim populističkim političarima nije u tomu hoće li propustiti navesti neku kontrolnu skupinu. Oni namjerno iznose očite laži, igrajući na kartu iracionalnosti ili nesigurnosti birača. Ali kad bi svatko uspio iskazati nešto zdravog statističkog skepticizma, što sugerira autor, političke bi debate bile znatno kvalitetnije. (fr)

Zašto Amerikanci ne vole EU?

U knjizi *Prema nesavršenoj uniji: konzervativni razlog za EU* autor Dalibor Rohac pokušava odgovoriti na pitanje zašto anglo-američki konzervativci ne cijene EU.

Prava je zagonetka zašto su mnogi Amerikanci i britanski konzervativci tako glasni kritičari Europske unije. Njezine institucije u Bruxellesu zapošljavaju manje birokrata nego prosječna vlada omanjeg grada, oporezuju i troše samo oko dva posto onoga što troše zemlje članice i prvenstveno su predane ciljevima kao što su slobodna trgovina, deregulacija, ukidaju državne subvencije, olakšavaju slobodno kretanje kapitala i radnika te usklađuju međunarodno upravljanje državama, protuterorizam i obrambene poslove. Dalibor Rohac, autor knjige *Prema nesavršenosti unije konzervativni razlog za EU (Towards an Imperfect Union: Conservative Case for the EU, izdavač Rown & Littlefield, 202 str.)* s prilično uvjerljivosti tvrdi da je EU sila stvorena za mir i prosperitet te da, što se tiče poslovne bilance, promiče zapažanja libertarijanskoga filozofa Friedricha Hayeka. Drži da bi, umjesto da nastoje oslabiti Bruxelles, konzervativci trebali raditi na jačanju i reformiranju institucija EU. Rohac lamentira nad unijimim pogreškama, naročito nad eurom koji inhibira rast. Ali zaključuje da je

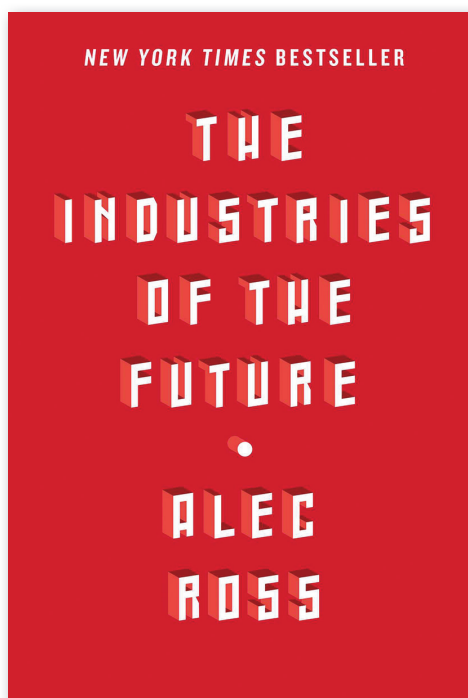

odgovor na europske probleme više a ne manje unije. Isti autor ne zagovara uvijek svoje stajalište suviše rigorozno, a kadšto ponavlja upitnu kritiku Bruxellesa, njegova je knjiga originalni korektiv nerazboritoga (i često lažnog) euroskepticizma desničara. (ip)

Nezamjenjivo kreativno razmišljanje

Alec Ross u knjizi Industrije budućnosti (**The Industries of the Future**, izdavač **Simon & Schuster**, 320 str.) ukazuje na proturječna stajališta o onome što nas očekuje.

Mnogi promatrači čude se brzini tehnoloških promjena koje nastaju pred našim očima. Neki od njih takva kretanja vide kao uznemirujuća i destruktivna. Ross to promatra u vedrijoj optici, tvrdeći kako su nove tehnologije desetkovale zastarjele postupke, ali će ponuditi znatan poticaj u budućnosti. On svrstava velike promjene koje će se vjerojatno pojaviti u sljedećim desetljećima u pet širokih kategorija: robotiku i umjetnu inteligenciju; genetička otkrića i manipulaciju genima; porast digitalizacije ekonomskih transakcija koje stvaraju nove vrste biznisa i nove oblike novca; usavršavanje digitalnog koda, koji će izmijeniti suparničke odnose među državama; kontinuirani rast „velikih podataka“. U SAD-u autor vidi velik izvor inovacija, ali će uskoro biti suočen s konkurencijom drugih zemalja u kojima kulturni uvjeti ohrabruju kreativno razmišljanje i poduzetništvo. Krupne promjene na mnogim područjima omogućit će nastanak tehnoloških naraštaja koji će potaknuti rast. Zaključno poglavlje knjige govori

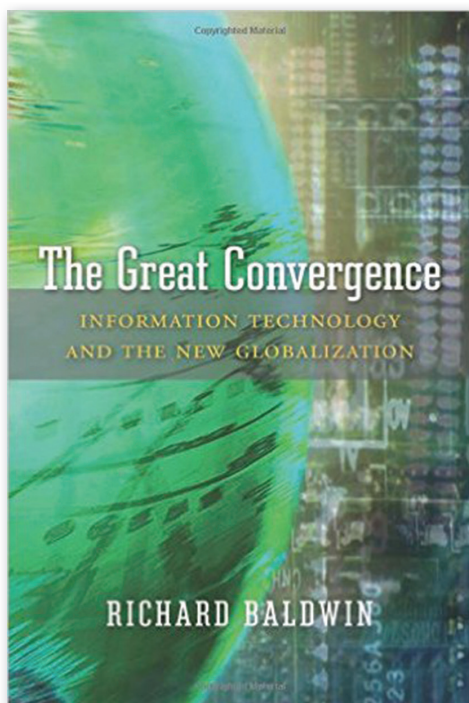

kako bi SAD trebao pripremati svoje mlade ljude za taj novi vrlo svijet. Ross tvrdi da bi se edukatori morali usredotočiti na poboljšanje znanja stranih jezika i na ovladavanje znanstvenim načinom razmišljanja. (dk)

Četiri faze globalizacije

U knjizi **Veliko približavanje informatička tehnologija i nova globalizacija** (**The Great Convergence and the New Globalization**, izdavač **Harvard University Press**, 344. str.) **Richard Baldwin** ukazuje na iznimnu važnost transfera tehnologije iz bogatih zemalja u siromašne.

Prvi dio ove knjige nudi uzbudljiv pregled četiri faze globalizacije koje su se, kako tvrdi autor, odvijale tijekom proteklih 200.000 godina. Baldwin se naročito usredotočuje na treću fazu koja je trajala od 1820. do 1990. i četvrte koja još traje. Treća je faza počela s nastankom parnog stroja i drugih značajnih poboljšanja u transportu, što je dovelo do znatnog porasta trgovine robom između različitih dijelova svijeta. Četvrta faza obuhvaća prijenos tehnologija bogatih zemalja radnicima u siromašnom dijelu svijeta. To je dovelo do porasta produktivnosti u potonjima i omogućilo im da se industrijaliziraju – kadšto na uštrb nekvalificiranih radnika u razvijenim zemljama. Takav ishod, tvrdi Baldwin, iziskuje promjenu strategije i politike u bogatim i siromašnim zemljama. Razvijene zemlje moraju oblikovati bolja pravila o upravljanju stranim investicijama i pravima intelektualnoga vlasništva i trebale bi se usredotočiti na stručno osposobljavanje i dobrobit radnika umjesto na čuvanje određenih radnih mjesta. Siromašne zemlje trebale bi najprije pro-

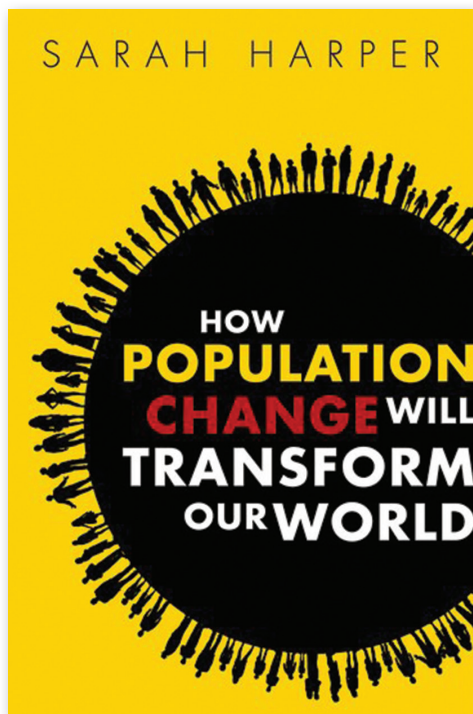
voditi industrijalizaciju uvozom tehnologije i privlačenjem investicija a zatim gradnjom kapaciteta na lokalnoj razini, istodobno ostajući otvorene za trgovinu umjesto da provode protekcionističku politiku. (dk)

Sve starije planetarno stanovništvo

U knjizi Kako će demografske promjene izmijeniti naš svijet (**How Population Change Our World**, izdavač Oxford University Press, 160 str.) autorica **Sarah Harper** ukazuje na znatne populacijske razlike u pojedinim dijelovima planeta.

U ovoj konciznoj knjizi, bogatoj podacima, autorica istražuje globalne demografske promjene bez presedana koje se sada odvijaju i razmatra što najavljuju u pojedinim dijelovima svijeta. Japan i Europa dostigli su „zrelost“ krajem 20. stoljeća, s više stanovnika u dobi iznad 60 godina nego onih ispod 15. Ostali dio Azije dostići će takvu razinu sredinom ovog stoljeća, kao što će i ukupna svjetska populacija. Sredinom ovoga stoljeća Azija će brojiti 54 posto svjetskoga stanovništva, dok je današnji omjer čak 60 posto, a europski udio će od današnjih 12 posto pasti na samo sedam posto. Istodobno će Afrika i dalje ostati najmlađi kontinent dok će se tamošnje stanovništvo udvostručiti u predstojećim desetljećima.

Autorica Harper manje je zaokupljena posljedicama takvih kretanja na globalnu politiku nego identificiranjem uzroka takvih promjena u pojedinim zemljama i istraživanjem socijalnih efekata na takvo stanje. Njezino djelo snažno podsjeća da će se prepirke o

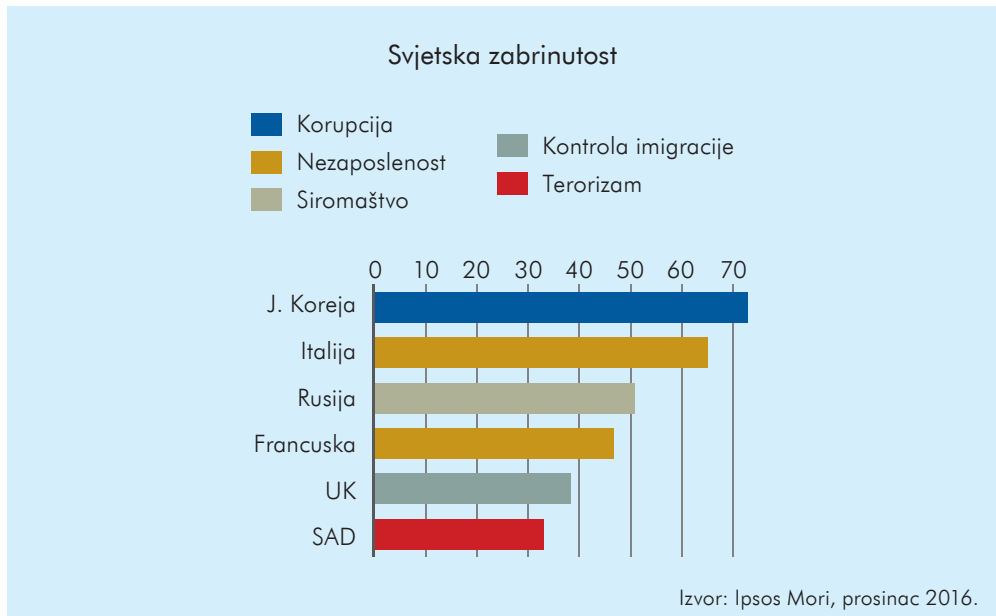
imigraciji, društvenoj dobrobiti i nejednakosti zahuktati u idućim desetljećima u svijetu koji je sve više podijeljen na starije, bogatije ljude i mlađe, siromašnije. (fr)

Indikatori

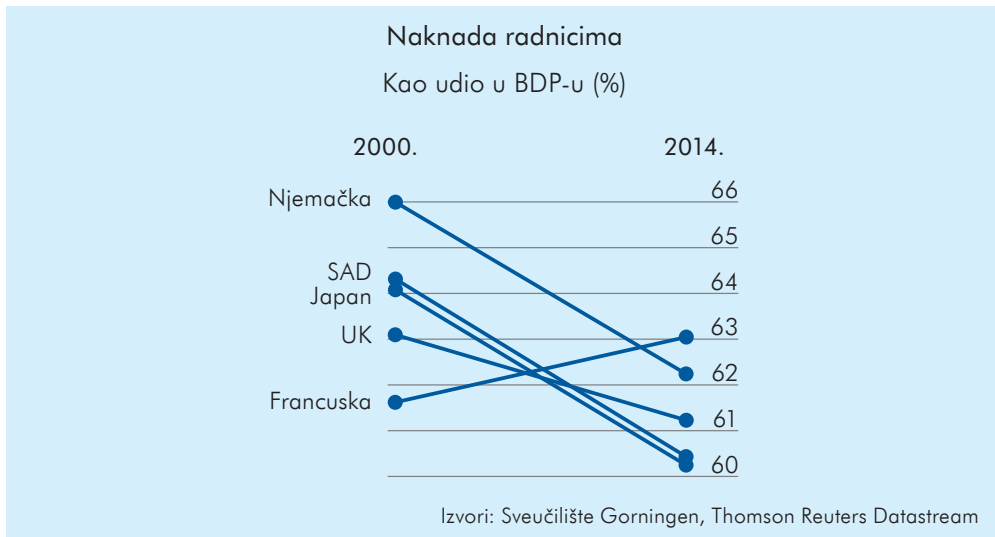
Čega se svijet pribojava

Oko 38 posto stanovništva u 25 zemalja kaže da je zabrinuto zbog nezaposlenosti. Ipak, taj je postotak danas znatno manji nego 2010. kada je iznosio 51 posto. Italija i Francuska najviše su zabrinute zbog toga zla. U Južnoj Koreji najviše su ljudi zabrinuti zbog korupcije, dok Amerikanci najviše strahuju od terorizma.

Manji udio plaća u EU-u

Udio plaća u BDP-u pada u većini razvijenih privreda, učvršćujući tvrdnje da radnici ne dobivaju adekvatan dio ekonomskoga rasta. U SAD i Japanu taj je udio smanjen od 64 posto 2000. na 60 posto 2014. (novijih podataka nema). Jedina među razvijenim zemljama u kojoj su plaće u navedenom razdoblju išle u suprotnom smjeru jest Francuska.

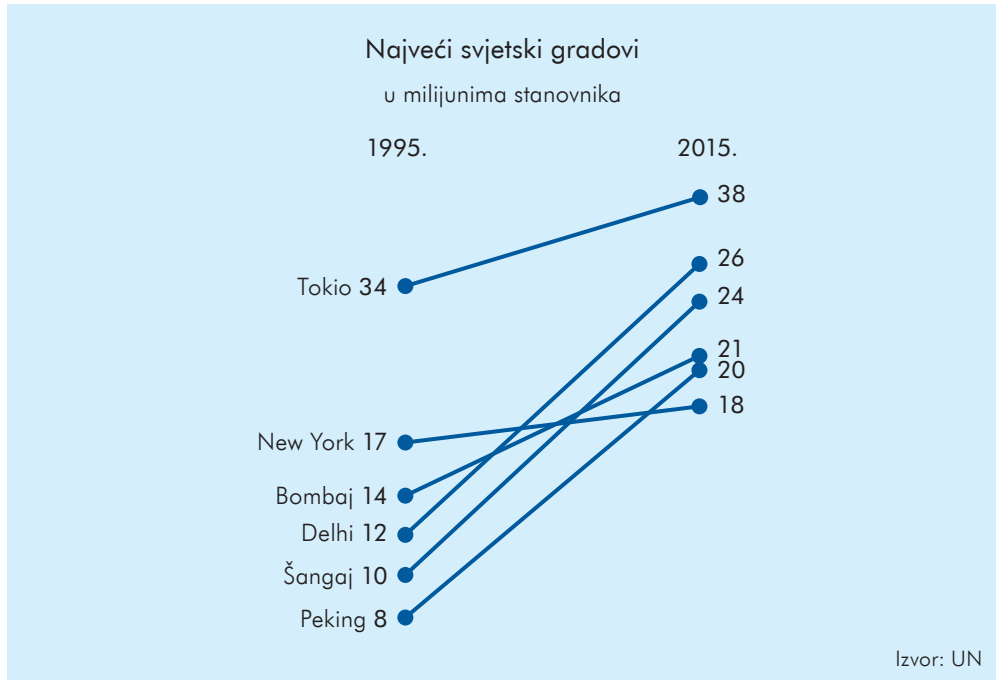
Dulji radni staž za žene

Žene u UK i Njemačkoj rade u prosjeku 10 godina dulje nego u Italiji. Ali u proteklih desetak godina produljen je radni staž diljem Europe.

Tokio najveći grad u svijetu

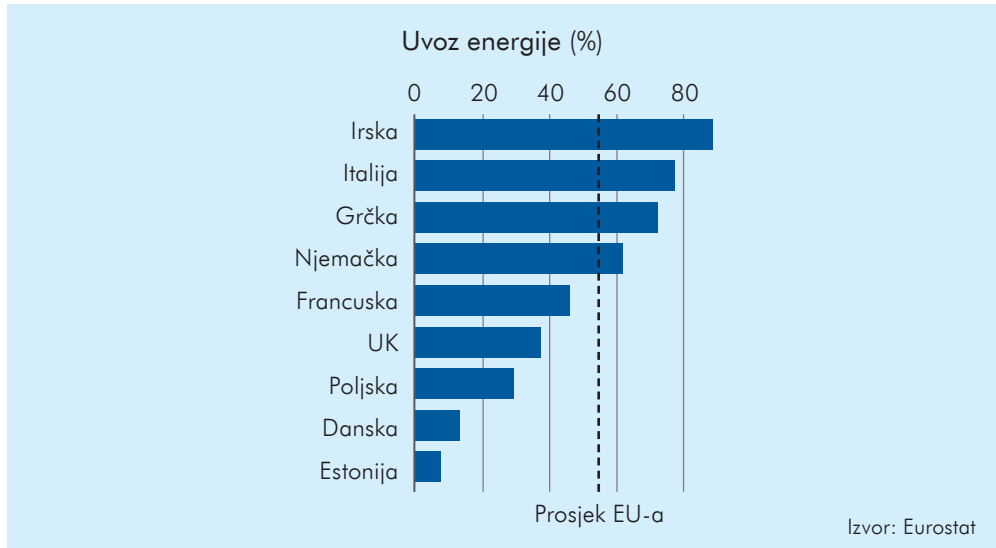
Tokio je još uvijek najveći grad u svijetu s oko 38 milijuna stanovnika, ali Delhi, kojemu je populacija više nego udvostručena u protekla dva desetljeća, mogao bi u dogledno vrijeme izbiti na vrh. Šangaj je pretekao Bombaj i New York, izbivši na treće mjesto.

Sve dosad izašle brojeve možete pročitati na
www.inicijativa.com.hr
 i u *online verziji*

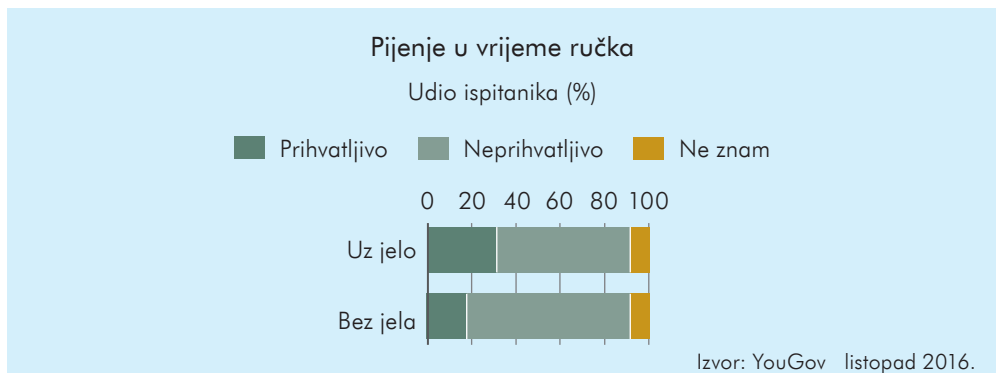
Golemi uvoz energije u EU

Više od polovice energije što se koristi u zemljama Europske unije podmiruje se uvozom. Estonija je najovisnija o uvozu, dok Irska podmiruje gotovo 85 posto vlastitih potreba iz svojih izvora.

Piti ili ne piti

Dvije trećine Britanaca misli da je pijenje alkohola u vrijeme ručka tijekom radnog dana neprihvatljivo. Još se manje opravdava pijenje bez jela i 74 posto anketiranih smatra takvu naviku neprihvatljivom. Najpopustljiviji su prema čašici u vrijeme ručka stanovnici Londona.

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na:

<http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2017>

Cijele sadržaje nekih ranijih brojeva možete vidjeti na:

4-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2016>

3-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2016>

2-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2016>

1-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2016>

4-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2015>

3-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2015>

2-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2015>

1-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2015>

